শিক্ষাবিজ্ঞান

সংস্কৃত শিক্ষা তৃতীয় ভাগ

শ্রীবিনয়ক্মার সরকার এম্, এ, ন অধ্যাপক—রাষ্ট্রিজ্ঞান, বেদল ফাশফাল কলেজ, কলিকাতা।

CALCUTTA

Chuckervertty Chatterjee & Co. 63, Harrison Road.

とのとす

কলিকাতা,

ইশুরো প্রেস, ২৪নং মিডিল রোড, ইটালী। শ্রীকৃত্মকুমার ভট্টাচাধ্য কর্তৃকে মুদ্রিত।

OPINION

OF

BABU SRISH CHANDRA REU, B. A

Of the Provincial Civil Service, (U. P.), Buthor of the Ashtadhyai of Panini, (M. A. Text-Book London University) and Translator (and annotator) of Rhadis Dikshita's Siddhanta Kaumudi, the Upanishaus.

Vedanta Sutra and the Mitakshara in the Sacred Books of the Hindus Series

Sacred Books of the Hindus Series.

The scheme of Sanskrit works in Professor Benoy Kumar Sarkar's pedagogic series is based on the conception that any language, whether inflectional or analytical, living or dead, can be learnt exactly in the method in which the mother-tongue is acquired. No preliminary training in the generalisations and definitions of grammar is therefore required, and the student may be at once introduced to the *sentence* as the unit of thought and expression.

By a skilful and systematic application of this method, Professor Sarkar has been able to build up, through lessons and exercises in translation, conversation, questions and answers, and correction of errors, exext book in Sanskrit which serves the double purpose of a guide to composition and a series of primers on Sanskrit literature. From this series of books the reader can master not only the necessary rules of Sanskrit Grammar, but also will be familiar with some of the most important passages of standard classics, e.g.

Raghu-vansam, Kumar-sambhavam, Ramayanam and Manu-Sanhita, adaptations or originals of which the author has incorporated in his book as specimens of narrative, historical, poetical and other styles.

In applying to the study of Sanskrit principles and methods that have been utilised in modern lagguages in Europe, Professor Sarkar has demonstrated, through practical illustrations, lesson by lesson, that the most highly inflectional languages may, with considerable economy of time and labour and other pedagogic advantages, be reduced to the same method of teaching and treatment, as those languages which are not bound hard and fast by Grammar. To all students of Sanskrit language and literature, Professor Sarkar's series cannot but be eminently useful and instructive; and scholars interested in the art of teaching and the history of Sanskrit learning cannot but note the considerable improvement on the existing readers and primers that are in most cases mere imitations or occasional modifications of the really original works of Pandit Ishwar Chandra Vidvasagara C.I E.-whose genius succeeded in simplifying and adapting Panini for the use of students in Bengal.

The method of the pioneer of Sanskrit learning can no longer be probably used under the altered conditions of the times; and it is desirable that the new method should have a fair trial in our secondary schools in the interest of educational reform.

FORE WORD [By Dr. Brajendra Nath Seal M. Plans

Professor Benoy Kumar Sarkar's scheme of educational works is based on sound and advanced ideas of Educational Science, and, as such, is well calculated to impart a valuable stimulus to the diffusion of culture in the country. Professor Sarkar's notes on Mediæval and Modern History on **Economics**, and on **Politics**, show wide knowledge of the subject matter, and are evidently the outcome of a mind trained in habits of clear, patient, and accurate thinking. His brochure on the Study of Language may serve as a useful summary of present-day ideas on the subject, and he has given practical illustrations of some of these in his Lessons on English and on Sanskrit, which, so far as they go, specially the latter, are an improvement on existing Guides and Handbooks. Professor Sarkar's programme is certainly

an ambitious one, but he is fully qualified to carry it out; and there can be no doubt that it will be found to be a healthy and stimulating force in the Indian educational world of to-day, especially with the correction and expansion it must receive in the light of practice and experience.

CALCUTTA,

The 25th May, 1911.

Brajendra Nath Seal, Principal, Victoria College Cooch Behar.

নিবেদন

নানা কারণে আধুনিক কালে শিক্ষণীয় বিষয়ের সংখ্যা বৃদ্ধি পাই-তেছে। পূর্বের সভাজগতের এমন এক অবস্থা ছিল যখন কেবল ধর্ম এবং ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষাই শিক্ষার্থীর একমাত্র সাধনা ছিল। ক্রমশঃ মানবস্যাজ যে অবস্থায় আসিয়া উপস্থিত ইইয়াছে ভাহাতে কেবলমাত্র ধর্ম, ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষা করিলেই জীবনের সর্ববিধ অভাব মোচন হয় না। এখন বাস্থ জগতের নিয়মগুলি আবিদ্ধার করিয়া বৈজ্ঞানিকেরা যে সম্পয় নৃতন বিভার প্রতিষ্ঠা করিছেছেন সেই বিজ্ঞানসমূহের সভ্যা-গুলি আয়ন্ত করিছে না পারিলে মানবের যথেষ্ঠ অজ্ঞতা থাকিয়া যায়। কাজেই বিজ্ঞান আধুনিক শিক্ষাপদ্ধতির মধ্যে ভাষা ও সাহিত্যের প্রতিদ্বন্ধী হইয়া পড়িয়াছে। এতদ্যতীত, বর্ত্তমান জগতের জীবন সংগ্রামোপদ্যাসী বিবিধ অক্ষের অধিকারী হইবার জন্ম আধুনিক শিক্ষাপ্রথা এবং ব্যবসায়পদ্ধতিও শিক্ষা করা অবশ্য কর্ত্তব্য। ফলতঃ, বর্ত্তমান মুগে বিজ্ঞান ও ব্যবসায় শিক্ষার্থীর পক্ষে সাহিত্যের সঙ্গে সমানভাবে প্রয়োজনীয় হইয়াছে।

্রশুক্ষণীয় বিষয়ের সংখ্যা বাড়িরাছে বটে; কিন্তু এই সম্দর শিক্ষা করিবার উপযোগী সময় শিক্ষার্থীর পক্ষে সমানই রহিয়াছে। পূর্বের বে সমরের মধ্যে ভাষা ও সাহিত্য প্রভৃতি শিক্ষা করিয়া শিক্ষার্থী সংসারের জীবনসংগ্রামোপবোগী বিবিধ উপাদান সংগ্রহ করিতে সমর্থ হইত, এখনও তাহাকে সেই পরিমাণ সময়ের মধ্যেই আধুনিক কালের অক্তর্ম উপক্রণস্মৃহ সংগ্রহ করিতে হয়। কাজেই অধ্যান ও

অধ্যাপনার বিশিষ্ট উপায় উদ্ভাবন আধুনিক কালের চিন্তাক্ষণতের প্রধান কার্য্য হইয়া পড়িয়াছে। বে প্রণাশীতে অল্প দমরে বহু বিষয় আয়ত্ত করিতে পারা যায় সেরপ প্রণালী অবলম্বন না করিলে আজকাল জীবনের উন্নতি আশা করা রথা। আরে, বান্তবিক, দমর লাঘ্য করিয়া মানুবের শক্তিগুলি বছবিধ কার্য্যে প্রেয়োগ করিবার হ্বিধা স্প্তির জন্মই প্রাচীন ও মধ্য যুগের অধ্যয়নপ্রণালী ও চিন্তাপদ্ধতি পরিহার করিয়া নৃতন নৃতন শিক্ষাপ্রণালী আবিদ্ধারের প্রয়োজন উপস্থিত এবং প্রবৃত্তি জাগরিত হইয়াছে।

স্তরাং অধ্যয়নের যে প্রণালী অবলম্বন করিয়া সংস্কৃত সাহিত্যের কোনও এক বিভাগ আয়ত্ত করিতেই চিরজীবন কাটিয়া যাইত, অথবা সাতবংসরবাপী পরিশ্রমের পর পরীক্ষায় উত্তীর্ণ হইয়া রঘুবংশের সাতসর্গ মাত্র কোনরূপে মুগস্থ করিবার শক্তি জন্মিত সেই প্রণালী এখন আর কোন মতেই কালোপযোগী হইতে পারে না। এমন এক শিক্ষাপ্রণালী অবলম্বন করিতে হইবে যাহার দারা বিভিন্ন শিক্ষণীয় বিষয়গুলিকে আয়ত্ত করিবার প্রয়াসের মধ্যে পরস্পরসহায়ক সম্বন্ধ প্রতিষ্ঠিত হয়, যাহার দারা ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষা করিবার সঙ্গে সক্ষে প্রতিষ্ঠান ও ইতিহাসাদি শিক্ষা, এবং বিজ্ঞান ও ইতিহাসাদি শিক্ষা করিবার সঙ্গে সঙ্গে সঙ্গে ভাষা ও সাহিত্য অধিকার লাভ হয়।

এই শিক্ষাপ্রণালীর সংক্ষিপ্ত বিবরণ শিক্ষালিজ্ঞানের ভূমিকাস্ত্র প্রদত্ত হইয়াছে এবং মংপ্রণীত সাধ্রনা নীমক বিবিধ প্রবন্ধ বিষয়ক গ্রন্থে স্বতম্ভ ভাবে প্রকাশিত হইতেছে। তাহারই বিশদ আলোচনা শিক্ষাপ্রপ্রালীর অন্তর্গত নৃতন এক গ্রন্থে শীঘ্রই প্রকাশিত হইবে।

সেই প্রণালী ভাষাসমূহে প্রয়োগ করিতে হইলে যে যে নিয়ম অহ-সরণ করিতে হইবে সেই নিয়মগুলি আলোচনা করিয়া ভাষাশিকা নামক একথানি স্বতম্ব গ্রন্থ প্রকাশিত করা হইয়াছে। সংস্কৃতি-শৈক্ষা এবং ইং ব্লাজী শিক্ষা নাম দিয়া ভিন্ন ভাগে বিভক্ত যে কমেকথানি পুত্তক প্রকাশিত হইল তাহাদের আলোচ্য বিষয়ের যুক্তিগুলি ভাষাশিক্ষাক্র সন্নিবেশিত হইয়াছে। সেই গ্রন্থানি এই পুত্তকগুলির সাধারণ ভূমিকাশ্বরপ লিখিত।

এই পুত্তকগুলিতে যে প্রণালী অবলম্বিত হইয়াছে তাহা প্রকৃত শিক্ষাক্ষেত্রে প্রয়োগ করিয়া ফললাভ করা গিয়াছে। আশা করা যায়, অক্সান্ত বিষয় শিক্ষা করিবার সঙ্গে সঙ্গেই যে পরিমাণ সংস্কৃত সাহিত্য বি. এ, পরীক্ষার জন্ম পাঠ করিতে হইয়া থাকে, এই প্রণালী অবলম্বিত হইলে, সেই পরিমাণ আয়ত্ত করিতে সর্ব্বসমেত পাঁচ বংসরের অধিক লাগে না; ব্যাকরণের স্ত্রে মুখন্ত না করিয়াও ভাষায় অধিকার জ্বরে, এবং বাক্য রচনা প্রণালী অভ্যাস করিতে করিতেই উন্নত কাব্য ও গদ্য সাহিত্যে প্রবেশ লাভ হয়। ভরসা করি, বিদ্যাগুলী একবার ইহার যাথার্থ্য প্রমাণ করিয়া দেখিবেন।

পণ্ডিত শ্রীযুক্তযোগেন্দ্রনাথ তর্কসাংখ্যতীর্থ মহাশয় সংস্কৃত পুন্তকগুলি আদ্যোপান্ত পাঠ করিয়া স্থানে স্থানে মাজ্জিত করিয়া দিয়াছেন। এজ গ্র তাহার নিকট চিরক্কৃতজ্ঞ রহিলাম। যাহার! এই পুন্তকগুলি ব্যবহার করিতে করিতে অসাবধানতা বা অজ্ঞতাপ্রস্কৃত অথবা আলোচনাপ্রণালী-গত ভ্রমাদি লক্ষ্য করিবেন তাঁহারা অন্থ্যহপূর্মক আমাকে জানাইয়া সাহায্য করিবেল উপক্লত ও বাধিত হইব।

বৈশাখ, ১৩১৮ সাল,) কলিকাতা।

🔊 বিনয়কুমার সরকার।

পঞ্চম অসুশীলন

ক্রিয়ার বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচ্ছেদ	— मत्रल भक			
প্রথম অধ্যা	য়—কাল ও স্থান বাচ	ক ⋯	•••	>
দ্বিতীয় অধ্য	ায়—প্রকার বাচক	•••		¢
	চ। পরি	শিষ্ট		
(	একপদী ক্রিয়া বিসে	শষকের বি	শেষ ব্যব	হার
	প্রথম পাঠঅথ			ь
	দ্বিতীয় " — নমু	•••	•••	ھ
	তৃতীয় " —অপি			٥٥
•	চতুর্থ " —খলু			>>
	পঞ্ম " —ইতি	•••		> ?
	যষ্ঠ " —তাবং	•••	•••	১৩
~ <i>3</i>	সপ্তম "—হি	•••	•••	১৩
ভৃতীয় অধ্যা	য়—অসমাপিকা ক্রিয়	1		
·	প্ৰথম পাঠ—তুং	•••	•••	>8
	দ্বিতীয় " — নমুন্	•••	•••	20
	তৃতীয় " —ত্বা	•••	•••	۶۹
	চতুর্থ ,, —যপ	•••	•••	२०

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ—সমাসযুক্ত শব্দ-অব্যয়ীভাব		২৩
তৃতীয় পরিচেছদ—বিভক্তিযুক্ত শব্দ		
প্রথম অধ্যায়—তৃতীয়া বিভক্তি		€ *(2)* ,
প্রথম পাত—স্বরাপ্ত পুংগলন্ধ	•••	રહ
দিতীয় ., —ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ		રઢ
তৃতীয় ,, —সর্বনাম পুংলিঙ্গ	•••	૭ર
চতুর্থ ., —স্ত্রীলঙ্গ	•••	૭૭
(ক) স্বরান্ত বিশেষ্য		
(খ) ব্য ঞ্জনাস্ত বিশে ষ্য		
(গ) দৰ্কনাম		
পঞ্চম ,, -—ক্লীবলিঙ্গ ···		৩৭
(ক) স্বরান্ত বিশে যা		
(থ) বাঞ্জনান্ত বি শে ষা		
(গ) সর্বনাম		
ছ। পরিশিষ্ট		•
বাচ্য পরিবর্ত্তন		@ 3
প্রথম অধ্যায়—ক্ত ও ক্তবৎ		
প্রথম পাঠ—পুংলি ন্ধ কর্ম		৩৯
দ্বিতীয় ,, —ত্মীলিঙ্গ কৰ্ম	•••	85
তৃতীয় ,, —ক্লীবলিঙ্গ কৰ্ম	• • •	80
চতুৰ্থ <mark>" —ভাববা</mark> চ্য	• • •	84

विष्यं अवात्र—विष्यान काल	
প্রথম পাঠ—কর্মবাচ্য	. 84
দ্বিতীয় ,, —ভাববাচ্য ···	. 8ъ
তৃতীয় অধ্যায়—লোট্ বিভক্তি .	
প্রথম পাঠ—কর্ম্মবাচ্য	. (°
দ্বিতীয় ,, —ভাৰবাচ্য ···	. ૯ ૨
চতুর্থ অধ্যায়—ল ট্ বিভক্তি	
প্রথম পাঠকর্মবাচ্য	. «8
দ্বিতীয় ,, —ভাববাচ্য	
পঞ্চম অধ্যায়—তব্য, অনীয়, য	
প্রথম পাঠপুংলিঞ্চ কর্ম্ম	. ৫৬
দ্বিতী য় ,, — গ্রীলিঙ্গ কশ্ম	. «٩
তৃতীয় " — কীবলিগি কৰা	. «b
দিতায় সধায়—সাহিত্য পরিচ	<u>ৰ</u>
তৃতীয় অধ্যায়—পঞ্চমী বিভক্তি	
প্রথম পাঠ—স্বরান্ত পুংলিঙ্গ	. ৬৮
দিতীয় ,, —ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ	95
তৃতীয় ,, —সর্বনাম পুংলিঙ্গ	98
চতুর্থ ,, —স্ত্রীশিঙ্গ	90
প্ৰুম ,, — ক্লীবলিঞ্চ	96-
৳─সাহিত্য পরিচ	<u>ই</u> ৮ং

চতুর্থ অধ্যায়—চতুর্থী বিভক্তি		
প্রথম পাঠ—স্বরান্ত পুংলিঙ্গ	•••	৮ 9
দ্বিতীয় ,, —অন্যান্য পুংলি স		b a
তৃতীয় " (১) স্ত্ৰীলিঙ্গ 🗼 …	•••	°, ≥
(२) क्रौविषक	•••	৯২
চতুর্থ " —চতুর্থী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টা স্ত		৯৩
পঞ্চম অধ্যায়—সপ্তমী বিভক্তি		
প্রথম পাঠ—স্বরান্ত পুংলিন্ধ	•••	ታራ
দ্বিতীয় ,, —অন্যান্য পুংলি ~~দ্ব~~	• • •	٦٩
তৃতীয় , —(১) স্বীলিঞ্চ	• • •	ನಾ
(২) ক্লীবলিঙ্গ		
চতুর্থ ., 🗕 সপ্তমী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত	•••	>0>
পঞ্ম ,, –সাহিত্য পরি	ラミ	[>°¢

ষষ্ঠ অসুসীলন

কারক সমূহের বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচেছদ—সরল শব্দ

প্রথম অধ্যায়—কুদন্ত বিশেষণ		>>>
দ্বিতীয় অধ্যায়—তদ্ধিত বিশেষণ		১১৯
দ্বিতীয় পরিচেছদ—সমাসযুক্ত শব্দ …		১২৫
তৃতীয় পরিচ্ছেদ—বিভক্তিযুক্ত শব্দ—যষ্ঠা	বিভক্তি	5
প্রথম পাঠ—স্বরাস্ত পৃংলিক		) > 6
দিতীয় ,, —অন্যান্য পুংলি ~~য়~~ ···		>>>
তৃতীয় ,, —স্ত্ৰীলিন্ধ		٥٠ د
চতুর্থ " —ক্লীবলি ~~ঙ্গ~~ ···	• • •	ر <i>ه</i> ر
পঞ্চম " — ষষ্ঠী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টাস্ত		১৩২
জ। পরিশিষ্ট		
প্রথম অধ্যায়—পুংলিঙ্গশব্দ	•••	30c
(১) পত্তি		
(২) সথি …	•••	
(৩) গো …	•••	
(৪) ভিষজ্	• • •	
(¢) যুব ন্	•••	
(৬) পথিন্	•••	
(৭) পুম্স		

দ্বিতী	য় অধ্যায়—:	দ্বী লিঙ্গশ ব্দ	• • •	>৩৮
(>)	ঙ্গী	•••	•••	
(২)	<u> </u>	•••		_
(o)	অপ্		•••	
(8)	পুর্	•••	•••	
(¢)	দিব্	•••	• • •	
(৬)	मि শ्	•••	•••	
(٩)	আশীস্	•••	•••	
তৃতী	য় অধ্যায়—ঃ	গীবলি ঙ্গশ ন্দ		>8২
(>)	অফি	•••	•••	
(२)	কৰ্ত্ত			
(৩)	নামন্	•••	•••	
(8)	অহন্	•••		
(4)	পায়িন্	•••	•••	
চতুৰ	অধ্যায়—স	ংখ্যাবাচক শ	াব্দ	> 88
(১)	দ্বি	•••	•••	
(২)	ত্রি	•••		خت
(৩)	চতুর্	•••	• • •	
(8)	পঞ্ন	•••	•••	
(a)	যষ্	•••	•••	
(৬)				

সংস্কৃত শিক্ষা—তৃতীয় ভাগ

প্ঞম অনুশীলন

ক্রিয়ার বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচ্ছেদ

সরল পদ

প্রথম অধ্যায়

কাল ও স্থানবাচক

১। ऋषयः <u>বিষয়ে জীবন্দ্য</u>—ঋষিগণ চিরকাল জীবিত থাকুন।

बाলক: <u>গদ্ধেন্</u> মীষ্ঠ पদ্মিনি—বালক বারম্বার মেষ

দেখিতেছে।

बालिका <u>म्रभोक्षां</u> क्रन्दति—বালিকা পুনঃপুনঃ ক্রন্দন করিতেছে।

साधु: कदाचित् স্মাगच्छिति—সাধু কদাচিৎ আসেন।

नक्तं স্মীषधयः ज्वलन्ति—রাত্রিতে ওষধিসমূহ প্রজ্বলিত

হয়।

মনি: নান্তানি <u>দ্বা:</u> হন্থনি ম্বা—অগ্নি তৎক্ষণই কান্তসমূহ দগ্ধ করিল। मपदि तरवञ्चलन्ति स्म—তৎক্ষণাৎ তরুসমূহ কম্পিত হইতেছিল।

श्चिम्रवः प्रातः उत्तिष्ठन्ति—শিশুগণ প্রাতঃকালে উত্থিত হয়।
साधवः सायं वेटान् पठन्ति—সাধুর। সন্ধ্যাকালে বেদ পাঠ
করেন।

স্থা রন্ধবাবিण: गमिष्यन्ति—অদা ব্রহ্মচারীরা গমন করিবেন।

पूर्व्वेद्य: स: पञ्चेतं गतः—পূর্ববিদিন তিনি পর্ববত গমন করিলেন।

স্থান্ত লো স্বন্ধ সন্থানি—আর একদিন তোমাকে আমি
প্রশ্ন করিব।

করা বা স্বাग मिष्य सि—কবে তুমি আসিবে।

<u>নবা বালকা: ক্লীভ্তিঅ নি</u>—সেই সময়ে বালকেরা থেলা

করিবে।

যুগদন্ বৃদ্ধি: स्मृतिस एधेर्न--- বৃদ্ধি ও স্মৃতি এক সঙ্গে বৃদ্ধি
প্রাপ্ত হয়।

স্বাধ্বনা त्वं ग्रन्हं गच्छ—এখন তুমি গৃহগমন কর।

साम्प्रतं हृदयं व्यथति—সম্প্রতি হৃদয় ব্যথা প্রাপ্ত হইতেছে।

सुनयः सदा दयावन्तोभवन्ति—মুনিগণ সর্বাদা দয়ালু

হয়েন।

पुत्रशीकः सञ्जत् दु:ख्वार:--পুত্রশোক একবার চুঃথকর।

यावत् अमी न स्त्रियते तावत् तं सेवस्व—যে প্র্যান্ত সে না নরে সেই প্র্যান্ত তাহাকে সেবা কর।

परुत् नद्य एधन्ते स्म--পূর্ববর্ষে নদীসমূহ বদ্ধিত হইয়াছিল।

पुरा जनको राजा भवति स्म--পূর্ববকালে জনক রাজা

ভিলেন।

২। <u>স্থান মুন্থা নিবমন্দ্রি</u>—এখানে মুনিগণ বাস করেন।

<u>নন্ন ক गच्छन्ति</u>—সেখানে কাহারা যাইতেছে।

দুদ্দান্দি <u>ক্তুন ফ্লনন্দ্র</u>—পুষ্পাসমূহ কোগায় প্রেতবর্ণ প্রাপ্ত

सर्ज्ञेत विद्यांसः पूजिताः---সকল স্থানে বিদ্যানের। পূজিত।
धनवन्तः दह मोदन्ते---ধনবানেরা এই জগতে হ্রথা থাকেন।
धार्सिकाः परत श्रमीणि लभन्ते --ধার্মিকেরা পরজগতে মঙ্গল
লাভ করেন।

प्रातः सूत्रिः प्राक् चोतते—প্রাতঃকালে সৃষ্য পূর্ববিদিকে দিপ্ত হয়।

ৈ रधुः **दन्तिणविजयो सन् <u>उदक्</u>प्रतिष्ठ**त—রঘু দক্ষিণবিজয়ী হইয়া উত্তরদিকে যাত্রা করিতেছেন।

सायं सूर्यः प्रत्यक् गच्छिति निकाकाति नृवा शिक्टम शमन
करत ।

त्रमुं पुरः पश्चिम देवदारं — সম্মুথে ঐ দেবদারু দেখিতেছ।

समन्ततः प्रग्निः ज्वलति—চারিদিকে অগ্নি জলিতেছে।
प्रारात् तरवस्तिष्ठन्ति—সমুথে বৃক্ষসমূহ রহিয়াছে।

। निर्मालिथिङ भक्छिल त्रावशांत कित्रिया अक अकिंग वाकात्रक्रतां कर्त- चिरायः चिरात्, प्रख्वत् अभीच्यां सुद्धः कदाचित् नतां, पुरतः मद्यः, सपदिः मञ्जत् सायं प्रातः अद्यः अन्येद्यः परिद्यः, युगपत् मदाः सांप्रतं अधुनाः प्राक्, उदक् प्रत्यक् ।

দ্বিতীয় অধ্যায়

প্রকারবাচক

<u>इत्थं दिनानि गच्छन्ति</u>—এইভাবে দিনসমূহ যাইতেছে। <u>দ্যান্ন' স্বানক্ত</u>—শীত্র এস। सत्तरं स्वियस्व—সত্তর মরিয়া যাও।

—— লিদ লাম্ব মান্দ আ—তোমরা গুইজন শীঘ কার্য আরম্ভ

কর।

सहसा यहं चेतनां सभे सा—হঠাৎ আমি চৈতন্ত লাভ করিলাম।

মিয়া: देषत् इसति—শিশু ঈষৎ হাসা করিতেছে।

मनाक् उथां जलं पिब—ঈষৎ উষণজল পান কর।

क्यं प्रण्यः वर्द्धते — কেন প্রণয় বর্দ্ধিত হয়।
ते तुष्णीं स्थिताः — তাহারা মৌনভাবে ছিল।
सिंहः प्रसन्ध गर्ज्जित स्म— সিংহ হঠাৎ গর্জ্জন করিল।
नूनं मानवीऽयं मरणं श्रापन्नः — নিশ্চয় এই মানুষ্টী মর্নগ
প্রাপ্ত হইয়াছে।

म एवं भाषते—एम এইরূপ বলে।

श्रमा मिथ्या वदितः —ो व्यक्ति भिशा वला।

वुिष्टमन्तः ग्रनैः कार्यः सेधन्ति—वुिष्कभारमञ्ज्ञ शीरत कार्यः

ममांश करतमः।

'स्रुखाः विद्धिवसन्ति ভৃত্যের। বাহিরে বাস করে।

<u>শ্বয় स तीर्थ गच्छिति</u> অনন্তর সে তার্থগমন করিতেছে।

सहापुरुषः प्रादुर्भवित स--মহাপুরুষ প্রাতৃভূতি হইলেন

चन्द्रमाः मेघविसुत्तः <u>श्रावि</u>र्भविति - চন্দ্র মেঘবিমুক্ত হইয়।

আবিভূতি হইতেছে।

स एव धर्मः — (সইটীই ধর্ম।

श्रितिथः शतृर्पि पूज्यः — অতিথি শক্র ইইলেও পূজা।

श्रितः श्रद्धं वदामि - এই জন্ম আমি বলিতেছি।

यतः कापुन्ता निन्दुका भवन्ति — যেহেতু কাপুরুষেরা

নিন্দুক হয়।

सतः अहं इदं पिवासि—-সেইজন্য আমি ইহা পান করিতেছি।
क्रियं अयं द्वया भाषते—কেন ইনি বুগা বলিতেছেন।

<u>इति</u> विज्ञापित: मन् स गच्छिति—এইরূপ বিজ্ঞাপিত হ**ই**রা সে গমন করিল।

सः पुनरागतः — (म शून ताय व्यक्ति ।

रें। निम्नलिथिक गंकिशिल गंकिशत कित्रा এक এकि गंका तहना कत्र—माटितिः स्नाक् अज्ञायः तिरः साचिः यथाः तथा, सर्ज्जेथाः इत्यं कथं त्वरितं चिप्रं सहसाः ईषत् मनाक् तुर्शों प्रसन्धः नूनं एवं, एवः मिथ्याः ग्रनैः, विहः, अथः प्रादुः, आविः अपि, अतः यतः, कुतः ततः, हथा, आरात् इति, पुनः।

চ। পরিশিষ্ট

একপদী ক্রিয়াবিশেষণের বিবিধ ব্যবহার

প্রথম পাঠ---অথ

১। মঙ্গল সূচক

ম্বানী বন্ধ जিন্ধানা—এখন ব্রহ্ম সম্বদ্ধে প্রশ

স্বায় কবি: যাব্য সাম্মান—কবি এখন গ্রন্থ আরম্ভ করিতেছেন।

স্বয় হ্ব্যাৰ্চ্চনী विवाहः ममुपस्थितः— এখন হরপার্ব্বতী বিবাহ সমুপস্থিত।

২। অনন্তর

श्रय व्याधस्तग्डुलकणान् विकोर्णवान्—अनस्तत व्याध তঙুলকণা বিকির্ণ করিল।

শ্বেষ্ঠ **বাম: सीतां उद्यह**ते—অনস্তর রাম সীতাকে বিবাহ করিতেছেন।

ষ্ম যা। খিনু: मुञ्जिति सा—অনস্তর গোপ থেনুসমূহ মৃক্ত করিল।

৩। আরম্ভ

স্বথান্থ ন বহামি—তবে আমি তাহাকে বলি।
স্বথ্য ক্রীর্য়ে ব্রিনীয়:—এই দ্বিতীয় ব্যক্তি কে ?

8 I প্রশ

শ্ব भा मां सेविष्यते—কে আমাকে সেবা করিবে ? শ্ব ম ক্লান নাল কোথায় গেল ?

৫ ১ এবং

रामोऽथलस्मणः वनं गच्छतः—तांग এবং लक्ष्मण वनगमन कतिराज्यह्म। गुणवान् अथ रूपवान् लोकः दुलंभः—रुणवान् এवং त्राथवान्

गुण्वान् भ्रय रूपवान् लाकः दुलमः—७५०।न् এবং अपरान् लाक छून′छ ।

৬। **স**শ্মতি সূচক

थ। कार्य्य सेधितवान् ?—कार्गा (भव कि. ब्राइ) ?

উ। अध किं--श्।

প্র। देवा: पुजिता: ?—দেবগণ কি প্রজিত ?

উ। ग्रथ किं---इँ।

দ্বিতীয় পাঠ---নমু

১ । প্রশ্ন---

ननु ग्रिशु अन्द्रं दृष्टवान् ?—िंग ७ कि ठन्क (प्रथिशाह्य ? ननु सत्यो भारं बहति ?—ङ्ग कि ভाর বহন করে ?

২। অবধারণ---

स ननु धनानि ছূतबान्—সেই নিশ্চয় ধন অপহরণ করিয়াছে। ननु वृष्टि भीविष्यति—নিশ্চয়ই বৃষ্টি হইবে। ते ननु স্লাঘনীযা:—তাহারা নিশ্চয়ই শ্লাঘনীয়।

৩। অনুনয়---

ननु मां प्रतिमोदस्व-- অনুগ্রহ করিয়া আমার প্রতি সঁস্তুষ্ট হউন।

ननु महुहं प्रबिगः—অনুগ্রহ করিয়া আমার গৃহে প্রবেশ কর।

ननु तान् तिजध्वं—অনুগ্রহ করিয়া তাহাদিগকে ক্ষমা কর।

তৃতীয় পাঠ- অপি

১। প্রশ্ন--

म्रिप बालक मागत: ?—वालक कि मानिशारक ?

স্বাদি सुनि: নান্ দুক্কানি?—মুনি কি তাহাদিগকে প্রশ্ন করিতেছেন?

ষ্বিদি गुरु: त्वां प्रति प्रसन्न: ?—গুরু কি তোমার প্রতি প্রসন্ন ?

২। এমন কি ---

निर्व्वासिता ग्रिप ग्रहं रचणीया—নির্ববাসিতা হইলেও আমি রক্ষণীয়।

যু**ধিস্তিरोऽपि मिथ्या भाषितबान्**—এমন কি যুধিষ্ঠিরও মিথ্যা বলিয়াছিলেন। ৩। এবং—সমুচ্চয়—

স্বন্ধ স্থাদ मुनिसमीपं गतबान्—এবং আমিও মুনির নিকট গমন করিলাম।

-बालका अपि रुदितवन्त:---वालकश्व (त्रोपन कतिशोहिल।

চতুর্থ পাঠ--খলু

১। জিজ্ঞাসা---

कः खलु श्रागच्छिति ?— त्क क्रांत्रिएक ? कथं खलु एतत्कार्यं — এই कार्या तकन ?

২। অনুনয়---

न खलु तं सेवस्त— তাহাকে সেবা করিও না।

मां खलु एच्छ — অনুগ্রহ করিয়া আমাকে জিজ্ঞাসা কর।

यूयं खलु दमान् हन्तान् क्तन्तत—তোমরা অনুগ্রহ করিয়া এই

রক্ষগুলি কর্তন কর।

৩। নিশ্চয় --

स खलु महापुरुषः—र्जिन निम्ठय़ स्थापुरुष ।
 रावणी खलु देवग्रवः—त्रावण निम्ठय़ एत्रण्जः ।

প্রথম পাঠ—ইতি

১। হেতু---

বির মিদ্ধিত্যামি দিনে মন্ত নুলিকা দক্ষামি—চিত্রাঙ্কন
করিব বলিয়া তুলিকা ইচ্ছা করি।

বিনা দ্বনি ম দুর নর্জ্জনি—পিতা বলিয়া তিনি পুত্রকে
ভৎসনা করিতেছেন।

২। প্রকার---

স্বাস্থ্য पा । स्वतु द्वित स एका की गतः — আশ্রমের কট না হউক এজন্ম তিনি একাকী গমন করিলেন। दिति प्रथमः सर्गः समाप्तः —এই প্রকারে প্রথম সর্গ সমাপ্ত হইল।

इति दिनानि गच्छन्ति—এই প্রকারে দিন সকল যাইতেছে।

৩। ইহা—উক্ত বিষয়—

শ্বনী হে बदामि " कत्ते यः मञ्चयो नित्यं " इति এই জग্যই
আমি "নিত্যসঞ্চয় কত্বা" ইত্যাদি বলিতেছি।
इति विज्ञापितो ऋषिः तुर्गीं स्थितः—এইরূপ বিজ্ঞাপিত
ইইয়া ঋষি মৌনী হইলেন।

ষষ্ঠ পাঠ—তাবৎ

১। প্রথমে—

ताबत् इदं ईच्ख — প্রথমে এইটী দেখ।
स ताबत् तोष्टं गच्छति—দে প্রথম তীর্থ গমন করিল।

২। ইতিমধ্যে---

মहं तावत् द्वत्तं पश्चामि-- খামি ইতিমধ্যে রুক্ষ দেখি।

৩। সেই পর্য্যন্ত—

यावदर्भी जीवित ताबत् श्रमुं सेवस्व—যে প্র্যান্ত ইনি জীবিত আছেন সেই প্র্যান্ত ইহাঁকে সেবা কর

দপ্তম পাঠ- -হি

১। হেতু -

म महापुरुष एव. हि तत्कार्थ्याणि परोपकारसाधकानि—

তিনি নিশ্চয়ই মহাপুরুষ—যেহেতু তাঁহার কার্য্যসমূহ
পরোপকার সাধক।

২। নিশ্চয়—

नहि सहकारं त्यजन् भ्रमरः हज्ञान्तरं काङ्क्षति—নিশ্চয়ই সহকারকে ত্যাগ করিয়া ভ্রমর বৃক্ষান্তর ইচ্ছা করে না।

৩। কেবলমাত্র—

मूढ़ाप्ति पण्डितान् रिषम्ति—মূঢ়েরাই কেবল পণ্ডিতদিগকে
হিংসা করে।

তৃতীয় অধ্যায়

অসমাপিকা ক্রিয়া

প্রথম পাঠ---তুং

माधु: देवं ग्रचितुं दच्छति—সাধু দেব অর্চনা করিতে ইচ্ছা করেন।

स्तर्ग एष्टुं कः ममर्थः ?—अर्ग ठेष्ठा कतिए एक अगर्थ ? राजधानीं ईित्ततुं की न काङ्क्षिति ?—ताज्यांनी एमथिए एक टेष्ठा करत ना ?

क्षप्रको भूमि कष्टुं इहते—कृषक ভূমি कर्मण कतिए एवस

বালক: क্লন্दितुं সার্যনিষ্মন—বালকটা কাঁদিতে আরম্ভ করিবে।

मिन्नी गर्ज्जितुं स्नारख:—সিংহ গর্জ্জন করিতে সারস্ত করিল।
स्तत्याः भारं वोद्धं स्नसमधी:—ভৃত্যেরা ভার বহন করিতে
অসমর্থ।

बोराः पर्ञ्वतं क्रमितुं चेष्टन्ते स्म—বীরেরা পর্বত অতিক্রম
করিতে চেষ্টা করিয়াছিলেন।

बानरा: मसुद्रं तरोतुं यतबन्तः— বানরেরা সমুদ্র পার হইতে যত্ন করিয়াছিল। पिण्डिताः ग्रास्त्राणि गाहितुं पटबः—পণ্ডিতেরা শাস্ত্রসমূহ আলোচনা করিতে পটু।

मां तातु म चेष्टते—আমাকে রক্ষা করিবার জন্ম সে চেষ্টা করিতেছে।

राजधानों स्थापितुं राजा यतते—রাজধানী স্থাপন করিবার জন্ম রাজা যত্ন করিতেছেন।

रहें गन्तुं बालको धावत:—গৃহ গমন করিবার জন্ম বালক-দ্বয় ধাবিত হইতেছে।

रावणं हन्तुं रामः लङ्गामागतः—র।বণকে হনন করিবার জন্য রাম লঙ্কায় আসিয়াছেন।

मिम च त्राहर्त्त शिष्यः बनं गच्छिति—সমিধ আহরণ করিবার জন্য শিষ্য বন গমন করিতেছেন।

बीरान् स्नवितुं कवयः यत्यान् लिखन्ति—বীরদিগকে প্রশংসা
করিবার জন্ম কবিগণ গ্রন্থ লিখেন।

व्रह्मचारिणः दोन्तां लब्धुं गुरुं सेवन्ते—ব্রহ্মচারীর। দীক্ষা লাভ করিবার জন্ম গুরুগণকে সেবা করেন।

पिएडताः नष्टं शोचितुं न दक्किन्ति—পণ্ডিতের। নফ শোচনা করিতে ইচ্ছা করেন না।

२। निम्निलिश्व भक्छिल त्रावशंत कित्रा এक এकि वाका तहना कत—नित्तं, भ्रमितुं, सेनितुं, पतितुं, खादितुं, बोदुं, स्वष्टुं, स्रोतुं, ज्ञातुं, जेतुं, यष्टुं, स्थातुं, पातुं, यहीतुं, रोदितुं, भोतुं शिवतुं, हत्तुं, प्रष्टुं, स्थातुं, सेतुं, आस्रियतुं, शिचितुं, वर्षितुं, प्रवेष्टुं, याचितुं, मोतुं, रिचतुं, दोखुं, द्रष्टुं, जीबितुं, पूज्यितुं, यस्रोतुं, स्मोतुं।

দ্বিতীয় পাঠ---ণমুন্

· **बालको हामं हामं শ্বাगच्छति** –বালকটা হাসিয়া হাসিয়া আসিতেছে।

पथिकाः पचिक् जनानि স্থাব স্থাব স্থাব স্থাব করিয়া ভ্রমণ করিতেছে।

মার্চ ন দ্রানানা মার্মার্থ মার্থ—আমি সেই বৃত্তান্ত স্মারণ করিয়া করিয়া আনন্দিত হইতেছি।

मेवाः पर्व्वतं स्पर्धा स्पर्धा गच्छन्ति—মেঘসমূহ পর্ববতকে স্পর্শ করিয়া করিয়া যাইতেছে ।

मानवा: साधून् सेवं सेवं उन्नता भवन्ति—মানবেরা সাধুদিগকে
সেবা করিয়া করিয়া উন্নত হয়।

णिश्वः ज्वरं ज्वरं ग्लायतिः—শিশু রুগ্ন হইয়া হইয়া ক্ষীণ হইতেছে।

निर्धनः कठं कठं स्त्रियते.—নির্ধন কফ করিয়া করিয়া মরে। सोकाः शास्त्राणि मनं मनं पण्डिता भवन्ति—লোকেরা শাস্ত্র সমূহ অভ্যাস করিয়া করিয়া পণ্ডিত হয়।

चेष्टं चेष्टं ग्रन्थबसाधिनः शक्तिं लभन्ते—চেষ্টা করিয়া করিয়া অধ্যবসায়ীরা শক্তি লাভ করে। স্বর্ব यसं यसं रोगो स्वास्थं लप्पाने— শঙ্ক ভক্ষণ করিয়া করিয়া রোগী স্বাস্থ্য লাভ করিবে।

শ্বভা**पकं मानं मानं शिष्या उदारा भवन्ति**— সধ্যাপককে সম্মান করিয়া করিয়া শিষ্যেরা উদার হয়।

भृत्यं गईं गईं कत्ती कठोरः भवति—-ভৃত্যকে निन्न করিয়া করিয়া কর্ত্তা কঠোর হন।

दुर्व्वलान् तिजं तिजं शक्ताः महान्तोभवन्ति— पूर्वविनिशतक क्रमा कित्रा कित्रा भरक्विता महान हर ।

पर्वताः चयं चयं समतना जाताः—পর্বতসমূহ ক্ষয় হইয়া হইয়া সমতল হইয়াছে।

नदीं ईचं ईचं नयनानि स्नप्तानि—नमी দেখিয়া দেখিয়া নয়ন তৃপ্ত।

থিয়ে: स्मयं स्मयं मातरं नन्दितवान्-শिশু হাসিয়া হাসিয়া মাতাকে আনন্দিত করিয়াছে।

२। निम्नलिथिक निक्छिल वात्रशत कित्रा এक এकि वोका ताना कत-कत-जनं, सरं, मिषं, शिक्तं, स्वजं, शङ्कः, नेपं, व्ययं, निक्सं, ध्यायं, प्रसं, नेष्टं, कथं।

তৃতীয় পাঠ—ত্বা

३। स ऋणं काला घृतं पिविति— শে ঋণ করিয়া স্থৃত পান করে।
 য়इं য়য় स्थिला कार्थं सेघामि— আমি এখানে থাকিয়া
 কার্য্য করিতেছি।

स्नात्वा स স্বাगच्छिति—স্নান করিয়া সে আসিতেছে। धनं दत्त्वा तं न मिषन्ति—ধন দান করিয়া তাহারা গর্বব করে না।

साधुं हृष्ट्या श्रहं पुलिकतः—সাধুকে দেখিয়া আমি পুলিকিত।

ম্বুন্ জিলা सेनापितः श्रोभत— শত্রুদিগকে জয় করিয়া সেনাপতি শোভিত হইতেছেন।

ग्टहं गत्वा श्रत्नं खादिष्यामि—शृष्ट शमन कतिया **यत्र** ভक्कश

गुक् सेवित्वा श्रहं बरं प्राप्त:—গুরুকে সেবা করিয়া আমি বর প্রাপ্ত হইয়াছি।

धेनु सुक्ता राजा प्रयातः—ধেনু মোচন করিয়া রাজা চলিলেন।
पुस्तकां पठित्वा ग्रिश: क्रोड़ित—পুস্তক পাঠ করিয়া শিশু
থেলা করিতেছে।

तं इदं पृष्ट्या श्रीव्रं श्रायक्क् — তাহাকে ইহা জিজ্ঞাসা করিয়া শীঘ্র এস।

• ফ্রানি বৃদ্ধা শ্বনি: सन्तुष्ट:—গৃহসমূহ দগ্ধ করিয়া অগ্নি সন্তুষ্ট।

ৰাবশা **ছলো বাম: प्रत्याबर्क्त**—র্গবণকে হনন করিয়া রাম ফিরিতেছেন।

নের ত্রতিবো শ্বন্ন হর্ত থিছিনবান্—সেথানে বাস করিয়া আমি ইহা শিথিয়াছি। মাজন্ কৃতি লো মা হু লৈ অভ্ৰমী—সৰ্বদা কাঁদিয়া সে ইহা লাভ করিয়াছে।

धनं लब्धा कोऽिप न तिष्ठति—४न लां कित्रंश (कश्हें थारिक ना ।

ससुद्रं मन्यित्वा देवाः पोड़िताः —সমুদ্র মন্থন করিয়৷ দেবগণ পাড়িত।

उटहं जिष्ट्वा चित्राणि पश्यत—গৃহ প্রবেশ করিয় চিত্রসমূহ
দেখ।

भारं उड्ढा छत्यः स्नान्तः—ভার বহন করিয়া ভূতা ক্লান্ত।
ब:चं उदित्वा श्रीश्रं प्रत्याबक्तग्व—কথা বলিয়া শীত্র কিরিয়া
এস।

महान्तं अधिता दरिद्रा उन्नता अवन्ति—মহান্কে আশ্রয় করিয়া দরিদ্রের উন্নত হয়।

२। निम्निलिथिङ मफ छिल यावशांत कतिया এक এक छै। वाका अहनां कत — कूजित्वा, ऋश्वित्वा, ज्वित्वा, उषित्वा, स्त्वा, देहित्वा, एधित्वा, तिजित्वा, निचित्वा, मियत्वा, प्रमित्वा, वेष्टित्वा, मानित्वा, श्रंसित्वा, श्रोमित्वा, शिचित्वा; शक्कित्वा, स्वा, स्वजित्वा, स्ट्रा, शोचित्वा।

চতুর্থ পাঠ--্যপ্

১। ग्टहं प्रविश्व श्रहं मातरं प्रणमितवान्—গৃহ প্রবেশ করিয়।
 মাতাকে প্রণাম করিলাম।

भाषां मंस्कृत्य परिष्ठताः निखन्ति—ভাষা সংস্কৃত করিয়া পণ্ডিতেরা লেখেন।

पुष्पाणि श्राम्राय वालका मोदन्ते—পুষ্প আগ্রাণ করিয়া বালকেরা আনন্দিত হয়।

तं प्रिक्षिपत्य ऋहं ईटं उक्तवान्—তাঁহাকে প্রণাম করিয়া আমি

हेश বলিলাম।

য়ার্ বিজিম্ম ব্যু র্ফারি—শত্রাকে জয় করিয়া রবু দীপ্ত হইতেছেন।

शास्त्राणि श्राधीत्य श्रापि लोका सूर्ण:—শাস্ত্র পাঠ করিয়াও লোকেরা মূর্থ।

शिश्वं श्राहत्य पिता सन्तुष्ट:--শিশুকে আদর করিয়া পিতা সম্বৃষ্ট।
हारं उन्मुच स बहिर्गच्छिति—দার উন্মোচন করিয়া সে
বাহিরে গেল।

वृत्तं श्राक्तः वालकः फलानि स्वादिति— রৃক্ষ আরোহণ করিয়া বালক ফল থাইতেছে।

শ্বনিষ্টি समर्चेत्र लोको यशो लभते—অতিথি সেবা করিয়া লোকে যশ লাভ করে। धनं प्राप्य के दिरिहा भिवतुं एषिश्यन्ति—ধন পাইয়া কে দরিদ্র হইতে ইচ্ছা করিবে ?

रटहं <u>श्रा</u>गम्य (त्य) श्रहं तां सृतां दृष्टवान्—গৃহে আসিয়া তাহাকে মৃত দেখিলাম।

रम्यं स्थानं प्रेच्य सर्ब्वं एव मोदन्ते— त्रग्र স्थान (निश्रा नकत्नह

पर्व्वतं <u>ज</u>त्तीर्थः बयं उपत्यकां श्रागताः—পর্বত স্থতিক্রম করিয়া আমরা উপত্যকায় সসিলাম।

विपन्नान् परित्राय त्वं यशः प्राप्त:—বিপন্নদিগকে পরিত্রাণ করিয়া তুমি যশ লাভ করিয়াছ ।

सूद्धानं श्राक्तव्य स तं श्रादिशति—মস্তক আক্ষণ করিয়। সে
তাহাকে আদেশ প্রদান করিতেছে।

मां <u>श्रादिश्य सः प्रस्थितः</u>—আমাকে আদেশ প্রদান করিয়া সে প্রস্থান করিল।

प्रातः <u>उत्थाय साधुः सवितारं श्वर्चति</u> প্রভাতে উঠিয়া সাধু সূর্যাকে পূজা করেন।

फलानि <u>श्</u>यानीय वानरा खादन्ति—क्लप्रमृश् शानस्र कतिस्रा वानस्ति थास्र।

नदी <u>श्रवगाद्य श्रहं श्रीतलो जातः</u>—নদীতে স্নান করিয়া আমি
শীতল হইলাম।

নেড্ৰেলকাশান্ বিকীফ আঘা জালা বিন্ধী দ্বান্—তণ্ডুলকণা বিকিরণ করিয়া ব্যাধ জাল বিস্তার্গ করিল।

দ্বীফা স্থাবলকা মন্থানাল: प্रतीকার্থ ভব্লাব্রমনি—থৈর্য্য অবলম্বন করিয়া মহাজাগণ প্রতীকার উন্তাবন করেন।

দক্ষিণা জালা স্থাব্যে ভব্দেনন্দি—পক্ষিগণ জালগ্রহণ করিয়া

উঠিতেছে।

स बहिनिस्त्य व्याधं पश्यति—त्म वाश्रित ञानिया व्याधित (प्रशित्य)

२। निम्ननिशिष्ठ स्पर्श्वन व्यावशत कतिहा এक এकটी विका त्राच्या कर ग्राक्षण, ग्रान्तोच, विधाय, ग्रान्तिङ्गा, उपस्रत्य, ग्रामाच (शाहेबा), उडुत्य, उत्पादा, ग्राक्रम्य, परिज्ञाय, ग्रवनोक्य, स्तथीक्तत्य, एकविक्तीभूय, मम्प्रत्य, सन्भाव्य, किरूप्य, विमध्य, उत्स्वय, नि:स्तय, उत्याप्य, निधाय, प्रत्याष्ट्रत्य, परित्यच्य।

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ

সমাস্যুক্ত পদ-অব্যয়ীভাব

- ১। সমীপার্থ---
  - उपग्रहं जलाश्यो बर्त्तते—গৃহ সমীপে জলাশর আছে। उपगङ्गं ब्राह्मणा मिथ्या न भाषन्ते—গঙ্গা সমীপে ব্রাহ্মণোরা মিথা। বলেন না।
- ২। অভাবার্থ---

স্বান্ত নিব্দিম্ব
স্বাম্ব নির্নিয়ে ইহা সম্পন্ন করিয়াছি।

बालको नि:ग़ब्दं स्थित: --वालकी निःभक तिहन ।

৩। অত্যয়---

पत्तिणः ग्रतिमेघं उत्पतिन्ति—পক্ষীরা মেঘ অতিক্রম করিয়া
. উড়ে।

महापुरुषकर्याणि श्रतिवाधं फलन्ति—মহাপুরুষদের কর্ম সমূহ বাধা অতিক্রম করিয়া সফল হয়।

৪। পশ্চাৎ-

মিয়ে**ন্ন: স্মন্যান্নট ধান্তনি—শিশু**গণ শকটের পশ্চাৎ ধাবিত হয়।

মনুদর্ভ্জন सूर्य ভাষ্টেন:—পর্বতের পশ্চাৎ সূর্য্য উত্থিত হইয়াছে। ৫। वोश्ना—

प्रतिदिनं बयं भ्यमाम:—প্রতিদিন আমরা ভ্রমণ করিয়া থাকি।
प्रतिदेशं श्रयं संबाद: प्रचारित:—সকল দেশে এই সংবাদ
প্রচারিত।

৬। অনতিক্রম—

यज्वानो यथाबिधि यत्तं अनुतिष्ठन्ति—गाञ्जित्क র বিধি
অতিক্রম না করিয়া যজ্ঞ অনুষ্ঠান করেন।
इ.न्दुरो यथाয়ित पाয়ं क्रन्तिति—ইৡঁর শক্তি অনুসারে জাল
কাটিতেছে।

- १। प्रधिवनं हक्ताः वर्त्तन्ते—वत्त वृक्षभगृश् शाष्ट्र ।
  प्रधिग्रामं विण्जो वसन्ति—शास्य विश्वरित विभाग करतः ।
  प्रधिनदि सर्व्वे क्रोड़न्ति—निर्णाट मकरण थिला करतः ।
  प्रधिकिष विश्वासो न कत्तव्यः—वीनतः विभाग कर्त्वग नरः ।
  प्रधिगुरु स भित्तमान्—शुक्राट स जिल्यान ।
  स्राः प्रधिकत्तृ न मनुरत्ताः—जृत्वग्रं कर्त्वां स्वयूत्रक्त नरः ।
  गिग्रः प्रधिग्यं ग्रयितवान्—शिष्ट भगातः शुरुत्रक्त नरः ।
  सिन्नः प्रधिगुन्नं गर्जाति—भिष्ट भगातः शुरुत्रक कित्राटाः ।
  प्रधिवेनु वन्नवो गुणा वर्त्ते न्ते—स्मूर्ण स्रात्व शुन स्नारः ।
- ৮। মর্য্যাদা (পরিত্যাগ)—

  राज्यं স্বাससुट्रं प्रसितं—রাজ্য সমুদ্র পর্য্যন্ত বিস্তৃত।

  स স্বাযাত্ত্ব মা স্বন্ধান:—সে গঙ্গা পর্য্যন্ত আমাকে অনুগমন

মানবি দ্রন্না: মोभन्ते—নদী পর্যান্ত বৃক্ষসমূহ শোভিত হইতেছে।

৯। অভিবিধি (অন্তর্গমন)—

স্বর্য স্বাবাব: স্বামন্ত স্ববন্ধিন:—এই আচার মনু হইতে প্রচলিত।

रथा ग्रानाकं गच्छन्ति - রথসমূহ সর্গ পর্যান্ত গমন করে। ग्रासमुद्रं पृथिबी दिलीपं मानते - সসাগরা পৃথিবী দিলীপকে সম্মান করে।

ग्राबाच्यं ग्रहं दुव्वेतः—বাল্যকাল হইতে আমি *চৰ্ব*বল।

১০। আভিমুখ্য

धेनबोऽभिगोगालं धावन्ति —ধেনু সমূহ গোশালাভিমুথে ধাবিত হইতেছে।

हृस्तिनीऽभिनदि जवन्ति—হস্তীসমূহ নদীর দিকে গমন করিতেছে।

দেলানি স্থানিদানাল দেননি—ফলসমূহ পাতালের অভিমুথে পতিত হয়।

১১। निम्नलिथिक भक्छिलि वावशंत कित्रा এक এकটी वाका तहना कत—उपनदि, निरनं, उपवनं, अनुगिरि, अतिपर्व्वतं, अतिगङ्गं, अनुश्वातः, प्रतिबत्सरं, यथाकालं, अध्यग्नि, अधिपर्व्वतं, आपर्व्वतं, आरघु, अभिवङ्गि, प्रत्यचं, समचं।

তৃতীয় পরিচ্ছেদ

বিভক্তিযুক্ত শক

প্রথম অধ্যায়

তৃতীয়া বিভক্তি

প্রথম পাঠ—স্বরান্ত পুংলিঙ্গ

बिबादेन किं प्रयोजनं—विवादन প্রয়োজন कि ?

शिशु: स्वभावेन सरतः—শিশু সভাবে সরল।

साधु: ह्रस्तन मां स्पृश्नि—गाधु হস্ত দার। আমাকে স্পর্শ করিতেছে।

किपना सन्न मार्ज्जारः क्रोड़ित--বানরের সহিত বিড়াল থেলিতেছে।

ऋषिणा सह त्वं किं प्रस्यसि—श्रिवत मिश्व जूमि कि (प्रशिष्ठ)

बन्धुना सन्न बिबादो न कत्तेच्य:—বন্ধুর সহিত বিবাদ কর্ত্তব্য

गुरुणा শ্বৰ্ষ শ্বাदिष्ट:—গুরু কর্ত্তক আমি আদিষ্ট।

থিয়ালা বয় দার্ঘিনা:—শিশু কর্ত্তক আমরা প্রার্থিত।

दाता ग्रहं पृष्ट:—দাতা কর্তৃক আমি পৃষ্ট।
भाता मह लक्ष्मणो वनं व्रजति—ভাতার সহিত লক্ষ্মণ বনে
যাইতেছেন।

पिता सह कुत गच्छिसि— পিতার সহিত কোখার যাইতেছ?

२। बालकाभ्यां ऋहं प्रष्ट:—বালকদর কর্তৃক আমি পৃষ্ট।

हस्ताभ्यां म मां स्प्रगति—হস্তদরের দারা সে আমাকে

স্পর্শ করে।

सुनिभ्यां मह यहं अध्यमं गतः—মুনিছয়ের সহিত আশ্রম গিয়াছিলাম।

ऋषिमां रिचता द्रयं ऋक्—श्रायिषदा कड्क রচিত এই ঋক्। प्रात्नुभ्यां राजा पोव्हित:—শত্রুদর কর্তৃক রাজা পীড়িত। तक्ष्यां लता श्वाह्यता—তরুদর কর্তৃক লতা আর্ত। स्त्यः परश्चभ्यां ह्यचान् लुम्पति—ভূত্য কুঠারদরের দার। বৃশ্বসমূত কর্তৃন করিতেছে।

पिता बाहुभ्यां पुत्रं स्वजंत—পিতা বাহুদরের দারা পুত্রকে আলিঙ্গন করিতেচেন।

दात्वभवां मन्दिरं प्रतिष्ठितं—দাতৃদয় কর্তৃক মন্দির প্রতিষ্ঠিত। স্মীত্তभ्यां सह बत्ता बिबर्दन - শ্রোতৃদয়ের সহিত বক্তা বিবাদ করিতেছে।

दोम्धृयां ६ न मुक्ता---(नाक्षृषय कर्ज्क (धरू मूङ।

৩। **बालकः सह बालिकाः क्रीड़न्ति**—বালকদিগের সহিত বালিকারা থেলা করে।

बानराः इस्तैः खादन्ति—वानत्त्रता रुख्नमृट्दत्र घाता थात्र ।

बिबादै: श्रनं – বিবাদসমূহে প্রয়োজন নাই।

गजै: शिष्ठ: विताड़ित:—গজসমূহ কর্তৃক শিশু বিতাড়িত।

कित्री: सन्न पर्व्वतं व्रजाम:—কবিদিগের সহিত পর্ববত গমন
করিতেছি।

ऋषिभिः देवा: श्रचिता:—ঝ্যিগণ কর্তৃক দেবগণ অচিত ।

ब्राह्मणाः श्रग्निभिः यत्तं श्राचरन्ति—বাক্ষণেরা অগ্নিসমূহের

দ্বাবা যজ্ঞ আচবণ কবেন ।

बन्धुभि: मह म স্মাল্पति —বন্ধুগণের সহিত সে আলাপ করিতেছে।

परश्रमि: क्षषकाः वचान् क्षन्तिन्ति - কুঠারসমূহের দারা কৃষ্কেরা বৃক্ষগুলি কর্তুন করে।

মন্ত্রমি: निन्दिता: बयं—শক্রগণ কর্তৃক আমর। নিন্দিত।
স্মান্ত্রমি: बत्ता मानित:— শ্রোতৃগণ কর্তৃক বক্তা সন্মান্ত্রিত।
শ্রান্তমি: सङ्ग त्वं धनं हृतवान्—ভাতৃগণের সহিত তুমি ধন
অপহরণ করিয়াছ।

दात्रिः कानि दत्तानि—माञ्गा कर्ड्क कि कि मेख श्रेशा है ? ह । निम्निणिश्व वाकाश्चिल वावशात्र कित्रा अक अकी वाका त्राम क्या-माधुम्यां, मुनिमिः, पञ्चितः, श्रीमना, मेधैः, व्रद्धाम्यां, पश्चिमः, बायुना, श्रुष्टम्यां, सिंबता, विधात्निः, पित्निः।

৫। সংস্কৃত কর---

বন্ধুগণ কর্ত্বক পূজিত হইয়া অতিথিরা সন্তুষ্ট হইলেন।
আগ্নির সহিত থেলিতে থেলিতে বালকটা দগ্ধ হইয়া গেল।
প্রভুদিগের সহিত ভৃত্যেরা কথা বলিতে সাহসা নহে।
রাত্রি শুধাংশুর দারা মনোহর হইয়াছে।
ক্রেতার সহিত বণিকগণ কেন বিবাদ করিতেতে?
ঋষিদিগের সহিত বাদাসুবাদের প্রয়োজন নাই।
হস্তারা কুঠারদয়ের দারা মস্তক বিচূর্ণিত করিয়াছে।
শিশুদ্ম কর্ত্বক চন্দ্র দৃষ্ট।
গ্রহীতৃদ্বয়ের সহিত প্রভু কথা বলিতেছেন।
সর্পাণ কর্ত্বক দক্ট হইয়া কাহারা বাঁচিয়া থাকিতে সমর্থ?
পাচকেরা অগ্নি দারা অন্ধ পাক করিয়াছিল (পক্বং)।
বিধাতার সহিত কলহ কথনও সফল হইবে না।

দ্বিতীয় পাঠ

ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ

১। पयोमुचा सह बिद्युत् क्रोड़ित—মেঘের সহিত বিচাৎ থেল। করিতেছে।

सम्बाजा শ্বৰ্ণ শ্বাदिष्ट:—সমাট্ কৰ্তৃক আমি আদিষ্ট। बिपश्चिता ग्रास्त्रं শ্বधोतं—পণ্ডিত কৰ্তৃক শাস্ত্ৰ অধীত। নজ়িলনা भेव गोभितः—বিহাতের ব:রা মেব শোভিত।

मुद्दिमता मह म गच्छिति—বুদ্দিনানের সহিত সে গমন

করিতেছে।

व।ितुग्भयां पञ्चतः कुवितः — त्रायव्य कर्ज्क शर्वत याष्ट्रापित ।
 पित्राड्भयां मह वामो न सुख्करः — शित्र वाक्रकप्रत्यत प्रश्चिक वाम सुथ्कत नरह ।

सृसद्भां एतत् स्थानं रमणोयं—এইস্থান পার্বত দয়ের দারা রমণীয়।

স্থানবদ্ধা সন্থ उपदिष्टः —জ্ঞানবংন্দয় কর্ত্ক আমি উপদিষ্ট।

साधवः राजराजिभः सेविताः—সাধুগণ রাজরাজ্সমূহ কর্তৃক সেবিত।

पापअद्भिः सह बुद्धिमन्तो न ध्यमन्ति –পাপক্রংগণের সহিত বুদ্ধিমানের। বেড়ায় না।

ज्ञानविद्धः बग्नं पृष्टाः—জ্ঞানবান্গণ কর্তৃক আমরা পৃষ্ট।

श गायता गायद्वां गायद्विः
 गच्छता गच्छद्वां गच्छद्विः
 सृहृदा सृहृद्वा सहादः
 सभासदा सभासद्वां सभासद्वि
 राज्ञा राजभ्यां राजिभः

मृ ड्रा	म् रद्वेभ्यां	मूर्डमि:
गरिका	गरिमभ्यां	गरिमभिः
ग्रसना	त्रस्मयां	ऋमि:
यज्वना	यज्वभ्यां	यज्बभिः
दिजना ना	द्विजन्म भ्यां	दिज न्म सि:
स्वामिना	स्वामिभ्यां	स्त्रामिभि:
पचिगा	पत्त्रिभ्यां	पच्चिभिः
विधसा	विधोभ्यां	विघोिभः
दिर्बाकसा	दिबाकोभ्यां	दिबाकोिस:
बिदुषा	БÀŤ	विद्वद्भिः
तस्युषा	तस्थिबद्भगं	तस्थिवद्भिः
गरीयसा	गरोयभ्यां	गरीयभिः
कणोयसा	कणोयभ्यां	कणोयिनः

(। निम्निविश्व निम्निश्वनि याप्यांत कतिया এक এक वि वाका तिना कत—सृहृदा, बपुषाद्वि:, पुष्यक्षद्वां, विहृद्धिः, मूद्धाः, प्रेम्ना, किरिनिः, उदारचेतोभ्यां, महामनीनिः, ज्वायभ्यां, लघीयिनः, श्रात्मना ।

৬। সংস্কৃত কর—

প্রেমের সহিত যাহার। প্রস্তরসমূহও পূজা করে তাহার। স্বর্গ-`লাভ করে। দিজন্মদিগের দারা দেবতারা পূজিত হইয়াছেন।
বুদ্ধিমান্ তপস্বিদ্বয় কর্তৃক আদিষ্ট হইয়া আমরা এখানে
আসিয়াছি।
ভক্তিযুক্ত লোকেরা উদারচেতাদিগের সহিত ভ্রমণ করিতে
ইচ্ছা করে।
পাপকৃৎগণ পুণ্যকৃৎ রাজা কর্তৃক নিহত হইয়াছে।
বপুশ্বান্ লোকের সহিত ক্ষীণ ব্যক্তি চলে না।
এই নগরী মনোহর প্রাসাদসমূহ কর্তৃক শোভিত।
যাজিকদিগের সহিত কে কথা বলিতেছে?

তৃতীয় পাঠ

সর্ববনাম পুংলিঙ্গ

১। सर्व्वे ण	सर्व्वाभ्यां	सब्बै :
તે ન	ताभ्यां	તૈ:
येन	याभवां	यै:
कोन	काभ्यां	कें:
श्रनेन	त्राभगं	एभि:
त्रमुना	~~श्रम~~ ूभग्रां	श्रमीभि:
मया	त्रावाभग्रां	श्रस्राभि:
त्वया	युवाभग्रां	युषाभिः

২। উপরি লিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর।

৩। সংস্কৃত কর---

সেই বিদ্বান্ লোকটীর সহিত আমি গিয়াছিলাম।
কোন্ পাপকৃৎ ব্যাধ কর্তৃক এই পক্ষীটী নিহত ?
আমার সঙ্গে কে যাইবে ?

চতুর্থ পাঠ

স্ত্রীলিঙ্গ

১। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর—

ক। স্বরান্ত বিশেয্য

একবচন	দ্বিবচন	বহুবচন
कन्यया	कन्याभ्यां	कन्याभि:
मत्या	मतिभ्यां	मतिभि:
जसँगा	जिर्म्मभ्यां	जिम्मिभि:
श्रोषध्या	ग्रीषधिभ्यां	श्रोषधिभि:
जनन्या	जननीभ्यां	जननीभि:
बिदुष्या	विदुषीभ्यां	बिदुषोिभ:
रेग्वा	रेणुभ्यां	रेणुभि:
धेन्वा	धेनुभ्यां	घेनुभि:

(৩৪)

चञ्चा चञ्चभ्यां चञ्चभिः बध्वा बध्भ्यां बध्भिः चम्बा चम्भ्यां चम्भिः मात्रा मात्रभ्यां मात्रभिः दुह्तिता दुह्तिस्थां दुह्तिस्

খ। ব্যঞ্জনান্ত বিশেয্য

ऋग्भिः ऋग्भ्यां ऋचा बाग्भ्यां बाग्भिः वाचा श्रापद्भिः श्रापद्ग्रां त्रापदा परिषदा परिषद्ध्यां परिषद्भिः बीरुधा बीरुद्धग्रां बोक्डि: युद्धिः युधा युद्धगां सरिता मरिद्धग्रां सरिङ्गिः योषिता योषिड्यां योषिज्ञिः

গ। সর্বনাম

मुद्धीभ्यां मर्व्वाभि: मुर्ख्वया काभ्यां काभिः कया ताभिः ताभ्यां तया याभि: वाभ्यां यया ग्राभि: ऋाभ्यां ग्रनया गम्भि: ग्रमृभ्यां त्रमुया

২। সংস্কৃত কর---

ভূমি কোন্ মনোহর বারুব্দ্বর কর্তৃক আকৃষ্ট হইয়াছিলে?
অর্থকিরা বিদ্যায় কোন প্রয়েজন নাই, ইহা আমি বলি নাই।
দয়াবতা পত্নার সহিত রাজা রথে ভ্রমণ করিতেছেন।
বিত্রী কত্রীগণ কর্তৃক পরিচালিত হইলে রাজ্য বিস্তৃত হয়।
এই পবিত্র স্ক্সমূহের দারা তাহারা কি করিয়াছে?
যে সমিধ্ সমূহ ছাত্রগণ কর্তৃক সংগৃহীত হইয়াছে সেই সমুদয়
কি ব্যবহৃত হইবে না ?
লোহিত চঞ্চুদ্বর দারা পক্ষীটি ফল থাইতেছে।
নব বধূদিগের সহিত পরিচারিকারা কথা বলিতে ইচ্ছা করে।
ক্রেষ্ঠে তুহিতৃগণ কর্তৃক আদিফ্ট ভূত্যেরা কেন কাল্য সম্পন্ন
করিবে না ?
গৃহস্থেরা স্থমধুর বাক্সমূহ দারা অতিথিগণকে পূজা করুন।
এই প্রদেশটী বিবিধ সরিৎ সমূহ কর্তৃক বহুধা বিভক্ত।

৩। অশুদ্ধ শুদ্

तै: बाल्किभिः सह कुत्र गच्छसि—तैः बाल्किः ... ... अमूभिः विद्विधिः प्रस्तकानि रचितानि—प्रमूभिः विद्विधिः प्रस्तकानि रचितानि—प्रमूभिः विद्विधिः प्रस्तकाने सरिद्धिः देशः विभक्तः—प्रस्पजलाभिः मरिद्धिः ... प्रमुगा बाल्किन किं कृतं—प्रमेन बाल्किन किं कृतं। ज्ञानं वितरिद्धः परिषद्धिः स निमन्त्रितः—ज्ञानं वितरन्तिभिः परिषद्धिः।

बल<u>बता</u> चम्बा सेनापतिः शत्रुं जितवान् बलबत्या चम्बा सेनापतिः ...

मनोह्रेग् ग्रोषध्या हिमालय: ग्रलङ्कृत:-मनोहरया ग्रोषध्या

- 8। निम्न পরিবর্তন করিয়া শুদ্ধ করিয়া निथ— पापक्षता मया किं क्षतं ? गुणबत्या तया ऋहं उपदिष्ट:। ताभग्रां बालिकाभग्रां सह नार्थः नदीं तरन्ति। बिदुषीभिः श्राभिः बयं श्रदिष्टाः।
- (। वहन পরিবর্ত্তন করিয় শুদ্ধ করিয় লিখ— तया घेन्वा सह राजा प्रत्यहं बनं गच्छति । त्रम्या योषिता बालिके पृष्टे । उत्तालाभिः जिर्मिभिः समुद्रः त्रान्दोलितः । दुष्टितासह का माता न क्रीड़ित । য়खत् त्रापतन्तीभिः त्रापिद्धः को न तुदितः ।

(৩৭)

পঞ্চম পাঠ

ক্লীবলিঙ্গ

১। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়। এক একটা বাক্য রচনা কর—

ক। স্বরান্ত বিশেয্য

চন বহুবচন
भ्यां पुष्पैः
यां बनै:
यां मधुभिः
भ्यां मानुभिः

থ। ব্যঞ্জনান্ত বিশেয্য

श्रोमता	श्रीमद्वां	श्रीमद्भि
गुग्गवता	गुग्वद्भगं	गुण्बद्भि
कर्मगा	कर्मभ्यां	कर्म्यभिः
श्रमीग्।	प्राचीभ्यां	श र्मा भि:
पयसा	पयोभ्यां	पयोभि:
मनसा	मनोभ्यां	मनोभिः
हबिषा	~~इ~~ विभेगां	च्चिभि:
रोचिषा	रोचिभेग्रां	रोचिभिः
धनुषा	धनुर्भग्रां	ધનુર્ધિ:
त्रायुषा	चा युर्भग्रां	या युभिः

(৩৮)

গ। সর্ববনাম

सब्बंग	सर्ज्जाभ्यां	सब्बै :
तेन	ताभ्यां	तै:
येन	याभ्यां	ये:
केन	काभ्यां	र्कः
त्रन	~~च्चाभ~~ ्यां	एभि:
त्रमुना	त्र स्रभ्यां	त्रमीभः

সংস্কৃত কর---

বালকটী হুশ্বের সহিত অন্ন ভক্ষণ করিতেছে।
পুষ্টিকর মধুর সহিত হবি ভক্ষণ উপকারক।
সন্তুট্ট মনের সহিত যে কার্য্য করিতে সমর্থ সে সকলকাম হয়।
ঐ কর্ম্মের দারা আমি যশ লাভ করিয়াছি।
এই ধনুর দারা বীরেরা মস্তক ছিন্ন করিবেন।
পর্বতটী ছুইটী শ্রীমৎ বনের দারা আবৃত।
বৃহৎ গৃহ গুলির প্রয়োজন নাই।
স্থুল বপুর দারা মানব ক্লিফ্ট হয়।
পবিত্র জন্মের সহিত লোকে সচ্চরিত্র লাভ করে।

ছ। পরিশিফ

বাচ্য পরিবর্ত্তন

প্রথম অধ্যায়

ক্ত ও ক্তবৎ

প্রথম পাঠ

১। কর্তৃবাচ্য

श्रहं बालकं दृष्टवान्

(আমি বালককে দেখিয়াছি)

त्वं बालको पृष्टवान्

(তুমি বালক তুইটীকে জিজ্ঞাস৷

করিয়াছিলে)

बालकः अध्वान् स्पृष्टवान्

(বালক অশ্বদিগকে স্পর্ণ

করিয়াছিল)

२। श्राबां पितरं प्रणतवन्ती

(আমরা চুইজন পিতাকে

প্রণাম করিয়াছি)

কৰ্ম্মবাচ্য

मया बालकः दृष्टः

(আমার দারা বালকটী দৃষ্ট)

लया बालकी पृष्टी

(তোমার দারা বালক হুইটী

জিজ্ঞাসিত)

बालकेन ग्रखाः स्पृष्टाः

(বালকের দারা অশ্সমূহ

স্পৃষ্ট)

श्राबाभगं पिता प्रणतः

(আমাদের তুইজনের দারা

পিতা প্রণত)

বালিকা মিয় স্মুন্তবনী (বালিকা শিশুকে স্পূর্ণ করিয়াছে)

মানেং দ্রুরান্ স্ক্রিনবন্থ: (মাতারা পুত্রদিগকে আলিঙ্গন করিয়াছেন)

दुहितरी धातृन् मेबितवत्थी (ছুহিতৃদয় ভাতৃগণকে সেবা করিয়াছে)

ৰালিকা: কা**ন্ স্বস্থিনবন্য:** (বালিকাগণ কাহাদিগকে অৰ্চ্চনা করিয়াছে)

ৰঙ্ৰী **पশ্च নানিবৰ**ন্থী (বধ্ছয় পশুকে সন্মান করি-য়াছে)

ৰা**লিকয় গ্নিগ্ন: स्पृष्ट:** (বা**লিকা কৰ্ত্তৃক শিশু** স্পৃষ্ট)

मात्रिभ: पुत्राः खजिताः
(মাতৃগণ কর্তৃক পুত্রেরা
আলিঙ্গিত)

दुह्तित्वभगं भ्रातरः सेविताः (ছুহিতৃদয় কর্ত্তক ভ্রাতৃগণ সেবিত)

बालिकाभिः **के স্মর্ছিনা:** ক (বালিকাদিগের দারা হ) কাহারা অর্চ্চিত)

> ৰধুম্যা पश्चः মানিন: (বধূদ্যের দারা পশু সম্মানিত)

৩। সংস্কৃত কর—

তাহাদিগের দ্বারা আমরা প্রশংসিত।
ধর্ম্মভীর গৃহস্থগণ কত্ত্ ক তপস্বী সাধুগণ সম্মানিত।
গ্রহীতৃদ্বয় কত্ত্ ক দাতৃদ্বয় ঈক্ষিত।
সবিতা কর্ত্ত্ক কিরণ সমূহ বিতরিত।
বীরগণ কর্ত্ত্ব পর্ববতদ্বয় অতিক্রান্ত।

(83)

বালক কর্তৃক তরুদ্বয় আরাড়।
পুত্রশোক কর্তৃক পিতৃগণ তুদিত হন।
অনুচরদ্বয় কর্তৃক লাজ সমূহ বিকীর্ণ।
কাহাদের দারা আনন্দ লব্ধ হইয়াছে?
মেঘ কর্তৃক অদ্রি সমূহ আচ্ছাদিত।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্ত্তবাচ্য

नरो नारीं मानितवान

(পুরুষ স্ত্রীকে সন্মান

করিয়াছে)

माधुः नार्ख्यौ पृष्टबान्

(সাধু নারীদয়কে জিজ্ঞাসা

করিলেন)

मर्ज्जे नारी: मानितवन्त:

(সকলে: স্ত্রীদিগকে সম্মান

করিলেন)

२। के कथां कथिवन्तः

(কাহারা কথা বলিয়াছে)

কর্ম্মবাচ্য

नरेण नारी मानिता

(পুরুণ কর্তুক স্ত্রী সম্মানিত)

्रींकर कड़ेक है। न भावन)

माधुना नार्यों पृष्टे

(সাধু কত্ৰ'ক নারীদ্বয় পৃষ্ট)

सर्ज्वै: नार्थ: मानिताः

(সকল কতু ক নারীগণ

সম্মানিত)

कै: कथा कथिता

(কাহাদিগের দারা কথা

কথিত)

ते बाचः उच्चारितवन्तः (তাহারা বাক্সমূহ উচ্চারণ

করিয়াছে)

बालका नदी ईचितवन्ती

(বালকদয় নদী দেখিয়াছে)

म्बामी भार्था पृष्टवान

(স্বামী ভার্যাকে জিজ্ঞাসা

করিয়াছে)

युगं सरितः अवगाहितवन्तः

बुडिमान उपनिषदं मनितवान बुडिमता उपनिषत मनिता

৩। সংস্কৃত কর---

দোগ্ধ গণ কর্ত্তক ধেন্তু সমূহ পুজিত অগ্নি কর্ত্তক সমিধ সমূহ দগ্ধ বায়ু কর্ত্তক স্থমনস্ সমূহ বিকীর্ণ ত্বহিত কর্ত্তক জননী আরাধিতা কাহার দারা ধেমুদ্র মুক্ত বৃষ্টি কর্তৃক বীরধ্দয় সিক্ত ননান্দুরয় কর্তৃক বধুগণ নিন্দিত কোন সেনাপতি কর্ত্তক এই চমু সমূহ পরাজিত ? চন্দ্র কর্ত্তক জ্যোৎস্না সংহত

ते: बाच: उच्चारिता:

(তাহাদিগের দারা বাক্-

সমূহ উচ্চারিত)

बालकाभग्रां नदी ईचिता

(বালকদয় কর্ত্তক নদী

ঈ ক্ষিত)

स्वासिना भार्था प्रष्टा

(সামী কৰ্ত্তক

জিজাসিতা)

युषाभि: मरित:

गाहिता:

৪। শুদ্দ কর

श्वनेन नार्या तां घेनुं श्वर्चिता।
कया श्रहं पृष्टवान्।
र्तन बधु: सेवितः
केन समधुरां वाचं भाषिता।
ताभगां वालिकां कथितवर्यो।
नद्यः तीर्णः।
चम्बा पर्ञ्चताः निर्वे चाः कता।

তৃতীয় পাঠ

১। কর্ত্রাচা

কৰ্মবাচা

श्रहं पुस्तकं पठितवान्—मया पुस्तकं पठितं। श्रहं वने दृष्टवान्—मया वने दृष्टे। पन्निणः फलानि खादितवन्तः—पन्निभः फलानि

खादितानि

श्राग्नः हविः दग्धवान्—श्राग्नना हविः दग्धं। वाँरः धनृषि काङ्कितवान्—वीरेण धनृषि काङ्कितानि। राजानः सरसी सृष्टबन्तः - राजिभः सरसो सृष्टे। शिश्रः प्रयांसि पीतवान्—शिश्रना प्रयांसि पीतानि । ২। নিম্নলিথিত বাক্যগুলির বাচ্য পরিবর্ত্তন কর—

तत्र तेन स्ग एको व्यापादितः। स्गं आदाय गच्छता तेन घोराक्षतिः शृकरो दृष्टः। ततस्तेन शूकर आइतः। शूकरेण व्याधो इतः।

दीर्घरवी नाम जम्बुकः परिभ्नमन् श्राहारार्थी तान् सतान् सगव्याधसपंग्रकरान् दृष्टवान् ।

त्रयं नि:स्वादु कोदण्डलग्नं स्वायुवन्धनं खादितवान्। तेन त्रपत्यानि खादितानि। तैः शोकातैं बिलपिक्षः जिन्नासा समारब्धा। पतितिभः तत्र शावकाः प्राप्ताः। जरहवेन शावकाः खादिताः इति विचिन्त्य सर्ज्वैः पविभिमिलित्वा स रम्प्रो व्यापादितः।

मृगः प्रत्यहं श्रष्यानि खादितवान्। चेत्रपतिना हर्षोत्-फुल्ललीचनन तथाविधी मृग ग्रवलीकितः।

७। निम्नलिथिङ गक्छिल वावशंत कित्रा अक अकि वाका तक्ना क्त्र—रत्नवता, स्वादुना, दृष्टेन, क्चिरया, कल्लोलिन्या, गुण्वतीिभः, गच्छन्तीभगं, क्दत्या, स्त्रीतस्ततीिभः, पवित्रया, मनीज्ञाभगं, स्वियमाणािभः, उदारचेतीिभः, धनिभिः, दिविष्ठैः, मिध्यः, विद्याविद्यः, प्रांग्रभगं, उदारमितना, ऋजुना, द्यालुभिः।

চতুর্থ পাঠ

১। কর্ত্রাচা

ভাববাচা

पचिषः क्रजितवन्तः — पचिमिः क्रजितं । मूढ़: किञ्चितवान्—मूढ़ेण किञ्चितं। मिहा गर्जितवन्ता—मिहाभग्नां गर्जि तं। बालिका उचरितवती—बालिकया उचरितं। दैवं फलितवत्—दैवेन फलितं। मग्यः चरितवत्यः - ग्रीभिः चरितं। दैत्याः उषितवन्तः—दैत्यैः उषितं। वजुं स्फुर्ज्जितवत्—वजुेग स्फुर्ज्जितं। श्रको जवितवन्ती—श्रक्षाभ्यां जवितं। धेनू त्रज्ञितवत्यी—धेनुभ्यां त्रज्ञितं । कन्याः क्रीड्रितवत्यः -- कन्याभिः क्रीडितं। ताः कठितवत्यः—ताभिः कठितं । टाभिकी मिषितवन्ती टाभिकाभ्यां मिषितं। पुष्पाणि स्फ्रितवन्ति—पुष्पैः स्फ्रितं। सम्पन् एधितवती-सम्पदा एधितं।

२। निम्नलिथिक भक्छिल वावशांत कतिया এक এकि वाका त्राह्मां कत्-मोदितं, रोचितं, शोभितं, फलितं कितं, कितं, दीचितं, शिचितं, प्रसितं, विचितं, प्रसितं, विचितं।

দ্বিতীয় অধ্যায়

বর্লমান কাল

প্রথম পাঠ

১। কত্তবাচ্য

কর্ম্মবাচ্য

सीता मर्यू देचते—सीतया सर्यू देच्यत । बानकः यत्यं पठित—बानकेन यत्य पठ्यत । शकः दुर्ञ्जनं तिजति—शको न दुर्ञ्जनः तिज्यते । यहं बानकं पछािम—मया बानकः दृख्ते । त्वं बानिकां प्रच्छसि—त्वया बानिका प्रच्छाते । यूयं यामं गच्छय —यूषाितः यामं गम्यते । श्रावां शास्त्रं मनावः—श्रावाभ्यां शास्त्रं स्वायते । वयं घटं सृजामः—श्रसािभः घटः सृज्यते । स्वमय्यः वृत्तं त्यजन्ति—स्वमरीिभः वृत्तः त्यज्यते ।

२। मातरः प्रता खजन्ते-मात्तिः प्रती खज्येते। वधः पश् अर्चन्ति-चध्वा पश् अर्चेति। वालकः अर्था स्प्रशति-वालकेन अर्था स्प्रश्चेते। प्रताः पितरी प्रणमन्ति-प्रतीः पितरी प्रणम्येते। वालकी तक् अरोस्तः-वालकाभ्यां तक् यात्स्चोते। कः पुष्पे विकिरित—केन पुष्पे विकीर्येति । अहं यग्नी लभे—मया यग्नी लभ्ये ते ।

- श सर्वे न(रोः मानन्ते—सब्वैः नार्थः मान्यन्ते।
   दाम्या घेनः पूजन्ति—दोम्या घेनवः पूज्यन्ते।
   ते कथाः भाषन्ते—तैः कथाः भाष्यन्ते।
   पिता पुत्रान् स्वजतं—पित्रा पुत्राः स्वज्यन्ते।
   यहं पुस्तकानि पठामि—मया पुस्तकानि पठ्यन्ते।
   कान्तिः वालिकाः लुभति—कान्ता वालिकाः लुभवन्ते।
- श । म मां स्प्रशति—र्तन ग्रहं स्प्रश्ये ।
   माता ग्रावां उपदिगति—मात्रा ग्रावां उपदिग्यावहे ।
   साधवः ग्रामान् पृच्छन्ति—साधिभः वयं पृच्छामहे ।
- (। स त्वां स्प्रग्रित—र्तन त्वं स्प्रश्यमे ।
   माता युवां उपदिग्रित—प्रात्रा युवां उपदिश्येथे ।
   साधवः युवान् पृच्छन्ति—माधिनः यूयं पृच्छाध्वे ।

७। निम्निविश्व भक्छिनि गांवशंत कित्रा এक এकि वाका ति निम्निविश्व भक्छिनि गांवशंत कित्रा এक এकि वाका ति निम्नित कित्रा कि

৭। সংস্কৃত কর---

বালকদিগের দারা আমি দৃষ্ট হইতেছি।
সর্পের দারা আমর। তুইজন দৃষ্ট হইতেছি।
পুত্রগণ কর্তৃক আমরা আলিঙ্গিত হইতেছি।
সকলের দারা তুমি শ্লাঘিত হইতেছ।
আমার দারা ভোমরা তুইজন স্মৃত হইতেছ।
ভাহাদের দারা ভোমরা তাক্ত হইতেছ।

ৰিতীয় পাঠ

১। কর্তৃবাচ্য

ভাববাচ্য

पिचणः क्जन्ति—पिचिनः क्ज्यतं।

मूढः कर्वति—मूढ़ेण कर्वातः।

मिंही गर्जातः—सिंहाभ्यां गर्जातः।

दैवं फलिति—दैवेन फल्यते।

मृग्यः चरन्ति—मृगीनः चर्यतः।

कन्याः क्रीड़न्ति—कन्याभः क्रीड़ातः।

ते कठन्ति—तैः कळाते।

सम्पत् एधते—सम्पदा एव्यते।

धेनः श्रञ्जति—धेन्वा श्रञ्जाते।

दैत्याः बसन्ति—दैत्यैः उष्यतः।

२। निम्निशिष्ठ भक्षिक्षी वावशत कतिया এक এकটी वाका त्राच्या कत—चीयते. क्रास्यते, म्नायते, ज्वाल्यने, तप्यते. नर्द्यते. कळाते, श्रत्यते, क्रान्यते. मिष्यते. स्मुख्यते, एच्यते, देश्चते. मोद्यते। ७। निम्निशिष्ठ वाकाक्षित्व वाचा श्रीवर्वन कत—

मन्थरस्तं जलाग्यं उत्सृज्य प्रनलि। तेऽपि हिरखकादयः श्रिनष्टं ग्रङ्कमानाः तं अनुगच्छन्ति। ततः केनापि व्याधेन काननं पर्थटता स मन्थरः दृश्यते। श्रथ ते सगवायस-सूषिकाः परं विषादं उपगताः तं अनुगच्छन्ति सा। ततो हिरणाको विलपित।

द्दित बहुविलय हिरणाकः वित्राङ्गलयुपतनका वदित। ते खेच्छाहारविहारं कुट्याणाः सन्तुष्टाः सुद्धं निवसन्ति। चित्राङ्गनामा स्थाः तत्र त्रागत्य मिलितः। ततो मन्यरो जलं प्रविगति। सूषिकस्य विवरं गतः। काकोऽपि उड्डीय ब्रचायं श्रारूढः। ततो लघुपतनकेन भयहितुने कोऽपि श्रवलोकितः।

৪। শুদ্ধ কর---

पुत्रग्रोकेन पहं तु<u>र्याते ।</u>
युवाभ्यां प्रावां ति<u>न्धेते ।</u>
युवाभ्यां प्रावां ति<u>न्धेते ।</u>
युप्पाभिः दो<u>न्धन्ते ।</u>
युप्पाभिः वयं प्रादि<u>ग्धन्ते ।</u>
यत्रभ्यां युवां प्रद्<u>देश्वे ।</u>
युप्पाभिः वयं प्रादि<u>ग्धन्ते ।</u>
युप्पाभिः वयं प्राद्वाणि गाद्यते ।
तैः प्रावां स्वन्धे ते ।

তৃতীয় অধ্যায়

লোট বিভক্তি

প্রথম পাঠ

১। কর্ত্রাচ্য

কৰ্ম্মবাচ্য

मीता सर्यू इंचतां— मीतया मर्यू: इं<u>च्यतां ।</u> बालकः ग्रन्थं पठतु—बालकेन ग्रन्थः प<u>ठ्यतां ।</u> ग्रक्तः दुर्ञ्जलं तिजतां ग्रक्तेन दुर्व्वलः तिज्ञतां । ग्रहं बालकं प्रसानि—मया बालकः दृश्यतां । त्वं बालिकां पृच्छ—त्वया बालिका पृच्छतां । ग्रावां शास्त्रं मनाव—ग्रावाभ्यां शास्त्रं स्नायतां ।

- शातरः पुर्वा स्वजन्तां—मात्रिभः पुर्वा स्व<u>जेन्तां</u> ।
   वधः धेनू अर्चतु—बघ्वा धेनू अर्चेन्तां ।
   वालकः अर्थ्वो स्पृगतु—बालकेन अर्थ्वा स्पृश्येतां ।
   पुताः पितरी प्रणमन्तु —पुत्तैः पितरी प्रणम्येतां ।
- पिता पुतान् खजतां— पिता पुताः ख<u>जान्तां</u>।
   श्रहं पुस्तकानि पठानि—सया पुस्तकानि पठान्तां।

- ८ स मां स्पृयतु—तेन यहं स्पृथ्ये ।
   माता यावां उपदियतु—मात्रा यावां उपदिख्यावहै ।
   साधवः यसान् पृच्छत्—साधुभिः वयं पृच्छामहै ।
- य । ग्रहं तां स्पृशानि मया त्वं स्पृथ्यस्व ।
   माता युवां उपदिशतु मात्रा युवां उपदिश्येषां ।
   माधवः युगान पृच्छन्तु माधितः युयं पृच्छाध्वं ।

७। निम्निविश्व भक्छिल वावशत कित्रा এक এकी वाका तहना कत—तोय्येन्तां, त्यज्ञीयां, पळातां, न्यस्यतां, न्यायेतां, सेव्ये, श्रचीध्वं, नुष्यन्तां, निष्यतां, स्प्रस्थामहे, श्रची, पोयन्तां, जीये, स्मिथावहे, कोथिन्तां, उष्येतां, उद्यतां, उद्यन्तां, द्रश्येषां, दृश्यामहे, दह्यस्व, याच्येषां, सुच्यन्तां।

৭। সংস্কৃত কর—

আমাদিগের দারা তাহারা দৃষ্ট হউক।
তাহাদিগের দারা আমরা অবলোকিত হই।
তোমাদিগের দারা সেই ব্যক্তিদর সেবিত হউক।
এই বৃক্ষদর আমাদিগের দারা কর্ত্তিত হউক।
তাহার দারা আমরা তুইজন মার্জ্তিত হই।
আমার দারা তোমরা আলিঞ্চিত হও।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্ত্তবাচা ভাববাচা

दिरद्राः कठन्तु—दिरद्रैः कळातां ।
पत्तिगा कूजतां—पित्तभ्यां कूजाता ।
दैवं फलतु—दैवेन फल्यतां ।
देनवः अञ्चन्तु—धेनुभिः अञ्चातां ।
दैत्याः वसन्तु—दैतेः उष्यतां ।
मम्पत एधतां—मम्पदा एध्यतां ।

- २ । निम्निलिथिङ শक्ष छील वात्रशांत कतिया এक এको वाका तहना क्र — चीयतां. क्रम्यतां, कन्यतां, मिष्यतां. म्फ्ट्यतां, ईम्रातां, मीयतां. ग्लायतां।
- श शिक्षणिश वाका छिलित वाहा शितिव छूम कर—
   ती बदतः । मल्यं कार्यं उपिद्या । हिरण्यको बदित चित्राङ्गो जलमसीपं गला सृत दव तिष्ठतु । काक्य चञ्चा तं विलिखतु ।
   कार्यं आरस्यतां । जलागयान्तरं गच्च । भवता अत्र स्थीयतां ।
- ४। कुक कर तः यहं सैव्यन्तां। गजेन प्रह्लाटः तुदान्तां।

(@9)

वालिकाभिः पुष्पाणि विकोर्य्यतां।

मम्पद्भिः ए यन्तां।

ताभिः ऋहं त्यज्यतां।

पुष्पाणि स्फुट्यतां।

गुणवद्भिः साधवः पृच्छातां ।

व्रह्मचारिभिः ग्रिच्यन्तां।

तेन आवां अनुगम्यतां।

मर्बै: उपनिषट: पळातां।

চতুর্থ অধ্যায়

লুট্ বিভক্তি

প্রথম পাঠ

১। কর্ত্বাচা

কৰ্ম্মবাচ্য

सा नदीं द्रच्यति—खया नदी द्रच्यतः। बालकः पुम्तकं पठिष्यति—बालकेन पुस्तकं पठिष्येतः।

- २। ग्रहस्थ: ग्रतियो सेविष्यर्त—ग्रहस्थेन ग्रतिथी सेविश्रंत । प्रतः पितरा ग्रचिष्यति—प्रतेण पितरी ग्रचिर्थेत ।
- । पिता पुत्रान् खङच्चतः—पिता पुताः मङच्चन्ते ।
   बधः घनः ग्रिचिष्यति—वध्वा घेनवः ग्रिचिष्यन्ते ।
- ८। स मां स्पृच्यिति—तिन श्रहं स्पृच्ये। माता श्रावां उपदेच्यिति—मात्रा श्रावां उपदेच्यावहे। माधव: श्रस्मान् प्रच्यिति—साधिभः वयः प्रच्यामहे।
- ( ) त्रहं लां ईचिश्वे—मया त्वं ईचिश्वमे ।
   साधवः युवां साविष्यन्ते—साधिभः युवां साविष्येये ।
   कत्तीरः युपान् श्रादेच्यन्ति— इ.तु भिः युयं श्रादेच्यध्वे

७। निम्निविथि गंकिश्व त्रावश्व कित्रा এक এकि विका त्रामा कित्र-तरीष्यन्ते. मर्चिष्यध्वे. द्रस्थेये, पठिष्यन्ते, लपान्ते, न्नायिथेते, सेविथे, जेषावहे, स्रोधामहे, स्रारिष्यावहे, द्रस्थामहे, धस्यध्वे, याचिष्यध्वे।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্তৃবাচ্য ভাববাচ্য

दैत्यः वत्स्यति—दैत्येन वत्स्यते। पचिणां क्रिजिष्यतः—पचिभ्यां क्रिज्यते। सम्पत् एधिष्यते—सम्पदा एधिष्यते।

২। নিম্নলিথিত বাক্যগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাকা কর—নার্থেন, নিহুঅন, ন্লাযিঅন, নাহিঅন।

৩। সংস্কৃত কর----

তাহাদিগের দারা আমরা দৃষ্ট হইব।
তোমার দারা কথন কার্ন্য আরক্ষ হইবে?
কাহার দারা তোমরা চুইজন অর্চিত হইবে?
তাহার দারা আমি কেন প্রশংসিত হইব?
তাহাদের দারা আমি পরিত্যক্ত হইব না।
আমার দারা কি যশ লক্ষ হইবে।

পঞ্চম অধ্যায়

তব্য, অনীয়, য

প্রথম পাঠ--পুংলিঙ্গ

১। কর্মবাচা

ক শ্বাবাচ্য

ं शिश्चना साधुः स्प्रच्यर्त—शिश्चना माधुः स्पृथ्यः (स्प्रष्ठव्यः, स्पर्यनीयः।

मुनिना ग्रितिथिः सेविथित—मुनिना ग्रितिथिः सेव्यः (सेवितव्यः सेवनीयः)

स्त्यै: इन्: न्तोपार्त--भृत्यै: हन्न: लुप्य: (लुप्तव्य:, लोपनीय:)

कारागाररचकेण चीरः मोच्चर्त—कारा ··· मोच्चः (मोच-नीयः, मोक्तव्यः)

२। सत्यै: प्रभू सेविय्येते—सत्यं ··· सेर्व्या, सेवित्य्यी, सेवनीयी।

पुत्रेण पितरी मर्चि थेत-पुत्रेण · · यर्ची, मर्चितव्यी, मर्चनीयी।

। पिता पुताः खङच्यन्ते—पिता · · · खन्नगः, सङज्ञयाः, खन्नगयाः।

वष्ट्रा बनाः उन्निष्यन्ते—वष्ट्रा · · · उन्त्याः, उन्नित्याः, उन्नणोगः।

उच्चणोयाः । मया ग्रन्थाः पठिष्यन्ते—मया ··· पाठ्याः, पठितव्याः, पठनीयाः ।

দ্বিতায় পাঠ-স্থীলিঙ্গ

-)। सीतया मर्यूः ईचिष्यतं—मीतया सर्यूः ईच्चा, ईचित्रव्या, ईचिल्या। ईच्णीया। मात्रा कन्या खङ्चाते—मात्रा कन्या खङ्जा, सङ्क्रव्या, सङ्क्रव्या,
- २। तेन नदी तरीश्रेते—तेन नदी तार्थी, तरातदो, तरणीये। गन्ना धेन् मोच्येते—राच्चा धेन् मोच्ये, मोत्तव्ये, मोचनीये।
- श्वष्टमा घोरुषः सेच्याले—ब्रष्टमा वोरुषः सेच्याः, सेत्रव्याः,
   सेचनीयाः।
  - दुहिता जनन्यः सेविष्यन्ते दुहिता जनन्यः सेव्याः, सेवितव्याः सेवनोयाः ।

তৃতীয় পাঠ—ক্লীবলিঙ্গ

- मया वनं द्रच्यते—मया वनं दृश्यं, द्रप्नवं, दर्शनीयं।
   तन दुग्धं पास्यतं—तन दुग्धं पयं, पीतव्यं, पानीयं।
- २। बालकेन पुष्पे घ्रास्ये ति—बालकेन पुष्पे घ्राये, घ्रातब्ये।
  राज्ञा सरमो स्वच्येते—राज्ञा मरमी सृज्ये, स्वष्टब्ये,
  सृजनीये।
- ७। मया फलानि आदिष्यन्ते—मया फलानि खाद्यानिः खादित्रव्यानिः खादनोयानि । अग्निना काष्ठानि धच्छन्ते—अग्निना काष्ठानि दाह्यानि, दस्नीयानि ।

চতুর্থ পাঠ

ভাববাচা

ভাববাচা

दैवन फिलियते—द्रेवेन फलां। फलांगेयं फिलित्यं। सत्पदा एधियते—सम्पदा एध्यं, एधनीयं, एधितव्यं। दैत्ये: वतस्यते—देखैं: वस्तव्यं, वसनीयं।

[ছ। পরিশিষ্ট সমাপ্ত]

দ্বিতীয় অধ্যায়

সাহিত্য পরিচয়

১। সত্যবান্ মৃচ্ছিত হইয়া পড়িলেন। সহসা শ্যামবর্ণ, রক্তবসন উজ্জ্বল মুকুটশোভিত এক দিব্যপুরুষ কালদণ্ড হস্তে সেইখানে আবিভূতি হইলেন। সামীর মস্তক যত্নে মাটিতে রাথিয়া ধারভাবে উঠিয়া সাবিত্রী তাঁহাকে প্রণাম করিয়া কহিলেন—"দেব আপনি কে? কেন এখানে আসিয়াছেন?" দিব্যপুরুষ কহিলেন—" আমি য়ম— তোমার সামীর কালপূর্ণ হইয়াছে; তাই তাহাকে নিতে আসিয়াছি।"

सत्यवान् लुप्तमंत्रः पिततः। सहमा ध्यामो रक्तवसन उज्ज्वलमुकुटशोभितो दिष्यपुरुषः कालदण्डहस्तः तत्र श्राविभविति। स्वामिम्द्रानं सयत्नं श्रिभिम्मि संस्थाप्य धोगं उत्थाय सावित्री तं प्रण्म्य वदित —देव, को भवान् —िकमर्थं श्रागतः। दिव्यपुरुषो भाषति—यमोऽहं पूर्णकालं स्वामिनं र्तिनेतुं श्रागतः।

২। সাবিত্রী কথা কহিলেন না। যমরাজ তথন সতাবানের দেহ হইতে তাঁহার সূক্ষা প্রাণ বাহির করিয়া লইয়া স্বর্গের দিকে চলিলেন। সাবিত্রী নীরবে যমের পশ্চাতে পশ্চাতে চলিতে লাগিলেন।
সাবিত্রীকে সঙ্গে আসিতে দেখিয়া যম কহিলেন—"মা তুমি
কেন আমার সঙ্গে আসিতেছ? কিরিয়া যাও। রক্ষতলে
তোমার স্বামীর সূতদেহ পড়িয়া আছে। তাহার যথাবিধি
সংকার কর।"

मानिजी तु गाँ स्थिता । अय यमराजः मत्यवद्देहतः सूद्धाः प्राण्णरीरं विच्निकृत्य अदाय च स्वगं प्रतिष्ठते । साविजी नोरवं यमं अनुगच्छिति । ततः साविजी अनुगच्छिनी हृष्ट्वा यमः कथयित—मातः कथं आगच्छिमि मया सहः विवतस्व । यूचतनं अधिगयानं सृतं स्वामिदेहं यथाविधि मत्कियतां ।

৩। সাবিত্রী কহিলেন—দেব, সামার সামা নেগানে যান সামি সেই থানেই যাইব। সামার সঙ্গই ফ্রালোকের ধর্ম —সামার সঙ্গই একমাত্র স্থা। ধর্ম্মজ্ঞ হইয়া কেন আপনি আমাকে সামার সঙ্গ ত্যাগ করিতে বলিতেছেন? তপস্থা, গুরুসেবা পতিভক্তি, বত ও আপনার অনুগ্রহ বলেই আমি আপনার দর্শন পাইয়াছি এবং সঙ্গে যাইবার অধিকারিণা হইয়াছি। কেন তবে আমাকে নিষেধ করেন? দেব আপনি জানেন, গৃহধর্মই ক্রালোকের প্রধান ধর্ম। গৃহধর্মের দেবতা সামাতে বঞ্চিত হইয়া কি প্রকারে সে ধর্ম পালন করিব? তাই আপনার সঙ্গেই যাইতেছি।

सावित्रो वदित— "देव यत्र में स्वामी गच्छिति तत्र एवं अहमपि गमिष्यामि । स्वामिसङ्ग एवं स्त्रीधमीः—म एवं एकं सुन्धं। धमीज्ञो भवान् कयं मां तत्ताःगं उपदिगति ? तपस्यागुक्तमेवाभ्यां पितमक्ताः वर्तन च यय अवदनुकम्पया यहं भवन्तं प्राप्य अनुगामिनो भिवितः शक्ता । निवारणेनं यतः किं देव, भवता ग्रह्मक्ष्मे यत् प्रधानो नाराधमीः ज्ञातमेव । स्वाधिगहितया कयं स धन्मे पालनीयः। यतो भवन्तं अनुगताहं।

 श । राजगाई लो विश्वामित्रभाषितं खुला सुहूर्त्तं ६व निःमंजः मंज्ञावान इदं उदिनवान्। जनषी इग्रवर्षी मे रामो राजीवलीवनः। राजने मह (अथ) युद्ध योग्यतां न प्राप्ति । इयं श्रन्ताहिणोसेना-श्रृतं श्रन्या महिता गला तैनि शाचरैः योतस्ये। इपे श्रराय विकान्ता सत्या मेऽचः विगारदाः योग्या रचोगणैयोडं, न गप्तं नेतुं अहसि । यावत् प्राणान धरियामि तावत अहं एव धरुष्याणि, मन निगाचरै: योतस्य । निर्विद्वा इतचे या मा भविधित सुरचिता। अहं तत गमिषामि नच रामं नेतुं अहिम : बालोऽङ्कत-विद्यश्व न चास्त्रवलमंयुक्ती न च दुइविगारदः। न चामी रचमां योग्यः, क्षुट्रयुद्धा हि राचमाः। विप्रमुक्ती हि रामेन मुह्नर्तमिप नोत्महं जीवितुं। मुनिगाईल, न रामं नेतुं श्रहेंसि। यदिवा राववं ब्रह्मन् नेतुं इच्छिसि सुद्रत चतु-रङ्गरीनायुक्तं मयः।मह च तं नय । षष्टिवयं महस्वानि जातस्य मम कोशिक कच्छ्रेण उत्पादितश्वायं। न रामं नेतुं श्रहिम। किंबीर्था राचमास्तेच, कस्य प्रवाश्व के वा तं, कथं प्रमाणाः, के च एतान् रचन्ति. कथं वा कूटयोधिनस्ते प्रतिकत्तेव्याः, कथं वा अस्मद्वनः रणे स्थातव्यं इति सर्वं मे श्रंम भगवन्।

বাজ্যেষ্ঠ (দশর্থ) বিশামিত্রের বচন শুনিয়া মুহূতকাল সংজ্ঞাহীন থাকিয়া সংজ্ঞা লাভ করিয়া এই কথা বলিলেন। প্রলোচন রামচন্দ্র পঞ্চদশ ব্য বয়স্ক; রাক্ষসগণের সহিত যন্ধ যোগ্যতা দেখিতে পাইতেছি না। এই অক্ষেটিণী সেনা আমি ইহার সহিত যাইয়া সেই নিশাচরগণের সহিত যুদ্ধ করিব। আমার এই পরাক্রমশালী অস্ত্রবিশারদ ভ্তাসকল রাক্ষসদিগের সহিত যুদ্ধ করিতে সমর্থ। স্ত্ররাং রামকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। যে পর্যান্ত প্রাণ থাকিবে সেই প্রান্ত ধনু হস্তে লইয়া আমি স্বয়ং তাহাদিগের সহিত যুদ্ধ করিব, সেই ত্রত স্থরক্ষিত হইয়া নির্নিদ্ন হইবে। আমিই গাইব, রামকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। সে বালক ও অশিক্ষিত, অস্ত্রবলযুক্ত নহে, এবং যুদ্ধশাস্ত্রে ও পণ্ডিত নতে; স্ত্রাং রাক্ষসদিগের উপযুক্ত নহে, কারণ রাক্ষসেরা কূট যুদ্ধ প্রণালী অবলম্বন করে। রামবিরহিত হইয়া আমি মুহূর্ত্ত মাত্র বাঁচিতে পারিব না। স্কুতরাং হে মুনিশ্রেষ্ঠ অপিনার রামকে লওয়া উচিত নহে। আর যদি রামকে ্ট্রেই ইচ্ছা করেন তাহা হইলে আমার সঙ্গে চতুরঙ্গ সেনা

গ্রহণ করিয়া তাহাকে লউন। যপ্তি বংসর বয়ক্ষ আমার রামচন্দ্র বহু কন্টে জাত হইয়াছে। ইহাকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। হে ভগবন্ রাক্ষসদিগের কিরূপ বার্য্য তাহার। কাহার পুত্র, কিরূপ তাহাদের আকার, কাহারা তাহাদিগকে রক্ষা করে, কূটপ্রণালা যুক্ত তাহাদিগকে কি প্রকারে প্রতি-কার করিতে হয় এবং আমাদের সৈন্টেই বা কি উপায়ে রণক্ষেত্রে সরিবেশিত থাকিবে ইত্যাদি সকল বিষয় আমাকে বর্ণনা করুন।

(। तस्य तहचनं श्रुला विखामित्रों भाषतं—पांलस्यांग्रप्नवो रावणी नाम राच्नाः ब्रह्मणा दत्तवर स्त्रैलोक्यं वाधतं स्थां। यदा स्वयं यज्ञविष्न कत्ता न भवति, तदा तन सञ्चोदितो तो तु राच्छा महावला मारोच्य स्वाहुश्च यज्ञविन्नं करिष्यतः। इतुन्ना सुनिना तन राजोवाच सुनि तदा—निह्न श्रुतोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः। धर्मेन्न भवान् श्रुत्यभाग्यस्य मम देवतं च गुरुश्च, श्रुतः मत्पुत्रे प्रसादं कुरुष्व। देवदानवगन्धर्व्या यच्चाः पतगपन्नगाः न श्रुता रावणं सोदुं, किं पुनमानवा युधि। तन चाहं सवलो वा सहितो समास्मदेः न श्रुतोऽस्मि संयोद्धं तस्य वा वलैः। कथं श्रुपि श्रुमरपुख्यं संग्रामाकोविदं वालं मे तनगं दास्थामि।

তাঁহার সেই কথা শুনিয়া বিশ্বামিত্র বলিলেন—পৌলস্ত্য বংশোদ্ভব রাবণ নামে রাক্ষস ব্রহ্মা কত্ত্বিক দত্তবর হইয়া তিন জগতকে সর্বদা উৎপীড়িত করে। যথন নিজে যজ্ঞবিদ্ধকারী না হয় তথন মারীচ ও স্থবান্ত নামক তুই মহাবল রাক্ষস
তৎকর্তৃক প্রেরিত হইয়া যজ্ঞ বিদ্ধ করে। মুনি কর্তৃক এইরূপ উক্ত হইয়া রাজা তাঁহাকে বলিলেন—আমি সেই তুরাজ্ঞার সহিত যুদ্ধে থাকিতে সমর্থ নহি। হে ধর্ম্মজ্ঞ, আপনি
হতভাগ্য আমার দেবতা ও গুরু। অতএব আমার প্রতি
অনুগ্রহ করনে। দেব দানব গন্ধর্বব যক্ষ পক্ষা এবং সর্প
কেহই যুদ্ধে রাবণকে সহ্য করিতে পারেনা—মানুষেরা আর
কি করিবে? সৈন্যযুক্ত অপবা পুত্রযুক্ত হইয়াও আমি
তাহার সৈন্যের সহিত যুদ্ধ করিতে সমর্থ নহি। কেমন
করিয়া দেবতুলা সংগ্রামানভিক্ত বলেকপুত্রকে প্রদান করি?

৬। (ক) বাংলা কর -

निष्णदास्तरवः सर्वेः निर्नोना स्ययित्तणः । नैशेन तमसा व्याप्ता दिशय रघुनन्दन ॥ श्रनेविस्त्रजाते सन्या, नमी भैर्धेरिवाहतः। नचलतारागहनं जगेतिभिरवनामते ॥ उत्ततिष्ठते च शोतांशः शशो लोकतमीनुदः। ह्यादयन् प्राणिनां लोके मनांमि प्रभयास्वया ॥ नैशानि सर्व्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः। यच्चराच्यससङ्गाय रीट्राय पिश्रिताश्नाः॥

(থ) প্রশ্নমালা---

किं वर्णाते स्रवः गभीरा रजनी। कानि विवरणवस्त्र्निः तरुग्धगपचितमांसि नभीनच्रवः शिक्षनः, मांसागिनो निशाचराश्च।

कोष्ट्रगः दिशः ? तमसा व्याप्ताः ।

कोष्टमं नैमं तमः ? इदं दिगः व्याप्तवत्।

कोहगं नमः ? नच्च तैः शोभितं।

नच्चताणि कानि इव? नेत्राणि इव।

कः प्राणिनां मनांसि ह्वादयति ? ग्रगो।

৭। সংস্কৃত কর---

যম কহিলেন "মা তোমার ধর্ম্মপরায়ণতায় এবং এই স্থুন্দর যুক্তিযুক্ত কথায় আমি বড় প্রীত হইয়াছি। সত্যবানের জাবন ভিন্ন যে কোন বর প্রার্থনা কর তাহাই দিব।"

সাবিত্রী কহিলেন—''আমার শশুর অন্ধ ও রাজাচ্যুত হইয়া বনে বাস করিতেছেন। তিনি চক্ষুলাভ করুন এবং অগ্নি ও সূর্য্যের মত বলশালী হউন।"

যম 'তথাস্তা' বলিয়া চ**লিলেন। সা**বিত্রীও সঙ্গে সঙ্গে চলিলেন।

৮। সশুদ্ধ—

राघवानुज र्नेच्याणो श्राश्रमपदं प्रविष्ट्वा श्रगस्यिशिष्यं बाक्य-मेतत् वदित । राजः दग्रथो नाम । तस्य जेप्रष्ठः सुतो वलोः रामः मोतां भार्थ्यां सह मुनिं दर्शितुं प्राप्तः । लच्चाणेन नाम तस्य भार्थ्या श्रहं । तं वयं वलं प्रविष्टा दृष्टुं इच्छामहे भगवतं । तहचनंश्रत्य तपोधनः महिषं निवेद्यितः । ततरगत्स्य रामगमनं उपश्रुत्व इदं वचनं वदित—मयापि स्वयं रामगमनं मनमा काङ्कितवान् ।

শুদ্দ---

राववानुजी लद्धाण श्राश्रमपटं प्रविद्या श्राम्यशिष्यं वाक्यमेतत् वदित । ''राजा दग्रयो नाम । तस्य जिप्रष्ठः सुतो वली राजः सीतवा भाश्रया सह मुनिं द्रष्टुं प्राप्तः । लद्धाणी नाम तस्य स्त्राता श्रहं । तं वयं वनं प्रविष्ठाः द्रष्टुं इच्छामः भगवन्तं।" तह्वननं श्रुत्वा तपोधनो महर्षिं निवेदयितवान् । ततोऽगस्यो रामागमनं उपश्रुत्य ददं वचनं वदिति—मयापि स्वयं रामागमनं मनसा काङ्कितं ।

৯। শুদ্দ কর---

(क) नारदवाकां श्रुत्य धर्मात्मा सिश्चो महासुनिं पूजितः। तेन यथाविधि पूजितवान् देविषः तं श्राप्रष्टा विहायं गच्छिति। सुनि स्तदा तममातीरं गतं। तममातीरं संप्राप्ता श्रवहं मं तीर्थं हुएय पार्श्व स्थितं विष्यं उदितः रमणीयं प्रसन्नास्व अकर्दमं तोयं पग्रातां। न्यस्यन्तां कन्तमास्तात, इदं तममातीयं अवगाहितव्या। ततः कदन्तीं क्राञ्चीं इतिवदति।

- (গ) ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्वा ह्विजर्षमाः कर्मा छतं। वेदपारगैः यज्विभः विधिवत् कर्माणि छतवन्ति ।
- (গ) पार्ञ्चर्ता कठोरं तपं श्राचित् इष्टा। तथाविध: प्रेम स्वामिश्व ताष्ट्रगः-एतत् इयं श्रन्थथा न लक्षते। मेना सुतां वसेन परिरमित्वा निवारियतुं चेष्टितां। मनिष्वनी मा मर्खामु बेन पिता श्ररखनिवासं याचितः। गरीयेण गुरुणा दक्तादृशा गारीशिष्वरं गतं।

তৃতীয় অধ্যায়

পঞ্জী বিভক্তি

প্রথম পাঠ

মরান্ত পুংলিঙ্গ

। बालकः अध्वात् पति—-বালক অশ্ব হইতে পতিত হইতেছে।
 बानराः ब्रचात् अवरोह्निन—-বানরের। বৃক্ষ হইতে অব্রোহণ
 করিতেছে।

नद्यः <u>अदेः</u> उत्पतन्ति—নদীসমূহ অদি হইতে উৎপতিত হয়। ऋषयः कविः अन्ये—ঋষিগণ কবি হইতে পৃথক্।

पिता न गुरी: श्वन्य:—পিতা গুক হইতে পৃথক্ নহেন।

माधी: विना श्वास्त्रमं न प्रविशामि—সাধু ব্যতীত আশ্রম
প্রবেশ করি না।

<u>पित:</u> श्रन्यः को मां रच्चित—शिष्ठ। छिन्न (क श्राह तकः) करत ?

यहोतुः टाता श्रेष्ठः—এহী তা অপেক। দাতা শ্রেষ্ঠ ।

২। **স্মন্ত্রাম্প্রা বিনা হুনী বালকী ন হয়।** বালকদর দৃষ্ট হয় না।

वृद्धाभ्यां फलानि पतन्ति—কৃক্ষদয় হইতে ফলসমূহ পতিত হয়।

শ্ব<u>হিম্যা মথ কন্</u>ব্য— অহিদ্য় হইতে ভয় কর্ত্তর।

कपिম্যা **দমী গিগুব্হিনী**—কপিদ্য় হইতে এই শিশুদ্য
রক্ষিত।

স্বন্ধ हमा विद्यां ब्र<u>म्थम्यां</u> शिचितवान् সামি এই বিদ্যা বন্ধুদ্বরের নিকট শিথিয়াছি।

নুষ্মা के আছ্মন্য:—গুরুদ্য হইতে কাহারা শ্লাঘাতর।

স্থল্ন বিত্<u>র পরা</u> **পরাবাণ লঙ্গবান্**— সামি মাতা পিতা হইতে সদাচার লাভ করিয়াছি।

भित्तुकः दात्रभ्यां धनानि लभते— তিক্ষুকটী দাতৃদয় হইতে ধন পাইতেছে।

৩। আ<u>দ্র भ्य:</u> भयं स्त्राभाविकं—ব্যাস্থগণ হইতে ভয় স্বাভাবিক। देवेभ्य: श्रम्हतं प्राप्तव्यं—-দেবগণ হইতে সমূত প্রাপ্ত হওয়া যায়। मु<u>निभ्य:</u> शास्त्राणि पठाम:—মুণিগণের নিকট শাস্ত্রসমূহ পাঠ করিতেছি।

শ্ব**হিম্য: নহা:** তর্**দলা:** পর্বত সমূহ হইতে নদী সকল উৎপন্ন।

व्रह्मचारिणः गुर्मभ्यः वरान् लभन्ते ত্রক্ষচারিগণ গুরুদিগের নিকট হইতে বরসমূহ লাভ করে।

माधुभ्यः त्रनूनाः दमे ग्टह्स्थाः—এই গৃহস্থেরা সাধুগণ হইতে নিকৃষ্ট নহেন।

पि<u>तृभ्यः</u> सर्वे স্বাৰ্গাব্দীর নিন্দল স্পত্গণ হইতে সকল আশীর্বাদ ভিক্ষা করে।

दात्तभ्यः वयं धनानि याचामई—দাতৃগণ হইতে আমরা ধন প্রার্থনা করিতেছি।

৪। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়। এক একটী বাক্য রচন:
 কর—

वे:, कविभ्यां, पाटपाभ्यां, सागरात्, ऋषिभ्यः, प्रशोः,शिशुभ्यः, श्रोतुः, विधातुः, ग्रहोत्थ्यः, सवितुः, भ्रात्थ्यां ।

৫। সংস্কৃত কর---

হবি সমূহ অগ্নি হইতে সূর্য্যে উপস্থিত হয়। রবি হইতে রৃষ্টি উৎপন্ন হয়।

হিরণ্যকশিপু বিধাতার নিকট হইতে বর প্রাপ্ত হইয়া ঋষিগণের অপেক্ষা ও বলবান্ হইয়াছিলেন।

পাদপ সমূহ হইতে পক্ষিগণ উড়িয়া আসিয়া এখানে বাস করে। বিষ্ণু ভিন্ন কোন দেবতা জগৎ পালন করিতে সমর্থ ?

পশুগণ ব্যতাত কোন যজ্ঞ সাধন হইতে পারে ন। । স্ত্রাং পশুগণ গৃহস্থদিগের নিকট হইতে অনুকম্পার যোগ্য (স্মন্থলি)।

কোন্ বিক্রেতৃষয় হইতে তুমি এই বস্তু সমূহ ক্রয় করিয়াছ ? শ্রোতৃগণ ব্যতীত বক্তারা সম্ভয়্ট হয়েন না। স্থধাং শু হইতে কিরণ পতিত হইয়া পৃথিনীকে শুক্ল করিয়াছিল।

দ্বিতীয় পাঠ

ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ

>। पयोसुनः जलं पतित—মেঘ হইতে জল পড়ে।
सम्बाजः सेवकः धर्मानोकः—সমাট্ অপেক্ষা সেবক ধর্মাতীরু।
पापक्रतः भयं उचितं—পাপকারী হইতে তর উচিত।
बुडिमतः विद्या लभ्यते—বুদ্ধিমান্ হইতে বিদ্যা লাভ
করা যায়।

गायतः विना राजा न श्रोभते- -গানকারী ব্যতীত রাজা শোভা পান না।

सुहृदः ग्रहं धनं दंच्छामि— সুফদ্ হইতে আমি ধন ইচ্ছা করি । राज्ञः ग्रन्थः काः प्रजाः रचति—রাজা বাতীত কে প্রজা রক্ষা করে १

पुष्पाणि मूर्ड्: निपतन्ति—মস্তক হইতে পুষ্পসমূহ পড়ি-তেছে।

শ্বয়ন: শ্বনি: বহ্নিদান:—প্রস্তর হইতে অগ্নি বহির্গত হয়। ব্বিলন্মন: শ্বন্য: ক্রীডি বিহান্ ন ঘটনি - দ্বিজন্মা ব্যতীত অন্ত কেহ বেদ পাঠ করেন না।

स्त्रामिन: पत्नी धर्मा गिन्नते—সামী হইতে পত্নী ধর্ম শিক্ষা
করিতেছে।

विधम: सर्ज्जे देवा: जाता:—বিধাতা হইতে সকল দেবগণ জাত।

कणोयम: श्रपि हडाः ज्ञानं लभन्ते—কনিষ্ঠ হইতেও বুদ্ধেরা জান লাভ করেন।

विदुष: क: सुखी—বিদান্ অপেকা কে সুখী?

২। দ্বিবচন	বহুবচন
पयो सुग् भ्यां	पयोमुग्भ्यः
बारिसुग्भ्यां	बारिसुग्भ्य:
म म्त्रा ङ्भ्यां	सम्बाड्भ्यः
परिवाङ्भ्यां	परिव्राड्भ्य:
बिपियद्वरां	बिपश्चिद्गाः
तड़िलद्भगं	तिंड्लिद्गाः
बुद्धिमङ्गां	बुडिमद्भाः
न्नानवद्भगं	न्नानवङ्ग्राः
गच्छद्भगं	गच्छद्ग्रः
पतद्भग्रां	पतद्भाः
सुॡङ्गां	सुहृद्ध्यः
मभासङ्ग्रां	सभासद्ग्र:
राजभ्यां	राजभ्य:
म् र्डभ्यां	मूर्डभ्य:
नविमभ्यां	लविमभ्यः
ग्रश्मभ्यां	ग्रह्मभ्य:
व्रह्मभ्यां	व्रह्मस्यः

দ্বিবচন বহুবচন

ग्रात्मभ्यां ग्रात्मभ्य:

स्वामिभ्यां स्वामिभ्यः

पत्तिभ्यां पत्तिभयः

विधोभ्यां विधोभ्यः

दिवाकोभयां टिवाकोभय:

उदार्वेतोभ्यां उदार्वेतोभ्यः

विदर्भां विदर्भः

तस्यवद्भाः तस्यवद्भाः

गरीयभ्यां गरीयभ्यः

कणीयभ्यां कणीयभ्यः

৩। উপরিলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর।

৪। সংস্কৃত কর --

কণিষ্ঠগণ হইতে কোন ভয় নাই।

বিপশ্চিৎদ্বয় ব্যতাত আর কেহ এথানে বসিবে না।

বিদ্যান্ অপেকা মূথ হংখী।

দিবৌকাগণ হইতে মানবেরা বর ভিক্ষা করে।

তৃতীয় পাঠ

পুংলিঙ্গ সর্ব্যনাম

सर्ज्ञाभ्यां ১। सञ्बस्मात सव्वेंभ्य: तेभ्य: ताभ्यां तस्मात् येभ्य: याभ्यां यस्मात केभ्य: काभ्यां कस्मात त्रसात त्राभ्यां एभ्य: श्रमीभ्य: ग्रमुभ्यां **ग्रमुस्ना**त् **ऋावा**भ्यां मत् त्रसात यवाभ्यां त्वत युश्रत

২। উপরিলিখিত শব্দগুলি বাবহার করিয়। এক একটা বাকা রচনা কর।

৩। সংস্কৃত কর—

এই বৃক্ষ হইতে পতিত ফল সকল সুমধুর।
সেই সাধুদ্ব অপেক্ষা এই গৃহস্টা ধার্ম্মিক।
স্কুদ্গণ হইতে তোমরা কোন্ পদার্থ ইচ্ছা কর?
কোন্ হন্তা হইতে ভীত হইয়া তাহারা দয়ালু মুনি হইতে
আশ্রয় প্রার্থনা করিয়াছিল
পরিব্রাট্গণ হইতে তাহারা শিক্ষা লাভ করিত।
তোমাদের অপেক্ষা আমরা স্কুছ্নেদ্ বাস করি।

রাজা সকল লোকের নিকট হইতে কর লাভ করেন।
উদার চেতা ব্যক্তিগণ ভিন্ন গপর কোন লোকের সহিত রাজ
পুত্রেরা গমন করেন না।
সেই শাবক সকল এই পক্ষিদ্বর হইতে জাত।
শিপিল হস্তদ্বর হইতে পুস্তকটা পড়িয়া বাইবে।
এই নগরী সেই জনপদ হইতে নিকৃষ্ট নহে।
কোপা হইতে উৎপন্ন হইয়া গজা কোপায় পড়িতেছে?
চন্দ্রমা হইতে পৃথিবী কি লাভ করে?
বিধাতা অপেক্ষা রাক্ষসরাজ কি শ্রেষ্ঠ ?
উদধি হইতে চন্দ্র জাত হইয়া আক্রাশ হইতে কর বিকিরণ
করে।

চতুর্ঝাস

ব্রালিঙ্গ

১। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর-

कन्यायाः कन्याभगं कन्याभगः

निशाया: निशाभरां निशाभरः

जभागः जिम्मामगं जिम्मामगः

त्रीषध्याः त्रीषधिभग्रां त्रीषधिभगः

(৭৬)

	(48)	
जनन्याः	जननीभग्रां	जननीभग्र
विदुष्याः	विदुषीभग्रां	विदुषीभा
घेन्वा:	घनुभग्रां .	घे नुभ गः
चञ्चाः	चच्चभग्रां	चचुभाः
बध्वाः	चध्मग्रं	बधूभाः
चम्बा:	चम्यमा	चम्पाः
दुह्तितुः	दुह्तित्स्रियां	दुह्तित्स्मा:
भा तुः	मात्रभग्रां	मात्रमप्र:
ऋच:	ऋग्भग्रां	ऋग्भग्रः
वाच:	वाग्भग्रां	वाग्भग्रः
त्रापदः	श्चापद्भगं	ऋापद्भाः
परिषद:	पश्चिद्धां	परिषद्गा:
बीरुध:	बोकद्वरां	बीरुद्ध्यः
युध:	युद्गगं	युद्धाः
सरित:	सरिद्वगं	सरिद्ध्य:
सर्विखाः	सब्बाभग्रां	मर्व्वाभग्रः

नाभग्रां

ताभाः

तस्याः

कस्याः काभग्रां

काभग्रः

यस्याः

याभग्रां

याभग्र:

ग्रस्या:

त्राभग्रां

ऋाभग्रः

ग्रमुखाः

ऋसूभग्रां

ग्रम्भाः

कन्यायाः का স্মান্ত বৃদ্যাযা—কতা অপেকা কে আদর্ণীয়া ? ज्योत् सावत्याः निमायाः कि सुखकरं—কোৎসাবতী নিশা অপেক। কি স্তথকর ?

उत्तालाभ्यः अग्निभ्यः भीरवी भीताः—উত্তাল উর্দ্মিসমূহ হইতে ভীক্রগণ ভীত।

बिदुषोभ्यां दुव्तित्वभ्यां ऋत्या का ऋदिरणीया—বিদুষী ছহিতৃদয় বাতীত কে আদরণীয়া।

तस्याः परिषदः गिचार्थिनो ज्ञानं लभन्ते—(সই পরিষৎ হইতে শিক্ষার্থীরা জ্ঞান লাভ করে।

धेन्वा अन्यः पश्चः पूजनीयो न—ধেপু বাতীত অতা কোন পশু পুজনীয় নহে।

(96)

পঞ্চম পাঠ

ক্লাবলিঙ্গ

১। নিম্নলিথিত শব্দগুলি বাবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—

पुष्पात् पुष्पाभग

वनामगं वनेमग्रः

मवुनः मधुभग्रां

बनात्

दाक्गा:

टार्भगं टार्भगः

त्रोमतः त्रोमद्भगं

श्रोमः र

पुष्पभा:

सध्भाः

कर्मण: अमीमां श्रमण: श्रमीमां

कर्मभाः शक्तभाः

पयसः पर्योभग्रां

पयोभग्रः

मनसः मनोभग्रां इविषः इबिभेगां मनोभग्रः हृविभग्रः

त्रायुषः त्रायुभगं

यायुभाः

धनुषः धनुभग

धनुभगः

मव्यस्मात् मर्ज्ञाभग्रां

सर्वेभाः

यस्मात

याभग्रा

येभाः

तमात् ताभगं तेभाः कसात् काभगं केभाः श्रसात् श्राभगं एभाः श्रमुसात् श्रमुस्यां श्रमीभाः

२ । या बनात् प्रासादो विस्तृतः—वन পर्या छ প্রাসাদ विस्तृतः
या जन्मनः तं शुद्धाः— जन्म ठेटेर् छ छोटा छ छ ।
या ग्रीमवात् यहं दुर्व्वलः— শৈশবাবিধ আমি छुर्वतः ।
या मनोः ययं याचारः— मन् २ टेंर्ड छोत्र छ कति हा এই আচার ।
पृष्पे भयः अत्रमरा मध् पिवन्ति— शुष्णप्रमृत् ठेटेर्ड छमरत्त्र ।
यथु भीन करत ।

दारुग: श्राम्ब: उत्पन्न: -- দারু হইতে গ্রায় উৎপন্ন হয়।
कम्मात् त्वं विज्ञम् -- কাহা হইতে তুমি ভয় পাইতেছ ?
नगरात् विज्ञः मोषणं वनं -- নগরের বাহিরে ভীষণ বন।
पृथिक्या: जर्षः यहा: -- গ্রহগণ পৃথিবী হইতে উর্দ্ধে।
तस्मात् परं म धार्मिक: -- তাহার পর হইতে সে ধার্মিক।
नोभात् क्रोध:प्रभवति -- লোভ হইতে জোধ উৎপন্ন হয়।

৩। সংস্কৃত কর—

সেথানে নানাদিগ্দেশ হইতে আসিয়া পক্ষী সকল বাস করে। লোভাকৃষ্ট কোন পান্তকর্তৃক লোভ হেতু আলোচিত হইল। অনিফ্ট হইতে শুভগতি জাত হয় না। অনেক গো-মানুষ বধ হেতু পুত্রগণ মৃত। তাঁহার উপদেশে আমি ব্রহ্মচারী হইয়াছি।

যে পাথী যোজনশতেরও অধিক দূরস্থান চইতে আমিষ দেখিতে পায়, সে প্রাপ্তকাল চইলে পাশবন্ধ দেখিতে পায় না।

হিরণ্যক বিবরাভ্যস্তর হইতে বলিতেছে। দৈব চুর্বিবপাক হেতু জরদগব গলিতনথদন্ত হইয়াছে। তাহারা নিজ আহার হইতে কিঞ্ছিৎ দান করে।

বিজ্ঞা বয়োবৃদ্ধ জ্ঞাপনাদের নিকট হউতে ধর্মা শুনিতে এখানে আসিয়াছি।

বৃক্ষ পার্দ্বগত ছেত্তা হইতে ছায়া সংহরণ করে না। অতিপি এই গৃহ হইতে নিরাশ হইয়া ফিরিতেছে।

তাহা জানিতে পারিয়। মার্জ্জার কোটর হইতে নির্গত হইয়া বাহিরে পলায়ন করিল।

বলু ভিন্ন কে আমাকে এই কালপাশ্বং বাধে পাশ হইতে রক্ষা করিতে সমর্থ ?

নৃশংসগণ হইতে ভর শঙ্কনীর। বন ভিন্ন সার কোথার স্থুথ প্রোপ্রবা ?

এইরূপ আলোচনা করিয়াও লোভ হইতে পুনরায় সেই অন্ন গ্রহণ করিতে চেফী করিয়াছিলাম। তাহার পর বহুপুণ্যফলে এই বন্ধু কর্তৃক আমি স্লেহের সহিত গৃহীত হইয়াছি।

হিরণ্যকাদি বন্ধুগণ স্নেহবশতঃ বিপদ আশঙ্কা করিয়া তাহার অনুগমন করিল।

যে পর্যান্ত এই ব্যাধ বন হইতে নির্গত না হয় সেই পর্যান্ত বন্ধুকে মুক্ত করিতে চেষ্টা করা যাউক।

শৃগালের জন্য পাশ বন্ধ হইয়া সেই মুগ কাক কর্তৃক রক্ষিত হইল।

ষষ্ঠ পাঠ

সাহিত্য পরিচয়

১। নিম্নোদ্রত শ্লোকগুলি বাংলা ভাষায় প্রকাশ কর-न मंश्यमनारु नरी भट्टानि पश्यति। मंग्रयं पुनरारुह्य यदि जीवति पर्ग्यति॥ · इज्याध्ययनदानानि तपः मत्यं धृतिः चमा । ग्रलोभ दति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः॥ तत्र पूर्व्वश्वतुवर्गः दश्मार्थमपि सेव्यते । उत्तरम् चतुर्वगीं महात्मचेव तिष्टति॥ शङ्काभि: मर्ज्यसाकान्तमत्रं पानं च भूतने। प्रवृत्तिः क्षत्र कर्त्तव्या जीवितव्यं कयं नु बा॥ ईर्षी घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः। परभाग्योपजीवो च षड़े ते दुःखभागिनः॥ षडदोषा पुरुषेगेह हातव्या भूतिमिक्कता। निद्रा तन्द्रा भयं क्रीधी ग्रालस्यं दीर्घस्तता ॥ मंहताल हरन्तेरते जानं मम विह्रङ्गमाः। यदा तु निपतिश्वन्ति वशमेश्वन्ति मे तदा ॥ विना वर्त्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम्। तस्य प्राण्ययेनापि जं वियतान् ममाश्रितान्॥

योऽधिकाद्योजनग्रतात् पश्यतीहासिषं खगः। म एव प्राप्तकालम् पाग्रबन्धं न पश्चिति ॥ जातिमात्रेण किं कश्चिडन्यते पूज्यते कचित्। व्यवहारं परिज्ञाय वच्यः प्रज्योशवा भवेत्॥ हगागि भूमिरुदकं वाक चतुर्थी च सूनृता। एतान्यपि सतां गही नोक्कियन्ते कटाचन ॥ बाली वा यदि वा हडो यवा वा ररहमागतः। तस्य पूजा विधातव्या मर्ज्वास्याभ्यागती गुनः॥ मर्व्वहिंसानिवृत्ता ये नरा: सर्व्व सहाय ये। सर्ज्ञस्यात्रयभूताय ते नराः स्वर्गगासिनः॥ एक एव सुहृदुर्सा निधनेऽप्यन्याति यः। श्रीरेण समं नाशं सर्व्यमन्यत्तु गच्छति ॥ दर्ज्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययाऽलङ्कृतोऽपि सन् । मणिना भूषितः सर्पः किससी न अयङ्करः ॥ धनेन वलवान् सर्वो धनाट् भवति परिष्ठतः। पञ्चेनं सूपिकं पाएं खजातिसमतां गतम्॥ मनस्त्री नियर्त कामं कार्पण्यं न तु गच्छति। ऋषि निर्व्वाणमायाति नानली याति शीततां ॥ रोगी चिरप्रवामी परावसीजी परावसथगायी। युक्तीवृति तुबारणं युबारणं सीऽस्य विश्वासः॥

दानं प्रियवाक् सहितं ज्ञानमगर्वं चमान्वितं शोर्थ्यम् ।
वित्तं त्यागिनगुत्तां दुर्लभमेतचतुर्भद्रम् ॥
सुखमापिततं सेव्यं दुःखमापिततं तथा ।
चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥
निपानमिव मण्ड्काः नरः पूर्णमिवाण्डजाः ।
सोद्योगं नरमायान्ति विवधाः सर्व्वसम्पदः ॥
येन शुक्लीक्षता हंसाः शुकाथ हरितीक्षताः ।
मयूराश्वितिता येन म ते वृत्तिं विधास्यित ॥
शोकारातिभयताणं प्रीतिविस्तन्धभाजनम् ।
केन रत्निमदं सृष्टं मित्रमित्राचरद्वयम् ॥

২। উপরি উদ্ধৃত শ্লোকগুলি বাচা পরিবর্তন করিয়া শুদ্ধ করিয়া লিখ।

৩। সংস্কৃত কর ---

ভগীরথের তপস্থার প্রাত হইয়। হর জটাযুক্ত মস্তক হইতে গঙ্গাকে বিন্দুসরোবরে নিক্ষেপ করিলেন। গঙ্গা হরজটাত্রই হইয়া সপ্তধা বিভক্ত হইলেন। কতিপয় প্রোত পূর্ববিদিক এবং কতিপয় পশ্চিম দিকে ধাবিত হইল। সপ্তম স্রোত ভগীরথের অনুগমন করিল। বস্তুন্ধরা পতিত ও পতনশীল মৎস্থা, কচ্ছপসমূহ এবং শিশুমারগণের দারা শোভিত হইল। তথন দেবর্ষি গন্ধব্বাদি পুরুষগণ নগরা-

কার রথ অশ্ব অথবা গজ আরুত হইয়া গঙ্গাবতরণ দেখিতে লাগিলেন। অমিতৌজ দেবগণও এই অন্তুত ব্যাপার দিদৃক্ষু হইয়া তথায় উপস্থিত হইলেন। স্থরগণ এবং তাঁহা-দের আভরণের ওজঃশোভিত সেই স্থান গততোয়দ এবং শতকাদিতাশোভিত গগনের তায় দীপ্তি পাইয়াছিল। চঞল শিশুমার, উরগ এবং মীনসমূহ বিত্যুৎ সমূহের স্থায় দৃষ্ট হইয়াছিল। সহস্রধা বিক্ষিপ্ত শুভ্র ফেননিচয় এবং হংসসমূহ শরৎকালীন অভ্রতুল্য সমুমিত হইয়াছিল। তংকালে মহাদেবের জটাভ্রম্ট সেই পবিত্র সলিলরাশি কোন স্থানে দ্রুতগামী, কোন স্থানে লঘুগামী, কোন স্থানে বক্রগামী হইয়া, কোন স্থানে বিস্তৃতভাবে ও কোন স্থানে সঙ্কুচিত ভাবে গমন করতঃ শোভা ধারণ করিল। পরে ধরাবাসী ঋষি ও গন্ধর্ববগণ পরম পবিত্রবোধে সেই সলিল স্পর্শ করিতে লাগিলেন; এবং বাঁহারা অভিসম্পাতবশতঃ স্বর্গভ্রষ্ট হইয়া ভূতলে বাস করিতেছিলেন তাঁহার৷ সেই পবিত্র জলে স্নানাবগাহন করিয়া নিষ্পাপ হইলেন: অপিচ সেই জলের মহিমায় পাপবিহান ও প্রমকল্যাণভাক্ হইয়া তৎক্ষণাৎ গগন-মার্গ অবলম্বন পূর্ববক স্ব স্থ লোকে গমন করিলেন। পরে গঙ্গাদেবী অন্তৃতকর্ম্ম যজ্ঞদীক্ষিত জহুুুুুর যজ্ঞস্থান প্লাবিত করিলেন। ইহাতে কুপিত হইয়া মহর্ষি সমস্ত জলপান করিয়া ফেলিলেন। কিন্তু দেবগণের পূজায় সন্তুষ্ট হইয়া স্রোত্রদ্বয়ের দারা বাহির করিলেন। অনন্তর জহুক্সাভাবে ভগীরথের

অনুগামিনী হইয়া সাগরথনয়িত। সগরনন্দনগণকে উদ্ধার করিবার জন্ম ভাগীরথী রসাতলে উপস্থিত হইলেন।

৪। প্রশ্নমালা—

हर: कथं गङ्गां विस्वजित ? स्त्रोतांसि कुत्र गतानि ? के गङ्गावतरणं पश्चिन्ति सा ? के ग्रमिताजसः ? गङ्गावतरणेन गगनसादृश्यं किं ? के ग्रादित्या दव ? काः विद्युतः दव ? कानि ग्रभ्यानि दव ? किंविधा स्त्रोतस्त्रतो ? ग्रवगाहनफलं किं ? के परमकत्थाणभाजः ? जङ्गचरितं वणेततां।

চতুৰ্থ অধ্যায়

চতুৰ্থী বিভক্তি

প্রথম পাঠ

३ । साधुः द्रिद्राय धनं वितरित—সাধু দরিদ্রকে ধন বিতরণ
 করেন ।

শ্বর্ঘা: त्यागाय मंग्रहोता:—ত্যাগের জুন্ম অর্থ সংগৃহীত হইত।

स्नये नमः—মুনিকে <u>নমস্কার</u>।

ऋषये सब्बीणि देयानि—श्विति मकल वसुरे (एरा ।

मधु <u>बन्धवे</u> स्वदते—वक्नू भधू পছन्म करतन। (भधू वक्नूत ভাল লাগে)।

ছিন্ত্র एतानि क्रीतानि —শিশুর জন্ম এই সমুদ্র ক্রীত।

<u>दात्ते</u> कोऽपि न क्रुध्यति—দাতার প্রতি কেহও ক্রোধ

করে না।

पित्ने नम:--পিতাকে নমস্কার।

২। ম্ময় प्रस्तावः <u>वालकाभ्यां</u> सुखः—এই প্রস্তাবটী বালকদ্বরের পক্ষে স্থুথকর।

সম্বান্যা ঘানা: মাদ্ধনা:— সশ্বদয়ের জন্ম ঘাসসমূহ আছত।

। वालकेमाः मिष्टानं रोचते—वालकशर । यालकेमाः जाल लारा ।

सुनिमाः कानि श्रादेयानि—मूनिशंगरक कि कि जारमः ?

इमानि माधुमाः हितानि— এই সমুদর সাধুগণের পক্ষে

शिञ्कत ।

भारतमाः स्वस्ति—ভাতৃগণের প্রতি সন্তি ।

৪। সংস্কৃত কর---

গৃহস্থেরা অতিথিগণকে ধন দান করিয়াছিল।
আমি বালকদ্বাকে পর্বত দেখাইয়াছিলাম।
তাহারা বন্ধুগণকে কি প্রেরণ করিয়াছে ?
ফল সমূহ ভ্রাতার ভাল লাগে না।
ভ্রমরেরা সহকার রক্ষ স্পৃহা করে।
নিরাশ অতিথি গৃহস্থকে পাপ দান করিয়া পুণ্য গ্রহণ করিয়া
(স্বাব্যে) ফিরিয়া আসে।

(৮৯)

দ্বিতীয় পাঠ

यनगाना पुरितिष्ठ

১। শব্দগুলি বাবহার কর—

पयोमुचे	पयोसुग्भग्रां	पयीसुग्भग्र
सम्बाजि	म स्त्रा ङ्भग्रां	सम्बाड्भाः
त्रपश्चान विपश्चित <u>े</u>	विपश्चिद्गां	विपश्चिद्धाः
वु डिम र्त	वृद्धिमद्भग्रां	वुडिमद्भाः
गुच्छू ते गुच्छू ते	गच्छद्भगं	गच्छद्वाः
गक्यत सृह्दरे	सुहृद्वगं	सृहद्भाः
ग्रहर राज्ञे	राजभगं	राजभग्रः
राज्ञ सूर्द्धे	मु द्धेभगं	मूर्डमाः
· 	~~श्रह्म~~ भग्नां	ग्रस्मग्रः
श्र श्म ने	हिज न्य भग्रां	द्विज न्म भग्रः
द्विज न्म ने	म्बासिभगं	स्वामिभगः
स्त्रामिन <u>े</u>	विधीभगं	विधोभग्रः
विधरी	विद्वद्गां	विद्वद्वाः
विदुषे	विषया कणोयभग्रां	कचीयभग्रः
कगोयसे	मञ्जाभग्रा मञ्जाभग्रां	सर्वे भः
सर्ब्बस ै		तेभ्रः
तस्त्र <u>ें</u>	ताभग्रां गं	येभग्रः
यस्त्र े	याभगं	असारा

(৯0)

कस्म काभग्र कभग्रः श्रस्म श्राभगं एभग्रः श्रमुषे श्रमुभगं श्रमीभग्र:

मह्यं श्रावाभगं श्रसाभगः

तुभंग्र युवाभग्रं युष्पभग्रः

২। সংস্কৃত কর—

সেই বুদ্ধিমান্ রাজাকে নমস্কার।
আমাদের প্রতি তাহারা কুপিত।
দিজন্মাকে কি কি দান করা উচিত?
বিদ্ধান্ স্থলদের প্রতি স্বস্থি।
মাতা কনীয়ান্কে চন্দ্রমা দেখাইতেছেন।
চাতকেরা মেঘের জন্ম অস্থির।
বিপশ্চিতের প্রতি কেন কোপ সঞ্জাত?

বিদ্বানের নিকট দূত সকল প্রেরিত হুইয়াছিল।

তৃতীয় পাঠ

শব্দগুলি বাবহার কর---

১। লঙ্গ

वालिकायै	बालिकाभग्रां	वालिकाभग्र
मत्यै	मतिभग्रां	मतिभग्रः
जनन्यै	जननीभग्रां	जननोभग्रः
वध्वै	बधु्भग्रां	वधूभाः
धेन्व	धेनुभग्रां	घेनुभाः
मात्रे	मालभग्रां	मात्स्राः
ऋचे	ऋग्भग्रां	ऋग्भरः
परिषदे	परिषद्भग्रां	परिषद्गाः
वीरुध	वोरुद्धग्रां	वोरुद्धाः
सरि र्त	सरिद्गगं	सरिद्ध्यः
सर्वस्य	सर्व्वाभग्रां	सर्व्वाभग्रः
कस्यै	काभग्रां	काभग्रः
तस्य	ताभग्रां	ताभग्रः
यस्य	याभाां	याभग्रः
ग्रस् य	त्राभग्रां	श्राभग्रः
ग्रमच्ये	त्रम् भग्रं	त्रमूभग्रः

٦1

(৯২) ক্লীবলি**ঙ্গ**

वनाय	वनाभग्रां	वनिभाः
मधुने	मधुभग्रां	सधुभाः
त्रोमते	श्रीसद्भां	श्रीमद्भाः
कर्मगो	कर्मभगं	कक्सभा
 पय से	पयोभगं	पयोभगः
स्रविषे	~~ह~~ विभेग्रां	ह्विभी
धनुषे	ध नु भग्नं	धनुभग
न <u>ु</u> ज्ञ. सर्व्वस्म	<u>सर्व्</u> ञाभग्रां	मर्व्वभग्रः
तस्म	ताभग्रां	र्तभग्रः
य म्	ग्रम्भां	ग्रमूभाः
त्रमुण क्रामा	श्राभगं	एभग्रः

চতুর্থ পাঠ

চতুর্গী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

>। वागय प्रतिपत्तये पार्ब्बतीपरमेश्वरी वन्दे—नाका ७ गर्शत क्षात्मत कन्न शार्वतकी ७ शत्राश्वतक वन्त्रमा कितरक्रि। रघुवंशीयाः नृपतयः त्यागाय मन्भृतार्याः मत्याय मितभाषिणः, यश्वसे विजिगीषवः प्रजाय गरहमेधिनः—

রঘুবংশীয় নৃপতিগণ ত্যাগের জভ অর্থসংগ্রহকারী, সত্যের জন্য অল্পভাষী, যশের জন্ম বিজয়াকাঞ্জনী, এবং সন্তানের জন্ম বিবাহকারী ছিলেন।

स गजा राष्ट्रस्थित्ये दर्ग्छ गन् दिग्छितवान् —সেই রাজা রাষ্ট্রের স্থিতির জন্ম দণ্ডনীয়গণকে দণ্ডিত করিতেন।

ते प्रस्तिये नारीः उदहते मा—তাহারা সন্তানের জন্ম স্ত্রীলোকদিগকে বিবাহ করিত।

राजा यज्ञाय पृथिबीं दृग्धवान्, मघना शस्याय स्वर्गे दृग्धवान्—ताका यरछत कन्म शृशिवीरक रामाञ्च कतिरुक्त.

ইন্দ্র শস্তের জন্য স্বর্গকে দোহন করিতেন।

भूमिपति: पत्ने तत्तदर्भयन् স্বतिक्रान्तं স্বি স্থি স্থান न দ্বানৰান্—রাজা পত্নীকে সেই সমুদ্র দেথাইতে দেথাইতে

পথ যে আক্রান্ত হইয়াছে তাহা জানিতে পারেন নাই।

सभार्थ्याय तस्म गोम्ने राज्ञे मुनयः श्रहणां कतवन्तः—

মুনিগণ সম্বীক সেই রক্ষক রাজাকে পূজা করিলেন।

भे नु: हविषे श्राश्रमं श्रिधितिष्ठति—ধেনু হবির জন্য আশ্রমে
বাস করে।

मुनिः सं वेगाय राजानं श्रान्तापितबान्— মুনি নিদ্রার জন্ম রাজাকে আজ্ঞা প্রদান করিলেন।

राजा बनाय धेनुं मुञ्चिति सा—রাজা বনগ্মনের জন্ম ধেনুকে যুক্ত করিলেন।

রনায় নিন गोरचर्कण राज्ञा अनुचरवर्गः निषेधितः—এত নিয়মের জন্ম সেই গোরক্ষক রাজার দারা অনুচরবর্গ নিবর্ত্তিত ইয়াছিল।

मुनिधेनुः दिनान्ते निलयाय गन्तुं प्रक्रमते—िषिनारन्छ गूनिरश्चलु গোশালায় যাইতে আরম্ভ করে।

ন্থানি: বংঘন্থে বধায়ে নিমন্ধান্ত হার্দ্র হার্ছির নামনূপতি বধার্টের বধের জন্ম তুণ ২ইতে শর বাহির করিতে
ইচ্ছা করিলেন।

द्यं धेनुः चुधात्यमे अनं—এই ধেত্ব ক্ষুধা তৃপ্তির পক্ষে

राच्ची नरपति कूलभूत्ये गर्भ हितबती—রার্জ্ঞী রাজবংশের উন্নতির জন্ম গর্ভ ধারণ করিলেন।

নাहगो जनो लाकाभ्य द्याय भवति—সেই রূপ লোক জগতের উন্নতির জন্ম গ্রহণ করেন।

कुमारजन्म शंसते जनाय किमिप श्रदेयं न भवति--- কুমারের জন্মজ্ঞাপনকারী ব্যক্তিকে কিছুই সদের নাই।

यज्वना दिलीपेन मखाय तुरङ्ग उत्सृष्ट:—याि कि निर्मा कर्ड्क याङ्यत जग्र मुक् रहेन । दिलोपस्य क्रियाविद्याताय क्रयां प्रवक्तसे—ि निर्मा ित क्रिया विद्याताय क्रयां प्रवक्तसे—ि निर्मा किता हिन्न किता कर्ति व्याविधि रुपतिकक्तदं दत्ता स राजा बानप्रस्थं स्रवलस्वते सा—श्रृक्त यथाविधि तां कित्र प्रति कर्ति । तां वां वां प्रस्थं स्रवलस्वते सा—श्रुक्त यथाविधि तां कित्र प्रति कर्ति तां तां वां वां प्रस्थं स्रवलस्वते सा—श्रृक्त यथाविधि तां कित्र प्रवलस्वत करित्न ।

২। সংস্কৃত কর---

সম্যকরূপে হুত অগ্নি যুদ্ধনাত্রী রাজাকে জয় দান করিল। উদ্ধি অভ্যর্থিত হুইয়া পরশুরামকে স্থান দিয়াছিল। দিধিজয়ী রবু পরাজিত রাজগণকে স্ব স্থানে গমন আদেশ করিলেন।

হে বিদ্বন্, গুরুকে কোন বস্তু প্রদান করিতে হইবে ?
আমার দারা মহর্নি গুরুদক্ষিণার জন্ম বিজ্ঞাপিত হইরাছিলেন।
কোষগৃহ-রক্ষকেরা যুদ্ধযাত্রী রমুকে স্কুবর্ণবৃত্তি নিবেদন করিল।
এইরূপে রাজাকে আশীর্বাদ প্রদান করিরা দিজন্মা গুরুর
নিকট উপস্থিত হইলেন।

ভোজরাজ কর্তৃক রঘুর নিকট দূত প্রেরিত হইল। অনন্তর পরিচারিকা ইন্দুমতীকে অবস্তিনাথ দেখাইয়া দিলেন। কে ধন গ্রহণের জন্ম হস্ত প্রসারিত করিতেছে।

পঞ্চম অধ্যায়

সপ্তমী বিভক্তি

প্রথম পাঠ

>। য়য়धरे उत्पातं न जातं—চল্লে উন্দন্ধ জাত হয় নাই।

जलदे विद्युत् तिष्ठति—মেঘে বিচ্যুৎ গাকে।

श्रृक्तां विषं तिष्ठति—मर्शে বিষ থাকে।

मणी योषितः श्रासत्ताः—মিনতে দ্ব্তীলোকগণ আসক্ত।

गुरो भिताः प्रशंसनीया—গুৰুর প্রতি ভক্তি প্রশংসনীয়।

पशी स्वपा उचिता—পশুর প্রতি কৃপা উচিত।

दातरि स्ततन्नता विधेया—দাতার প্রতি কৃতজ্ঞতা বিধেয়।

पितरि शिग्रवः श्रनुरत्ताः—পিতার প্রতি শিশুগণ অনুরক্ত।

২। हन्योः पुष्पाणि शोभन्ते—हक्षप्रतः পুপ্সমূহ শোভা

পাইতেছে।

यामयोः पण्डिता निवसन्ति—গ্রামন্বরে পণ্ডিতেরা বাস করেন।

सुन्धोः विद्वांसः भितामन्तः—মুনিছরে বিদ্বানেরা ভক্তিমান্।
कव्योः राजा निष्ठ्रः—কবিদ্বরের প্রতি রাজা নিষ্ঠুর।
गु<u>र्व्व</u>ौः ग्रिष्याः सनुरक्ताः—গুরুদ্বরের প্রতি শিষ্যেরা অমুরক্ত।
पদ্ধী: কর্মা दयातुः—পশুদ্বরের প্রতি কর্ত্তা দ্যালু।
<u>दातोः</u> सहोता क्रतन्तः—দাতৃদ্বরের প্রতি গ্রহীতা কৃতজ্ঞ।

০। বালকিব কাবিবিদ্ধাধন: मोदन्ते—বালকেরা জীবিত থাকিলে সাধুগণ প্রীত হয়েন। বিবাইদ্ধ মন্ত্র ধাল্লী মবামি—বিবাদসমূহে আমি সাক্ষী হই।
দ্রনিষ্ বিজ্ঞানির: স্বস্ত:—মুনিগণের মধ্যে বিশ্বামিত্র প্রোষ্ঠ।
য়হিদ্ধ হিনবান্ তল্প:—পর্কাতসমূহের মধ্যে হিমালয় উচ্চ।
য়্যক্ত্ম দার্কি: বিশ্ব যা—গুরুগণের প্রতি ভক্তি উচিত।
য়্যকৃত্ব স্থানিত্র কার্য্য —শক্রগণের প্রতি আতিথ্য কর্ত্তব্য।
য়িন্তু সুর্য মার্কাদক্র:—পিতৃগণের প্রতি তোমরা ভক্তিমান্।

দ্বিতীয় পাঠ

भारुष को वलवान—जाङ्गण्यत मर्था (क वलवान ?

অন্যান্য পুংলিঞ্চ শব্দ

২। নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—

पयोमुचि	पयो मुचीः	पयोमुत्तु	
सम्त्राजि	सम्त्राजी:	सम्बाट्सु	
विपश्चिति	विपश्चितोः	विपश्चित्सु	
वुडिमति	बुद्धिमतो ः	वुिबमत्सु	
गऋति	गच्छतीः 🕽	गच्छत्सु	
सुहृदि	सहदो:	सुहृत्सु	

राच्ची: राजस राज्ञि मूर्डस मुर्द्धनि मूर्डनी: स्वाभिष् स्वामिनी: स्वामिनि वेध:स विधसो: विधसि विदुषो: विद्यत्सु विदुषि कगोय:स कणोयसोः कगोयसि सर्वेषु सव्वयो: सर्विस्मिन् तेषु নহী: तस्मिन येषु ययो: यस्मिन् केषु कयो: कस्मिन् ग्रनयो: एषु ऋस्मिन् त्रमोषु **त्रमुयो**ः ग्रमुभिन् ग्रावयो: श्रस्मासु मिय युवयोः खिय युषासु

। সংস্কৃত কর—

জগদাধিপত্য তোমাতে উপযুক্ত।
বিদান লোকদিগের প্রতি ভক্তি কর্ত্তব্য।
এই বৃক্ষ সমূহে পক্ষিগণ আসক্ত।
ঐ মেঘদ্বয়ে বিদ্যুৎ ক্রাড়া করিতেছে।
সকল পর্বতে বৃক্ষ আছে।
গুণবান রাজা বাঁচিয়া থাকিলে প্রজারা স্থাই হয়।
বন্ধ্যণের মধ্যে কে দ্যালু?

মূর্দ্ধায় মালাদ্বয় শোভিতেছে।
কোন্জনপদে পণ্ডিত বাস করেন না ?
সামির প্রতি অনুরক্তা পত্নী স্বর্গগামী হয়।
দিনগুলি যাইতে থাকিলে একদা তিনি বলিলেন

তৃতীয় পাঠ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর

১। द्यीनित्र

वालिक्रयोः	वालिकासु
वृद्धाः	वुडिषु
जनन्धोः	जननीषु
वध्वोः	वध,्षु
मात्रोः	मात्रषु
ऋचोः	ऋचु
परिषदो:	परिषत्सु
वीरुघोः	वीकत्सु
मरितोः	मरिन्सु
सर्व्वयोः	मब्बासु
कयोः	कासु
ययो:	यासु
त्रनयोः	त्रासु
श्वमु योः	त्रमुषु
	वृद्धाः जनन्योः वध्वोः मात्रोः च्ह्चोः परिषदोः वीरुधोः मरितोः सर्व्वयोः कयोः ययोः

(>00)

২। ক্লীবলিঙ্গ

वने	वनयोः	वनषु
मधुनि	मधुनी:	मधुषु
त्रीमति	त्रोमतोः	श्रोमत्सु
किमी गि	कमाणी:	कर्मासु
पयमि	पयमी:	पयःसु
~~ह~~ विषि	इविषो:	ह्रवि:षु
धनुषि	धनुषो ः	धनु:षु
सर्बेस्मिन्	सर्व्वयोः	सर्वेष
तस्मिन्	तयोः	নিঘু
यस्मिन्	ययो:	येषु
किसन्	कयोः	केष्र
ग्रमु षिन्	श्रमुयोः	त्रमीषु
त्रस्मिन्	ग्रनयोः	एख

চতুর্থ পাঠ

সপ্তমী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

১। तिस्त्रवत्तर देवाः पालस्योपञ्ज्ञताः हिर्गे श्रिधगच्छितः — সেই সময়ে দেবগণ রাবণ কর্তৃক উৎপীড়িত হইয়। হরির নিকট গমন করিলেন।

সাহ্বীয়া স্থাবা যথা স্থাবি নিদনন্দি নথা বিবিধ ধর্মানাধনা ওদায়া লহ্মাথি নিদনন্দি—জাহুবীর প্রবাহ সমূহ যেমন সমুদ্রে পতিত হয় তেমনি বিবিধ ধর্ম উপায় ব্রহ্মাতেই আসিয়া উপস্থিত হয়।

धारिम का: त्विय ग्राविशितिचत्ता जीवन्ति—ধার্মিকের।

তোমাতে চিত্ত নিবেশিত করিয়া বাঁচিয়া থাকেন।

বলীক্ষমনবী বিষ্ণা নিষ্ণা বাদ্ধি মন্ধনি হছৰান্—

জগৎকত্তা বিষ্ণু সেই রাজাতে জন্ম ইচ্ছা করিয়াছিলেন।
না: खप्नेषु স্বান্ধান বামনী: गुप्तं पद्धिन्ति—সেই স্থ্রীলোকগণ
প্রাবস্থায় আপনাদিগকে বামনগণ কর্তৃক রক্ষিতা দেখিলেন।
না: गगन কান্বিদুল্প বিস্কারকারী পক্ষীদারা
নীত হইতেন।

दिव्यायां तिस्त्रोतिस वृद्धार्षयः स्तर्ताभिषेताः—ि पर्वा आकाभ-গঙ্গায় ব্রহ্মধিগণ স্নান করিয়াছেন। মথা মহিদ্য সন্ধানময় নমীঘর দুর লাগ — প্রধান
মহিদী প্রসবকালে ত্রংথান্ধকারনাশক পুত্র লাভ করিলেন।

বারশ: দুখিত্যা স্বস্থাবিন্দুন্ মৃত্মানি—রাবণ পৃথিবীতে

অশ্রাবিন্দু সমূহ ত্যাগ করিতেছেন।

श्रस्य भवन पुष्पदृष्टिभू ता—ইহাঁর গৃতে পুষ্পা বৃত্তি হইয়াছে।

रघुकुले कदाचित् श्रिथिता न विफलीक्षता—রঘুর বংশে

কোন দিন প্রার্থনা বিফল হয় না।

रचणविधा श्रामीव्याद एव चम:— রক্ষণবিষয়ে আশীর্বাদই উপযুক্ত।

ताड़कोरसि राममायकेन विवरं क्षतं—তাড়কার বক্ষে রামের শরের দারা গঠ হইল।

निगाचरी रामगरेण ताङ्ता यमपुरीं गता—রাক্ষসী রামের বাণের দারা তাড়িত হইয়া যমপুরী গমন করিল।

बीर: धनुषि अमोघं अस्तं संहितवान्—वीत ধনুতে অবার্থ অস্ত্র সন্ধান করিলেন।

त रात्राां श्राश्रमतस्यु बसतिं ग्रहीतवन्तः— হাহার। রাত্রিকালে আশ্রামতর সমূহে বাসস্থান গ্রহণ করিয়াছিল।

यूपबित क्रियाविधा अवसित सित कालवित् मुनिः राजानं एष्ठवान्—गृश्यूक यक ममाश्च रहेशा शाल मगरूक पूर्वि ताकारक क्रिकामा किर्तालन । मुनिवचनात् बालकेऽपि राधवे जनकः पराक्रमं विश्वस्तवान्

মুনিবচনে জনক রাজা বালক রাঘবেও পরাক্রম বিশ্বাস

করিলেন।

उषि प्रदोपार्चिः श्रासन्ननिर्व्याणः भवित—প্রাত্যকালে প্রদীপের তেজ নির্ববাণোমাুখ হয়।

रामे राज्यभारं निचिप्तं—রামের উপর রাজ্যের ভার নিক্ষিপ্ত হইল।

च्येष्ठे दृढ़भिक्त भेरतो राज्यत्वणापराङमुख: भवति—(জ্যঠের প্রতি দৃঢ়ভক্তিযুক্ত ভরত রাজ্যতৃঞাপরাঙমুখ।

रामः স্থানিথিথিদ্ধ ऋष्याश्वमेषु वसन् दक्तिगां স্থামা गतः— রাম আতিথ্যকারী ঋষ্যাশ্রামসমূহ বাস করিতে করিতে দক্ষিণদিকে গমন করিলেন।

২। সংস্কৃত কর—

বামনেরা প্রাংশুলভ্য ফল সমূহে উদাত হইয়া উপহাস পাত্র হয়।

ক্ষীরনিধিতে যেমন ইন্দু জাত হইয়াছিলেন সেইরূপ এই শুদ্ধিমান্ বংশে দিলীপ প্রাত্নভূতি হইয়াছেন।

ধনুতে সংলগ্ন মৌবর্বী এবং শাস্ত্রসমূহপ্রযুক্তবুদ্ধি এই তুই জিনিস বীরদিগের ভূষণ।

চৌর্য্য পরধন হইতে অপকৃষ্ট হইয়া শব্দে প্রযুক্ত হইতেছে। রাজা সেই সর্ববগুণসম্পন্না বিচুষী পত্নীতে সন্ততি আকাজ্ঞা করেন। রাজা বিদেশ গমন ইচ্ছা করিয়া সচিবদিগের প্রতি রাজ্যভার নিক্ষেপ করিয়াছিলেন।

আত্মদত্ত যূপচিত্রযুক্ত গ্রামসমূহে যাজ্ঞিকেরা বাস করেন। জলসেকের অন্তে মুনিকভাগণ কর্তৃক বৃক্ষসমূহ ত্যক্ত হয়। অগ্নিতে হবি নিক্ষিপ্ত হয়। এই বধৃতে সন্তান উৎপন্ন হয় নাই।

তরুচ্ছায়াতে ধেনুগণ উপবেশন করে।
গঙ্গান্দোতের মধ্যে দিগ্গজগণ শব্দ করিতেছিল।
নাম কার্ত্তিত হইতে হইতেই কল্যাণী উপস্থিত হইয়াছে।
ধেনু গমন করিলে রাজা গমন করিতেন, বসিলে উপবেশন
করিতেন এবং জলপান করিলে পান করিতেন।

পঞ্চম পাঠ

সাহিত্য পরিচয়

১। বাংলা কর---

कोशलो नाम मुदितः स्क्रोतो जनपदी महान्। निविष्टः सरयुतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ श्रयोत्र्या नाम नगरो तवासी(जिल)ह्मोकविश्वता। मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता खयं॥ श्रायता दश च हे च योजनानि महापुरो। र्श्वामती वीणि विस्तीणी सुविभक्तमहापथा॥ राजमार्गेण महता सविभन्नेन शोकिता। भक्तपृष्पावकोर्गीन जलमिक्तेन नित्यशः॥ तां तु राजा दग्रयो महाराष्ट्रविवर्दन:। पुरीमावासयामास दिवि (अर्ग) देवपतिर्यथा॥ कपाटतोरण(वश्चित्रंत)वती सुविभक्तान्तरापणां। मर्व्वचन्द्रायुध(शञ्च)वतो सुवितां सव्वेशिस्पिभिः॥ सूतमागधसम्वाधां(উविङ) श्रोमतीमतुलप्रभां। उचाहाल(अहोनिक।)ध्वजवती भतन्नी(শপ্র)ম্বसङ्कां ॥ वधुनाटकसङ्घेश्व संयुक्तां सब्देतः पुरीः। उद्यानाम्ववणीपेतां(यুক্ত) महता शालमेखलां(निञ्च) ॥ दुर्गमभीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदां (ब्रष्टां भा)। वाजि(অশ্ব)वारण्(হস্তो)सम्पूर्णां गोभिक्ष्ट्रै: खरै(গৰ্দভ)स्तथा। सामन्त(क्यं, कंत्रण)राजसङ्घेश्व विलक्षंभिराष्ट्रतां।
नानादेशनिवासेश्व विण्णिभ्रुष्णिभितां॥
प्रासादै रत्नविक्ततेः पर्व्वतैरिव शोभितां।
क्रूटागारश्च(क्षीजागृष्ट) सम्पूर्णा मिन्द्रस्थे वामरावतों॥
चित्रामष्टापदा(श्वर्ण)करां वरनारीगणायुतां।
सर्व्वरत्नसमाकोणां विमानग्टहशोभितां॥
ग्टहगाढ़ामविच्छिद्रां समभूमी निवेशितां।
प्रात्तितण्डुलसम्पूर्णा मिन्नुकाण्ड्रभोदकां॥
दुन्दुभीभिमृदङ्गेश्व वीणाभिः पण्वैस्त्या।
नादितां भ्रयमत्ययं पृथिव्यां तामनृत्तमां॥
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि।
सुनिवेशित वेश्मान्तां नरोत्तमसमाहतां॥

(খ) উপরি বিরুত সাযোধ্য। বর্ণন সম্বন্ধে সংস্কৃতে প্রশোত্তর কর, এবং শ্লোকগুলির বাচ্য পরিবর্ত্তন কর।

২। (ক) বাংলা কর---

तस्यां पुर्श्वामयोध्यायां वेदवित् मर्व्वमंग्रहः।
दीर्चदर्शी महार्तजाः पौर(शूत्रवात्री)ज्ञानपद(जनश्मवात्री)प्रियः।
दच्चाकूणामितरथो यच्चा धर्मपरो वशी।
महिषकत्य(जूना) राजि स्तिषु लोकेषु विश्वतः॥
बलवाकिहतामित्रो मित्रवान् विजितिन्द्रियः।
धनेश्व सञ्चयेश्वान्यैः शक्रवेश्ववणोपमः॥

यथा मनुर्महार्तजा लोकस्य परिरिक्ता।
तथा दग्रयो राजा लोकस्य परिरिक्ता॥
तैन सत्याभिमन्धेन(প্रिञ्जा) विवर्गसनुतिष्ठता।
पालिता सा पुरो स्रेष्ठा इन्द्रेणवामरावती॥

तिसान् पुरवरे हुष्टा यसीत्मानी बहुश्रुताः। नरास्त्ष्टा धनैः स्वः स्वै रलुआः मत्यवादिनः॥ नाल्पसिवचयः कश्चिदासीत्तस्मिन् पुरोत्तमे । कुट्ग्बी यो ह्यमिडार्थीऽगवास धन धान्धवान्॥ कामो वा ना कदर्व्या वा नृशंम: पुरुष: क्षचित्। द्रष्टु शक्यमयो व्यायां नाविदान् न च नान्तिक: ॥ सर्वे नराश्च नार्थेश्व धर्मागीलाः सुनंदताः। मुदिताः ग्रोन्(চরিত্র)वृत्ताभ्यां(कार्या) महपेय दवामनाः ॥ नाकुत्तलो नामुकुटी नास्त्रग्वो(भालायुक्त) नात्यभोगवान्। नामृष्टी(অনিশ্মল) न निलप्ताङ्गो नासुगन्धय विद्यर्त(পাকে)। नासृष्टभोजी(অপবিত্র) नादाता नाप्यनङ्गदनिक्सा धृक्। नाइस्ताभरणो वापि दृश्वतं नाष्यनात्मवान् ॥ नानाहिताग्नि(অপূজিত) नीयञ्चा न नुद्रो वा न तस्कर:। कश्चिदामीदयोध्वायां नचावृत्तो न मङ्करः ॥ स्वक्यांनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः। दानाध्ययनगीलाय संयताय प्रतिग्रई ॥

উরোভূষণ।

नास्तिको नानृतो(अम्बाराष्ट्री) वापि न कश्चिद्वह्युतः नास्त्रको नचायको नाबिह्यन् विद्यते क्वित्॥ नाषड्क्ष्विद्वेस्ति नाव्रतो नासहस्रदः। न दोनः चिप्तिचित्तो वा व्यथितो वापि कथ्यन॥ कथ्यितो वापा कथ्यन। वापा कथ्यनान्। दृष्टुं शक्यमयो यायां नः पि राजन्य मिक्तिमान्॥ व एषुं याचतुर्थंषु देवतातिथिप् ज्ञकाः। कत्त्राथ बदात्याथ शूरा विक्रमसंयताः॥ दीघेषुवे नराः सर्व्ये धर्मां सत्यं च संश्विताः। महिताः पुत्र पात्रेथ नित्यं स्त्रोभिः पुरोत्तमे॥ चत्रं व्रद्यानु दं चामीत् वैद्याः चत्रमनुव्रताः। शूद्राः स्त्रकर्मान्रताः त्रोन् वर्णानुपचारिणः॥

सा तर्नच्चाक्तनाथेन पुरी स्वपरिश्वाता ।
यथा पुरस्तात् मनुना सानविन्द्रेण घीमता ॥
काम्बीजविषये(दिन्न) जातेबाङ्गोक्रीय इयोत्तमीः ।
बनायुजैनदोज्य पूणा इरिष्ठयोत्तमीः ॥
बिस्वापव्यतिजेमीतीः पूणी हैमवतेरिष ।
मदान्वित व्यतिवने मतिङ्गीः पर्व्यतीपमीः ॥
ऐरावतकुलोनैश्व(११ का विस्वाप्त्र विष्या ।
अञ्चनादिष निक्यान्ते वीमनादिष च दिषैः ॥

तां पुरीं स महातजा राजा दशरदी महान्।
श्रशास(भागन कतिराजन) श्रमितामित्री नस्त्वाणीव चन्द्रमा: ॥
तां सत्यनामां दृढ़ तोरणा(विष्ट्रिश्व)र्गलां
ग्रहेविचित्र कपश्रीभितां गिवां।
पुरीमयोत्र्यां नुसहस्त्रसङ्कां
श्रशाम वै श्रक(हेक्य) समो महोपति:॥

 । उत्तरस्यां दिशि हिमालयो नाम नगाधिराजिस्तष्ठित । असी पूर्व्वापरी तोयनिधी वगास्य पृथिवीमानदग्ड इव स्थितः। मर्च्चग्रैलाः हिमबन्तं वत्मं परिकल्पा (प्रेरा दोग्धरिस्थिते) पृथिवों भास्त्रन्ति रत्नानि महीवधीय दुग्धवन्तः। अनन्त-रत्नप्रभवे बस्मिन हिमं माभाग्यविलोपि न जातं। एको हि दोषो गुणसन्निपात (इन्दो: किरलेषु अङ्क दव) निमज्जित । श्रभी श्रमरोविलासालुङ्गणानि सन्पाट्यिवो धात्मत्तां गिखरै है ले! हिमाल्यव। मिनः मिहपुरुषाः श्रामेखलं मञ्चरतां घनानां ऋधः सानुगतां छायां निषेच्य दृष्टिभिः उद्वेजिताः सन्त ग्रातपवन्ति मृङ्गागि ग्राययन्ते। दरीमुखोखेन समोरलेन कीचकरन्युभागान् पूरयति। गुहासु लीनं श्रन्धकारं दिवाकरात् रच्चति । नूनं शरखाः शरणापने चुट्रे अपि समतावन्तः। राजानी यथा क्रवचामरादिभिः ककुद्भिश्विक्रिताः, हिमवानिप तथा चमरी-लाङ्गः ली: सेवितो गिरिराजशब्दभाक् । श्रव भागीरथीनिर्भर

शोकरवोढ़ा कस्पित हेवदा हः वायुः श्वान्तैः किरातैः श्रामेर्व्यतः

উত্তর্নিকে হিমালয় নামে নগাধিরাজ আছে। সেই পর্ববতটী পূর্বর এবং পশ্চিম উভয়দিকস্থ তোয়নিধিদ্বয় প্রবেশ করিয়া পৃথিবার মানদভের ভায় বর্ত্তমান। শৈলসমূহ হিমবান্কে বংস করিয়া (মেরু দোগ্ধা হইলে) পৃথিবীর উজ্জ্বলরত্ন ও মহৌষ্ধিসনূহ দোহন করিয়াছিল। অসাম রত্নরাজির কারণ এই পূর্বতের তুনার সৌন্দর্য্যনাশকারী নহে। কারণ একটামাত্র দোষ বহুগুণের সঙ্গে থাকিলে চন্দ্র কিরণের মধ্যে কলক্ষের ন্যায় লান হইয়া যায়। সেই পর্বত শিথরসমূহে অপ্সরাগণের বিলাসালক্ষারবিধায়ক ধাতুরাগ ধারণ করে। এতদাসী সিরূপুরুষগণ নিতম্ব পর্যান্ত সঞ্চরণকারী মেঘসমূহের নীচস্থ উপত্যকাগত ছায়া ভোগ করিয়া র্প্তি কর্তৃক উদ্বেজিত হইর। আতপযুক্ত শৃঙ্গসমূহ আ**শ্র**য় করে। উহা গুহামুখোৎ<mark>পন্ন</mark> বায়ুর দারা কাঁচকবংশের রহ্ম সমূহ পূরণ করে; এবং গুহান্তর্গত অন্ধকারকে দিবাকর হইতে রক্ষা করে। কুদ্র শরণাকাঞ্জনির প্রতিও আত্রারদাতৃগণ মমতাযুক্ত। রাজারা বেমন ছত্রচামরাদি রাজচিত্নযুক্ত, হিমালয়ও সেইরূপ চমরী-লাঙ্গুলসমূহ কর্তৃক সেবিত হইয়া গিরিরাজ নামধারী হইয়াছে। এখানে ভাগীরথীর নিঝ'রের জলবিন্দুসমূহবহনকারী, দেবদারু কম্পনকারী বাতাস আত্ত কিরাতগণ কর্তৃক ভুক্ত হয়।

ষষ্ঠ অনুশীলন

কারক সমূহের বিবিধ বিশেষণ

প্রথম পরিচ্ছেদ

সরলপদ

প্রথম অধ্যায়

কুদন্ত বিশেষণ

> 1 (季)

লঙ্খআনি ধনানি কান্ম্যানি—যে ধন পাওয়া যাইবে তাহাকে কে ত্যাগ করে।

স্বৰ্ণীয়ানি एतानि वचनानि—এই বচনসমূহ শ্ৰবণ করা উচিত।

ন্দ্রক্ষা: पुत्र: निরুष्ट:—ত্যাগ করা উচিত এরূপ পুত্র নিকৃষ্ট।
(থ)

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—হানআদি, দ্বত্ত্ত্ত্তি, त्यक्तञ्चेष, लीभनीयानि, त्यज्ञात्, भच्चेष्, सेवनोये, पंशनि। ২। (ক)

वासकी नदी पश्चन्ती गच्छतः—বালকদ্বয় নদী দেখিতে দেখিতে যাইতেছে।

पृच्छतोः वानिकाः स वदति—সে জিজ্ঞাসাকারী বালিকা-গণকে বলিতেছে।

सेवमानाः स्रत्याः न तिर्ज्जितव्याः — সেবাকারী ভূত্যগণ তিরস্কর্ত্ব নহে।

चियमाणा इयं वध्:—এই বধৃটি থ্রিয়মাণ।

व्ययमानेन हृदयेन वक्तुं श्रममर्थः — ব্যথিত হৃদয়ে কথা বলিতে হৃদমর্থ ।

सवनान् श्रयमाणाः दुर्व्वनाः—সবলদিগকে আশ্রয়কারী গুর্বালগণ।

वहमाने नद्यौ पर्व्य तात् उत्पन्ने—বহমান নদীদয় পর্বত হুলত উৎপন্ন।

वर्ष्वमानां भोगलालसां साधुः निन्दति नाश्व वर्षभान नालगात्क निन्न। करतन ।

(থ)

निम्नलिथिङ मद्मश्रील वावशांत कतिया এक এकि वाका त्राच्या कत्र—क्रीड्न्सीभिः, चलत्सु, क्रूजता. तिष्ठन्त्रां, ध्यायन्तेत्र, जिन्नतीभ्यः, दशत्या, एच्छतः, स्पृशन्ताः, पश्चन्ताः। श्वावमानाभिः, खजमानान्, स्वियमाणे, एधमानाभ्यां, शङ्कमानास्, उद्दह्मानी, वर्षमानीः, वेपमानाये, प्रथमानाय, प्रममानाये, श्वेतमानािन ।

৩। (ক)

दुग्धं पपिवसे গিয়ব ব্যক্তি— হুগ্ধ পান করিয়াছে এমন শিশুর প্রতি স্বস্তি ।

স্থেস্থবান স্বল্প বাবিশ্ স্থাম্মান নানন এবণ করিয়াছে
এরপ এক্ষচারীকে অধ্যাপক সম্মান করেন।

নিষ্মিবিক্কি: साधुनि: जग्मुष्यः योषितः उपदिष्टा:—খাঁহারা রহিয়াছেন এরূপ সাধুগণ কর্তৃক গাঁহারা গমন করিয়াছেন এরূপ স্ত্রীলোকগণ উপদিষ্ট হইয়াছেন।

धनं दिदवान् राजा पूजाते—ধনদানকারী রাজা পূজিত হন।
(থ)

निम्नलिथिত শক्ष्शंल गुनशत कित्रा এक এकि। वाका तहना कत—पितिवत्सु, जिषवांसः,सेदिवांसं, तस्युषः, जग्मुषि, विवि-दुषोभिः, श्रश्रुष्टे, पितिवांसि, जग्मिवः, तस्थिवसी, द्रेजिवसीषु ।

8। (क)

विद्याल ग्रं गमिष्यन् वालक: पुस्तकं पठित—विणाल श्र याहेरव এরপ বালক পুস্তক পাঠ করিতেছে। ह्यत्तान् द्रच्यद्भिः वालकैः सहसा शब्दः क्रतः—वृष्कमभृष्ट

দ্বান্ হুম্বাব্ধ: বালবা: सहसा মঙ্হ: দ্রান:—স্বশসসূহ দেখিবে এমন বালকগণ কর্তৃক সহসা শব্দ করা হইল। सेविष्यमाणाभिः कन्याभिः मातरः पूजिताः— দেবা করিবে

এমন কন্যাগণ কর্তৃক মাতৃগণ পূজিত হইলেন।

মন্দু য়ীকান্ কণ্ঠ দহিত্যমাতাঃ বধু: खन्নু ওपदिग्रतः—
ভর্তৃশোকবশতঃ কন্ট করিবে এমন বধূগণকে শুক্রান্দ্র উপদেশ
প্রদান করিতেছেন।

पतिष्यन्ति पत्राणि श्रष्कानि— যে সকল পত্র পড়িয়া যাইবে
তাহারা শুক।

(왕)

निम्नलिथिত শকগুলি व्यवशांत कतिया এक এकটी वाका तहना कत—पतिष्यद्भि: सेवमानामु, ईचमाणै:, तुदमानेभ्यः, गमि-ष्यत्सु, पठिष्यन्तैर, विजमानयोः वेपमानानि, ग्रङ्कमानायां ।

化 I (季)

वालकः पुस्तकं पठितवान्—বালক পুস্তক পাঠ করিয়াছে।

पत्नी वनं दृष्टवती—পত্নী বন দেখিয়াছে।
वनं ग्रीमां त्यक्तवत्—বন শোভা ত্যাগ করিয়াছে।
ग्रिश्चः हसितः—শিশু হাসিয়াছে।
नदी चिलता—নদী চলিয়াছে।
फलानि पतितानि—ফলসমূহ পড়িয়াছে।
साधुना पृष्टाः वाल्तिकाः वदन्ति—সাধু কর্তৃক পৃষ্ট হইয়া
বালিকাং। বলিতেছে।

(थ) निम्नलिथिक भक्छिल व्यवशंत कतिया এक এकि वाका तिका कत-पतितास, हमै:, श्रादिष्टेभाः, त्यताभगं, पृष्टयोः, लखानि, सृष्टं, सित्तेषु, ईचितायै, तीर्णासु।

৬। (क)

सेवितारं सत्यं प्रभुः ग्रादिश्ति—সেবাকারী ভৃত্যকে প্রভু আদেশ করিতেছেন।

पुतं जनयित्रा माता दुग्धं पीयते—পুত্র প্রসবকারিণী মাতা কর্ত্তক দ্বন্ধ পীত হয়।

फिलितेषु व्रचेषु सर्वे जलानि सिच्चन्ति—कल जीनकां द्री द्रक समुद्ध मकत्वे कल मिक्षन करत ।

वदित्रों कन्यां पिता স্লাঘন—কথা বলে এমন কন্যাকে পিতা প্রশংসা করেন।

(থ)

निम्नलिथिक नक्छिल वायशां कित्रा এक এकि वाका ताना कत—वत्नीषु, सेतृभाः, पात्रे, दात्रेा, भवित्रों, शोचितरि, नित्तेत्रोभः, चलितरोः।

৭। (क)

राच्चसाः पश्चमाः—রাক্ষসেরা পশু হননকারী।

क्तनन्नो नरी ग्रागच्छतः—কৃতদ্ব মানুষ তুইটী আসিতেছে।

कातोऽयं क्लेशहरः—এই বাতাসটী কফহারী।

योषितः एते निन्हार्हाः—এই স্ত্রীলোকগণ নিন্দার উপযুক্তঃ

पर्ञते पग्रवः गुहाग्रयाः পर्न्तर्छ পশুগণ শিলাশায়ो।

क्रमा वालिका उदरश्या—ऋश वालिकाँगे উদরশায়িনो।
क्रमा वालिका उदरश्या—ऋश वालिकाँगे উদরশায়িনो।
क्रमा वालिका उदरश्या—ऋश वालिकाँगे উদরশায়িনो।
क्रमा वालिका उदरश्या—ऋश वालिकाँगे उपयोगि इरायन ना।
क्रमा वालिका वालिका वालिकाँगे वालिकाँगे वालिका वाल

৮। (ক)

भपराधी वालको हसति— অপরাধী বালকটী হাসিতেছে। विद्रोह्मिखः प्रजाः पराजिताः—বিদ্রোহী প্রজাসমূহ পরাজিত হুইয়াছে।

श्यश्यायै, पार्ष्वश्येन. धनदैः, शोकापहान, तमोपहेष्।

सत्यवादिभिः वालकोः उद्यते—সভাবাদী বালকগণ কর্তৃক কণিত হইতেছে।

पित्रघातिनं धिक्—পিতৃহন্তা ব্যক্তিকে ধিক। (খ)

निम्नलिथिङ भक्छिलि वावशंत कतिया वाका तहना कत— स्थाधिष, सोमवाजिभिः, मनोहारिणीः, हृदयग्राहिणीः, मित्रघातिनः, पुत्रघातिन्ये, संसारिणे, गुणिन्यः।

৯। (क)
वीरसः एषा नारी—এই স্ত্রীলোকটী বীর প্রসবিনী।
देवहिषः दमे ससुरा:—এই অস্তুরেরা দেবহিংসাকারী।

সার্চ समीतिदं कप्टं सोदुं স্বান্ধ:—আমি মশ্বভিৎ কফ সহ্য করিতে অক্ষম।

মন্ত্রজিন सेनापति सम्राट् मानते—শক্রজয়কারী সেনাপতিকে সম্রাট সম্মান করেন।

(到)

निम्नलिथिङ শব्দগুলি ব্যবহার করিয়া বাক্য রচনা কর—धर्यः-वित्सु, गास्त्रविदे, वीरसूभिः, मर्यंभिदा, पापक्ततं ।

>01(香)

महिशावः तिग्रवः न हाय्यन्ते—সহনশীল শিশুগণ দৃষ্ট হয় না।
उत्पतिशा ्णि जनानि न रहानि—উৎপতনশীল জলসমূহ
কদ্ধ হয় নাই।

निरेणाः पश्चः इतः—চলনশাল পশুটী হত।
स्थासुं पर्व्वतं व्रजामि —স্থিতিশীল পর্বত গমন করিতেছি।
(থ)

निम्ननिथिত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া বাক্য রচনা কর—उत्-पतिश्याभिः, चरिश्याषु, बर्डिश्यानो, त्रसङ्करिश्यान्, निराकरिश्योः, महिश्योः, जिश्याणा ।

>> 1 (季)

ताहशी रमणी श्वर्षनीया—দেইরূপ রমণী পূজনীয়।
देहरः साधुः विरतः—এইরূপ সাধু বিরল।
कोह्याय जनाय नमः—কিরূপ লোককে নমস্বার।
माहशेषु लोकेषु क्षपा कर्त्तव्या—আমার মত লোকগণের
প্রতি রূপা উচিত।

(থ)

শব্দগুলি ব্যবহার কর—ईह्योभिः, एताह्यासु, भवाह्य

>ミ (季)

स्रधानः सुगमाः—পথ সকল স্থাম।
कार्य्याणि दुष्करानि—कार्या সমূহ प्रकत।
दुर्लभेन यसमा किं—इल ७ या निष्धार्याकन।
दुर्व्वहेन भारेण तुदितीऽहं— १ वर्ष्वर ভারের দারা আমি কর্ষ্ট

(थ) भक्छिन वावशांत कत—दुरासदासु, ईषदगमान्, सुदुस्तरे, सुलभाय, सुवहै: दुष्कराणि।

দ্বিতীয় অধ্যায়

তদ্ধিত বিশেষণ

১। नैयायिकाः पण्डिताः वैदान्तिकैः सह विवदन्ते—
ेत्रां विक পণ্ডিতগণ বেদান্তজ্ঞগণের সহিত বিবাদ করিতেছেন। वैदिकाः ब्राह्मणाः किं एच्छन्ति?—বেদজ্ঞ ব্রাক্ষণেরা কি জিজ্ঞাসা করিতেছেন?

স্বালক্ষাবিকা: बिहांस: वयाकरणान् बिपश्चितः मानन्ते— অলঙ্কারজ্ঞ বিদানেরা ব্যাকরণজ্ঞ পণ্ডিতগণকে সম্মান করেন।

- २ । श्राषं श्रिण वचनानि श्रमोघानि—श्रिकिशिक विकासमृश् व्यवार्थ । व्रद्मचारिणः मानबोयं धर्मिशास्त्रं पठन्ति—व्यक्तिकातीता मसू क्रिकिश धर्मिशास्त्रं भार्वे कितिरक्ति । नारदीया बाक् पवित्रा—नात्रम क्रिक वाका भविव् ।

মার্থীবিন্ধী ন্তমি জানা—শরীর বিষয়িণী তৃপ্তি হইয়াছে। बাचিনান্ पापाন্ স্বাদি স্বান্ধা বিষয়ক পাপ হইতেও আত্মরক্ষা করা উচিত। 8। **ছাবা: साधव: बिखां न पूजन्ति**—-শিবভক্ত সাধুগণ বিষ্ণুকে পূজা করেন না।

মার্ন: ग्रहस्यै: बंसावा: निन्दान्ते—শক্তিপূজক গৃহস্থগণ কর্তৃক বিষ্ণুভক্তেরা নিন্দিত হয়েন।

র্বি**ষ্টারি<b>ন্য: মূরা ন মিল্লন্ন**— বিষ্ণু পূজকগণ হইতে শিবভক্তেরা শিক্ষা করেন না।

(। कालिङ्गः ग्रयं द्वत्वः — কলিঙ্গ দেশে জাত এই বৃক্ষ।

 वासन्तिकानि पुष्पाणि न्नातानि — বসন্তকালে জাত পুপ্প
 সমূহ আত্রাত হইতেছে।

 ইমন্বিকানি ধান্যানি মনীল্লংগি — হেমন্তকালে জাত ধান্য

স্মানালিক: मेघे: স্মানাম: सहसा কুরিন:—অকাল জাত মেঘসমূহ কর্ত্তক আকাশ সহসা আচ্ছন্ন।

সকল মনোহর।

सूर्थः माध्यन्दिनेन तजसा शोभते — সূর্য্য মধ্য দিনে জাত তেজের দারা শোভা পায়।

कुलोनेभ्यः व्राष्ट्राणेभ्यः धनानि दत्तानि—সংকুল জাত
ব্রাহ্মণগণকে ধন দান করা হইয়াছে।

राजकम्भे चारिणः सांग्रह्तिकाः—রাজকশ্মচারীরা সংগ্রহ তৎপর।

एतद्वामबासिनो नराः मामाजिका:—এই গ্রামবাসী লোকেরা সমাজ হিতকর।

৭। **मासिकं वेतनं प्राप्तं**—প্রতি মাসে দেয় বেতন প্রাপ্ত।

बार्षि की वृद्धिं बिना कर्मेचारी कर्म त्यच्यति—প্রতি বর্ষে

দেয় বৃত্তি না পাইলে কর্মচারা কর্ম্ম ত্যাগ করিবেন।

रাजा স্বায়ন্থায়শিক बिनं प्राप्तवान्—রাজ। স্বগ্রহায়ণ মাসে

দেয় কর প্রাপ্ত হইয়াছেন।

दैनिकं कार्य्यं समाप्तं—ि पत्तित काक (भाष श्रृहेशारिक । यज्ञमिदं वािष कं—এই यक्त मननवािशी ।

৮। **राजा दण्ड्यान् पापिनः तर्ज्जाति**—রাজা দণ্ডাঙ্গ পাপিগণকে ভর্ৎসনা করিতেছেন।

पश्वः वध्याः-- পশু भगूर वधा।

इमा: योषितः श्रव्याः—এই স্ত্রীলোকগণ অদের উপযুক্ত।
धर्म्मां वाचं श्रुत्वा तं प्रोताः—ধর্ম্মযুক্ত কথা শুনিয়া তাহারা প্রীত
शास्त्रीयाणि कर्म्माणि कर्त्तव्यानि—শাস্ত্রোপদিষ্ট কর্ম সমূহ
কর্তব্য।

किसयं विवाहो बैध:—এই বিবাহ কি বিধি যুক্ত?
ন্যাথান বৰ্নন স্বাথোযিনা হেন্দ্ৰ স্থায়সঙ্গত কথায় আমি
আপ্যায়িত।

৯। शातवं यशः रघुणा हृतं—শক্রর যশ রঘু কর্তৃক হৃত হইল।
गाङ्गं जलं पवितं—গঙ্গার জল পবিত্র।
गव्यं प्टतं पुष्टिकरं—পুষ্টিকর গোদ্মত।
श्रासुरं वलं देवै: सोढ़ं—অস্করদিগের বল দেবগণ কর্তৃক সহ্য করা হইয়াছে।

पैतां राज्यं पुतो लभते—পুত্র পিতার রাজ্য প্রাপ্ত হয়।

- >०। चुिधती बालकी—क्क्षिण वालकष्वत्र। तारिकता यामिनी—त्रक्षनी जातकायुकः। पुलिकतानि मनांसि—मन পूलकयुकः। पुष्पिताः ब्रुचाः—পুष्प युक्त वृक्ष मगृरः।
- ১১।
   एतावान् लोभविरहो न हम्यतं—এরপ লোভবিরহ দেখা
   यात्र ना।
   कियतो सा चम्— সেই সৈহাটীর পরিমাণ কিরপ।
- >২। श्रंश्रमान् स्र्यः द्योततं—िकत्रगयूक मृद्य मीश्र इहेर्छह ।
  गुणवत्यः पत्नाः—श्रुगवजी खी मकन ।
  पृथिवी राजन्वती कृता श्रमेन— हेशंत होता शृथिवी तांकयूक
  कत्रा इहेग्राह ।

मायाविनी राचसी रामं वदित—भाशाविनी त्राक्रमी त्राभरक विल्ला ১৩। मांसलीऽयं छाग:—এই ছাগটী মাংস যুক্ত। स्नेष्टला बालिका—वांतिका प्त्रिश्युक्छ। श्रीतलानि जलानि लिप्तिका विकास काल अगृश् ज्रिका ।

फेनिन: শ্বন্ধুरামি: हुम्यर्त—ফেনযুক্ত সমুদ্র দেখা যাইতেছে।

- ১৫। इन्द्रकत्योऽयं राजा—এই রাজা ইন্দ্র হইতে ঈষৎ ন্যুন।
  स्वानुदेशीयी सुनि:—অগ্নি হইতে ঈষৎ ন্যুন মুনি।
- ১৬। सायन्तनं कर्मा समाप्तं—সন্ধ্যার কর্মা সমাপ্ত।

  प्रातस्तनानि मन्त्रानि ভন্নাবিনানি—প্রাতঃকালের মন্ত্রসমূহ

  উচ্চারিত হইয়াছে।

হুহানী-নানী রে ধর্ম্ম:—এই ধর্ম আজকালকার (আধুনিক) মধনান: দ্রন্ন: নান নান ক্রমণ্ড বৃক্ষটী মৃত।

১৭। निम्नलिथिङ শफ्छलि गुरशंत कतिया এक এकंटी वाका तहना कत — ज्यातिषिक्रेभ्यः, तार्किकेषु, बैदान्तिकैः ; बाह्रस्यत्यानि, पातञ्जलेन, आर्थात्, मानवीयाय, बाज्योकीयं, मानसिकीः, शारीरिकाणि, शाह्रोभ्यः, आर्ग्नेगैः ; आर्एककात्, शारदाः, यामीणैः, सामुद्रिकीः, आर्थे, आर्थि-

भौतिकानि :

सभ्याः, मामाजिकः, मांग्रहिकेभ्यः, त्रातियेवाय, सांग्रीनेषु त्रर्योत्त, धक्षाः, वैधेभ्यं, पैत्रां, गर्वः, पार्थिबीं गातव्ये, पिन्द्रीष्, त्रासुरान्;

मदीयेषु, त्वदोयान् ; षुर्योः ; सार्व्वर्काकिकं, तुत्वे. जलीयेभ्यः. दाबारिकान्, चाचुषाणि, मार्ब्वर्मामाः :

पन्नबिताः, फलितां तरङ्गितासु, निहितायः; दिवष्ठां, निदिष्ठेष्, प्रष्ठायः श्रेष्ठान्, श्रीनिकल्पात्, सायन्तनात् ।

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ

সমাস্তু পদ

-) शय्यागताः रोगिनः क्रन्दन्ति—শ্याগত রোগিগণ কাঁদিতেছে।
   दु:खप्राप्ताः योषितः देवान् अर्चन्ति—ছঃপপ্রাপ্ত স্ত্রীলোকগণ
   দেব পূজা করে।
   धनाकाङ्किणो नारो अत्रागता—ধনাকাঙ্কিণী নারী এপানে
   আসিয়াছে।
- २ । धनहीनो जन: कठित-धनशैन वाक्ति करुँ करत ।

  ग्रहङ्कारश्त्या बालिका विरता-श्वश्रकातशृत्र वालिका विरता ।

  तितत ।

  मनुप्रणोतानि पास्तानि ग्रधोतानि-ग्रू कर्ड्क ति ।

  मनुप्रणोतानि पास्तानि ग्रधोतानि-ग्रू कर्ड्क ति ।

  ग्रूष्ट भाष्ट्र ।

  वत्कथिताः उपदेगाः ग्रिरोधाधाः ভোমার कथिक ।

  উপদেশ সমূহ শিরোধায় ।

शापमुक्तो मुनि: ब्रह्माणं उपतिष्ठति—শাপ হইতে মৃক্ত মুনি ব্রন্যাকে পূজা করেন।

৪। **धनलुञ्चो जनो धावति**—ধনে লোভযুক্ত ব্যক্তি ধাবিত হইতেছে।

शास्त्रनिपुर्णाः यज्वानः यज्ञं श्रनुतिष्ठति—শাত্রে নিপুণ যাজ্ঞিকেরা যজ্ঞ আচরণ করিতেছেন।

क्रीड़ासक्ता बालकाः दुःखभोगिनः—ক্রীড়ায় গাসক্ত বালকেরা দুঃখ ভোগী।

৫। ৰন্**साः पोतप्रतिबद्धाः**—বৎসগণ পূৰ্নের পীত পশ্চাৎ প্রতিবন্ধ।

स्नातानुनिप्तः साधुः देवं ग्रचिति—পূর্কের স্নাত পশ্চাৎ অনুলিপ্ত সাধু দেবপূজা করিতেছেন।

समुद्रः শ্বगस्तेत्रन पीतोजिभातः—সমূদ্র অগস্ত্য কর্তৃক পূর্বের পীত, পশ্চাৎ ত্যক্ত।

७। श्रत्यवृद्धिः मानवः देवं निन्दति— शत्नवृद्धिविशिष्ठे मानव तनव निन्ना करत ।

सलच्चाणो रामो वनं व्रजति—লক্ষ্মণের সহিত রাম বনগমন করিতেছেন।

सुवुह्विनामा काकः श्रव वसति—স্বুদ্ধি নামে কাক এখানে বাস করে।

दोर्घकणः गई नाः तृणाणि खादन्ति—नौर्चकर्गविभिक्ये गर्द्ध । गग ज्ग ज्क्षण कित्राज्ञाह । पिष्डतसखः राजा शोभते—পণ্ডिত वक्षुयुक्त ताका शाखिज

৭। নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—

হয়েন।

लवुपतनक्र नान्ति, पाश्वहस्तं, हितवुद्धयः, इ. ल ः हर्षः इ. इ. इ. वारः, भयान्तेः, पार्श्वगतात्, वनजातेन, उदारचितिषु, श्रुडमतो, कष्टलभ्यं, चम्पकाितधानायां, कथाविरक्तः, शिक्तः होनः, शान्तचेतोिभः, धनुनुखेषु, करप्राप्ते, त्यागिनयुक्तं, कृतस्विच्छाहाराः, लुक्षकतािसतः, प्रहृष्टमनाः, उन्निमताननी, यूपिवक्रेषु, न्यातिष्यिक्रयागान्तं, ब्रह्मयोिनना, स्तृतवाक्।

তৃতীয় পরিচ্ছেদ

বিভক্তিযুক্ত শব্দ

ষষ্ঠা বিভক্তি

প্রথম পাঠ

সরাস্ত পুংলিঙ্গ

ऋषे: वाक्यानि मनोहराणि—अधित ताका मगृह भरताहत ।

वन्धोःमाता पोड़िता—বন্ধুর মাতা পাড়িত।

पितः स्नानन्द एवर्त-পিতার আনন্দ বর্দ্ধিত হইতেছে।

मुन्धोः श्रात्रमोऽयं-गृनिषरत्रत এই वाटाम।

गुर्ब्बी: धेनब: ग्रागक्कृन्ति— छक्षप्रायत (४०० ७)

আসিতেছে।

दातोः मनसी प्रशस्ते—माजृष्यात मन श्रमेख ।

गजानां दन्ताः किताः—গজ সমূহের দন্তগুলি কঠিন।
 क्वोनां वचनानि मान्यानि—কবিগণের বচনসমূহ মান্য
 माध्नां कर्माणि महान्ति—সাধুদিগের কর্ম্মসমূহ মহৎ।
 माहनां मनांसि दुःखितानि — ভাতৃগণের মন তুঃথিত।

দ্বিতীয় পাঠ

অন্যান্য পুংলিঙ্গ শব্দ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি বাবহার করিয়া এক একটী বাক্যরচনা কর—

पयोमुच:	पयोमुचीः	पयोमुचां
सम्बाजः	सम्बाजी:	सम्बाजां
बिपश्चितः	विपश्चितोः	विपश्चितां
वृद्धिमतः	वुद्धिमतो:	वु डिमतां
गच्छतः	गच्छती:	गच्छतां
सु ऋ दः	सुहृदो:	मुहृदां
राज्ञ:	राज्ञीः	राज्ञां
यञ्चन:	यज्वनोः	यञ्चनां
मुड्:	मूर्द्धीः	<i>मू</i> ड ां
स्तु: स्त्रामिन:	खामिनो:	स्वामिनां

(>00)

वेधसः वेधसोः वेधसां विदुषः विदुषोः विदुषां

कनीयसः कनीयसोः कनीयसां

सर्ज्वस्य सर्ज्वयोः सर्वेषां

तस्य तयोः तषां

यस्य ययोः येषां

कस्य कयोः केषां

त्रस्य त्रनयी: एषां

त्रमुख त्रमुयोः त्रमीषां

मम ग्रावयी: ग्रसाकं

तव युवयो: युषाकं

তৃতীয় পাঠ

স্ত্ৰীলিঙ্গ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর—

बालिकायाः बालिकयोः बालिकान

वुद्धगः बुद्धगेः बूद्धीनां

जनन्याः जनन्योः जननीनां

बध्वा: बध्वी: बध्नां

(२७२)

मातुः मात्रीः माहना ऋचः ऋचोः ऋचां

परिषदः परिषदोः परिषदां बीक्धाः बीक्धां

सरितः सरितोः सरितां सर्व्वद्याः सर्व्वयोः सर्व्वासां

यस्याः ययोः यासां

कस्याः कयोः कासां

त्रस्याः तयोः तासां

त्रस्थाः ग्रनथोः ग्रामां

ग्रमुखाः ग्रमुखोः ग्रमूषां

চতুর্থপাঠ

ক্লীবলিঙ্গ

फलस्य फलयोः फलानां
मधुनः मधुनोः मधुनां
श्रोमतः श्रोमतोः श्रोमतां
कर्माणः कर्माणोः कर्माणां

पयसः पयमीः पयसां इविष: इविषो: इविषां

धनुषो: धनवां धन्ष: मर्खस्य सर्व्यो: मर्खेषां तयो: तेषां तस्य ययो: येवां यस्य कयो: केषां कस्य श्रनयो: vai ग्रस्य त्रमीषां त्रमयो:

ग्रमुख

পঞ্ম পাঠ

ষষ্ঠী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

১। जगत: पितरी बन्टे पार्व्वतोपरमेखरी—জগতের মাতাপিতা পার্বরতী ও পর্মেশ্বকে প্রণাম করিতেছি।

यहं याजनाशुहानां रघुणां यन्वयं वदिष्यामि--- गामि আজন্ম শুদ্ধ রযুবংশীয়দিগের বংশবিবরণ করিব।

हेम्नः गुणाः **ग्रग्नो मंलच्यन्ते—**স্কুবর্ণের গুণ সন্নিতে সংলক্ষিত হয়।

मनुः मनीषिणां माननीय:--- मनू विषान्गण कर्ज्क माननीय । प्रण्वः कृत्दमां স্মাद्यः—ওক্ষার সকল ছন্দের প্রথমে জাত। मनुः महीचितां श्रादाः -- मनु ताकां पिरात প्रथम ।

नियन्तुः तस्र राज्ञः प्रजाः सनातनात् बर्मनः परं किञ्चित् শ্বपि न गताः—স্কুচালক সেই রাজার প্রজারা সনাতন পথ হইতে কিঞ্চিৎও যায় নাই।

प्रजानामेव भूत्यधं स ताभ्यो बिलं ग्रहोतवान्—প্রজাগণেরই উন্নতির জন্ম তিনি তাহাদের নিকট হইতে করগ্রহণ করিতেন।

मंद्रतमन्त्रसम् सम्बाजः कार्य्याणि फलानुमेयानि—গুপ্তমন্ত্র সমাটের কার্য্যসমূহ ফলের দারা অনুমের।

২। সংস্কৃত কর---

এই বৃক্ষটী কার্ত্তিকের মাতার স্তননিঃস্ত তুগ্ধের রসজ্ঞ। সিংহের আক্রমণ অপেক্ষাকারী অধোমুখ সেই প্রজাপালনশীল রাজার উপর পুষ্পার্ত্তি পতিত হইল।

রক্ষিত পৃথিবীর ষষ্ঠ ভাগের তায় (ঋষির অনুজ্ঞা প্রাপ্ত তুরুয়া) বৎসপান এবং যজ্ঞের অবশিষ্ট ঔধসা ভোগ করিতে ইচ্ছা করি।

তাদৃক লোকেব জন্ম লোকের উপকারের জন্ম।
তিনি নিজকে পিতৃগণের ঋণ হইতে মুক্ত করিলেন।
সমগ্রসম্পদ্বিশিষ্ট পিতার যত্নে সেই বালক দিনে দিনে বৃদ্ধি
পাইতে লাগিল।

ধনুর্ধারী রক্ষিগণের সম্মুথেই ইন্দ্র যজ্ঞীয় গ্রন্থ অপহরণ করিলেন। হে দেবেন্দ্র, মনীষিগণ কর্তৃক তুমিই যজ্ঞভাগে ভোক্তাদিগের প্রথম বলিয়া কথিত হও। তথাপি সর্বদা যজ্ঞকারী আমার পিতার যজ্ঞনাশের জন্ম কেন্দ্র করিতেছ ?
মহৌজা কৃন্ধযোনির উদয় হেতু জল প্রসন্ন হইল।
অনক্রদিগের সমুদ্দর্যী সেই রাজ হইতে তাঁহারা আপনাদিগকে রক্ষা করিতে সমর্থ হইলেন না।
অশক্ষ্ম এলাসমূহের উৎপতিষ্ণু ফলরেণুগুলি গজগণ্ডে সংলগ্ন হইল।
তাঁহারা রঘুকে তাত্রপর্ণী সমেত মহোদধির মুক্তাসার প্রদান করিলেন।
ভয়ে অলক্ষারত্যাগী কেরলযোষিৎগণের অলকসমূহে চম্-রেণু পতিত হইল।
পুপ্পিত পুরাগ বৃক্ষসমূহ হইতে ভ্রমরেরা থর্জ্জরী সক্ষবদ্ধ হস্তিগণের গণ্ডে বসিতে লাগিল।

হিমবানের ঐশ্বর্য্য রাজ কর্তৃক জ্ঞাত হইল, এবং হিমার্ক্রি কর্ত্তক রাজার বল জ্ঞাত হইল।

বারিমুক্দিগের ন্যায় সংব্যক্তিগণের গ্রহণ ত্যাগের জ্বন্য।
মন্ত্রকুং ঋষিগণের প্রধান আপনাদের গুরু কুশলী ত?
স্থারগণ কর্ত্তৃক পর্য্যায়ক্রমে পীত হিমাংশুর কলাক্ষয় বৃদ্ধি
অপেক্ষা শ্লাঘ্যতর।

জ। পরিশিষ্ট

প্রথম অধ্যায়—পুংলিঙ্গ

(১) পতিশব্দ

	একবচন	দ্বিবচন	বহুবচন
प्रथमा	पति:	पती	पतयः
हितीया डितीया	पतिं	पतो	पतीन्
त्वताया हृतीया	पत्या	पतिभ्यां	पतिभिः
खताया चतुर्थी	पत्ये	पतिभ्यां	पतिभ्यः
पञ्जमी	पत्युः	पतिभ्यां	पतिभ्यः
पञ्चमा षष्ठी	पत्युः	पत्यो:	पतीनां
षष्ठ। सप्तमी	पत्यी पत्यी	पत्थोः	पतिषु
सम्बोधन	น์ก		
	(২)	স্থিশক	
प्रथमा	(२) सखा	संखायी	सखायः
प्रथमा डि तीया	•	·	सखोन्
ह्नितौया	सखा	संखायी	_
हितोया ह्येवा	सखां सखायं सखा	सम्बायी स खा र्या	सखोन्
हितौया ह्योया चतुर्थी	सखां सखायं सख्या सख्ये	सद्वायी सखायी सखिभ्यां	सखोन् . सखिभिः
हितीया ह्यतीया चतुर्थी पश्चमी	सखां सखायं सख्या सख्ये सख्युः	सखायी सखायी सखिभ्यां सखिभ्यां	सखोन् . सखिभिः सखिभ्यः
हितौया ढ़ितोया चतुर्थी पश्चमी पष्ठी	सखा सखायं सख्या सख्ये सख्युः सख्युः	सखायी सखायी सखिभ्यां सखिभ्यां सखिभ्यां सखिभ्यां	सखोन् सखिभः सखिभ्यः सखिभ्यः
हितीया ह्यतीया चतुर्थी पश्चमी	सखां सखायं सख्या सख्ये सख्युः	सखायी सखायी सखिभ्यां सखिभ्यां सखिभ्यां	सखोन् सखिभः सखिभ्यः सखिभ्यः सखीनां

(১৩৬)

(৩) গো-শব্দ

गावी र्गीः प्रथमा गाव: ह्यितीया गावं गार्वाः गाः त्रतीया गोभिः गोभ्यां गवा चतुर्थी गवे गोभ्यां गोभ्य: पञ्चमो गी: गोभ्यां गोभ्यः वही गी: गवी: गवां सप्तमी गवी: गवि गोष् सम्बोधन र्गाः

(৪) ভিষজ ্(বনিজ , ঋত্বিজ , ক্রতুভুজ ইত্যাদি)

দ্বিবচন বহুবচন একবচন भिषनी भिषक भिषजः प्र हि भिषजं भिषजी भिषज: भिषजा भिषगुभ्यां भिषगभि: त्र भिषजे **भिषगभ्यां** भिषग्भवः ਚ भिषज: **भिषग्**ग्यां भिषग्भ्यः U भिषजी: भिषज: भिषजां Ø भिषजि भिषजी: भिषच्च स भिषक सम्बो

(>৩৭)

(৫) যুবন্ শব্দ

युवानी युवानः युवा युवानी यून: युवानं युवभि: युवभ्यां यूना युवभ्य: युवभ्यां युन युवभ्य: युवभ्यां युन: यूनां यूनो: यून: युवसु यूनी: यनि

य्वन्

पन्थाः

(৬) পথিন শব্দ

प्रयानी पन्यानः पन्था: पन्धार्ना पथ: पन्धानं पिथिभि पथिभ्यां पथा पथिभ्य पिथभ्यां पथे पथिभ्य पथिभ्यां पथ: पथां पथो: पथ: पथिषु पघोः पिथ

(>0৮)

(৭) পুমস্ শব্দ

पुमांसी पुमांस: पुमान् पुमांमं पुमांसी पुंस: पुंभ्यां पुंभि: पुंसा पुंसे पुंभ्यां पुंभ्य: पु सः पुंभ्यां पुंभ्य: पुंस: पुंसो: पु सां पुंसि पुंसी: पुंसु पुमन्

দ্বিতীয় অধ্যায়—স্ত্ৰীলিঙ্গ

(১) 🗐 শব্দ (হ্ৰী, ধী, ভী)*

न्त्री: স্মিয়া श्रिय: िश्रयी श्रियं ऋिय: श्रीभ्यां श्रिया श्रीभि: श्रियै श्रीभ्यां श्रीभ्यः श्रियाः श्रीभ्यां श्रीभ्यः श्रीगां (ऋयाः श्रियो: श्रीस श्रियां श्रियो: स्रो

ह्वीमक मर्व्वव बी मरकत जूना । कित्रन क्ष्यमा अ मरक्षांवान क्षत्र क्रि ।

(১৩৯)

(২) জ্ৰ শব্দ (ভূ)

भुवी भ्रुवः स्रुः भुवी भ्रुवः भ्रुवं स्त्रूभि: भ्रुश्यां भ्रुवा भ्रूभाः भ्रुवै भ्रद्भयां भ्ब्रूभगः भ्रुभ्यां भ्रुवाः भ्रुवो: भ्रुवां भ्रुवाः भ्रूषु भ्रवो: भ्रुवां

भ्र

(৩) অপ্শব্দ (বহুবচনান্ত)

ऋाप:

श्रप:

श्रद्भिः

ग्रह्माः

ग्रह्माः

ग्रपां

ऋपु

(>80)

(৪) পুর্ (ধুর্)

पुर:

पुरी षृ:

पुर्रा षुरं पुर: पूर्भि: पूभग्रां पुरा

पुर् पूर्भग्रां पूर्भग्रः

पूर्भेगः पृभगं पुर: पुरो: पुरां पुर:

पुरि पुरो: पुषु

पृ:

(व) मिव्

दिवं। दिव: द्याः

दिवी दिव: दिवं

द्यभि: दिवा युभग्रां

दिवे ख्मक्रां द्यभग्र दिव: द्युभग्रां द्युभग

दिवां दिवो: दिव:

दिवो: दिवि द्मषु

द्याः

(282)

(৬) দিশ্শক

दिश: दिशी दिक् दिग: दिशी दिशं दिग्भि: दिगा दिग्भग्रां दिग्भगः दिग्मग्रां दिशे दिग्भाः दिग्भग्रां दिग्: दिशां दिगो: दिश: दिच्च दिग्री: दिगि

दिक

आशी:

(৭) আশীস্শব্

ऋाशिष: आग्रिषा ऋार्श: म्रागिष: त्राशिषा त्रागिषं त्राशीर्भिः **ग्राशीर्भ**गं **ज्या**शिषा त्रागोभरः त्राशीभेगां ऋाशिषे त्राशास्त्रः त्रागोभगं স্মাগ্রিष: त्राशिषां ग्रागिषीः म्राशिष: म्राशी:ष् ग्राग्रिषोः ग्राग्रिवि

(58¢)

তৃতীয় অধ্যায়—ক্লীবলিঙ্গ

(১) অক্ষি (দধি, অস্থি)

শ্বন্থি	त्रचिणो	त्रज्ञीणि
স্ব ল্লি	त्रचिगो	श्रद्धीणि
श्रद्धा	त्रचिमगं	ग्रचिभि:
यन्	ऋचिभग्रां	ऋचिभाः
ग्रजु:	त्रचिभग्रां	ऋचिभग्रः
त्रनु:	यन्त्री:	য়ঢ়ৢ৾৾
শ্বল্পি	त्रच्री:	স্বলিষ্
ग्र चि		

(২) কর্ত্ শব্দ

कत्तृ	कर्त्तृ खो	कत्तु णि
कत्तृ	कत्तृ गी	कत्त्र ेिष
कत्तृ ें गा	कत्तृभ्यां	कत्तृ भिः
कर्त्यु चे	कत्तृभ्यां	कर्त्तृ भिः
कर्त्तृणः	कत्तृभ्यां	कत्तृ भ्यः
कर्त्तृ गः	ं कर्त्तृ गोः	कत्तृ ें गां
कर्त्तृ णि	कर्त्तृ गोः	कत्त ेषु
•		

कत्त

(>80)

(৩) নামন্ শব্দ

नामानि नाम्त्रो नाम नाम्त्री नामानि नाम नामभिः नामभग्रां नाम्त्रा नाम्त्रे नामभग्रां नामभाः नामभग्रां नामभाः नाम्त्र: नाम्त्रां नाक्तीः नाम्त्र: नाम्त्रीः नामसु नाम्त्रि नामन्

(৪) অহন্ শব্দ

ग्रहानि ग्रह्मी 정당: ऋही ग्रहानि ग्रह: श्रहोभिः त्रहोभग्रां ग्रह्मा ऋहोभग्र ऋहोभग्रां ऋहे ऋहोभा ऋहोभग्रां 정류: श्रङ्गीः बहुां শ্বর: ग्रङ्गी: यह:सु শ্বদ্ধি

• ग्रहः

(>88)

(৫) পায়িন্শক

पायिनी पायीनि पायि पायीनि पायिनी पायि पायिभि पाधिना पायिभग्रां पायिने पायिभग्रां पाविभा पाधिभा पायिन: पायिभगं पायिन: पायिनोः पायिनां पायिषु पायिनि पायिनोः पायिन

চতুর্থ অধ্যায়—সংখ্যাবাচক শব্দ (১) দ্বি শব্দ—দ্বিবচনান্ত

भुश्लिक की व ७ क्रीलिक ही है ही है हा मग्रां हा मग्रां

(>8¢)

(২) ত্রি শব্দ—বহুবচনান্ত

পুংলিঙ্গ স্থীলিঙ্গ ক্ৰীব লিঙ্গ वीणि तिस्त्रः वय: वोन तिस्रः वोणि विभि: तिसृभिः विभि: विभाः तिस्थाः विभाः `तिसृम्यः त्रिभा: त्रिभर: तिसृगां वयाणां वयाणां

तिषु तिसृषु विषु

(৩) চতুর্ শব্দ—বহুবচনান্ত

चलारि चलार: चलस्रः चलारि चतुरः चतस्त्रः चतुर्भिः, चतस्रिः चतुभिः चतुर्भग्रः चतुर्भः चतस्थभाः चतुभंगः चतुर्भग्रः चतस्थाः चतुर्णां चत्रणां चतसृणां चतुषु चतुथ् चतसृष्

```
( >86 )
```

(8)	পঞ্ন,	দপ্তন্,	নবন্,	দশন্—বহুবচনা ন্ত
-----	-------	---------	-------	------------------

पञ्च

पञ्च

पञ्चभिः

पञ्चभाः

पञ्चभग्रः

पञ्चागां

पञ्चसु

শ্বস্থা

(৫) বষ্ শব্দ (৬) অফটন্ শব্দ

•

षट् अष्टी

षड्भिः ग्रष्टभिः

षड्भाः अष्टभाः अष्टभाः अष्टभाः

षसां अष्टाना प्रशास

षट्स

চতুর্থ পরিচ্ছেদ সাহিত্য পরিচয়

महादेवस्य पूर्वभार्था त्यत्तदेहा सतो भूधराणां त्रिधिपेन हिमवता तस्यां ग्रेलवध्वां मेनकायां उत्पादिता। स्फ्रत्-प्रनामग्डलया तया दुहिता मावित्रो सुतरां काग्त स्म। दिने दिने सा परिवडमाना लावख्यमयान् विशेषान् उपचितवतो। वस्रुप्रियां तां वस्युजनः पार्व्वती इति वंगगर्तन नामा श्राहतवान्। परन्तु सुमुखी सा माला तपसो निषिद्धा मती उमाख्यां प्राप्ता। पुत्रवती महीभृती दृष्टिः तिस्मिन् ग्रपत्ये तृप्तिं न गच्छति स्म। तथा वसन्तस्य दिरेकाः च्तकुसुमे एव ग्रत्यन्तासकाः। सखीनां मञ्जाता मन्दात्रिनीसैकर्तषु क्रतिमपुत्रकैः सुद्धः रमते सा। मेधाविनीं तां पूर्व्वजनाभ्यस्तिबद्याः उपदेशकाले उपस्थिता:। श्रथ सा वाल्यात् परं वयः प्राप्ता। विष्वस्रजा एकस्थमीन्द्रथिदिदृच्या द्व सा मर्व्वीपमाद्रव्यसभुचयेन निर्मिता। नारदः कटाचित् पितुः समोपे तां कन्धां प्रेच्य हरस्य एकवधूं भवित्रीं ऋादिष्टवान्।

মহাদেবের পূর্ববভার্যা দেহত্যাগ করিয়া পর্বত সমূহের অধিপ হিমবান কর্তৃক সেই শৈলবধূ মেনকায় জাত হইলেন। উজ্জ্বল দাঁপ্তি বিশিষ্ট সেই কন্যা যুক্ত হইয়া মাতা অত্যন্ত

শোভা প্রাপ্ত হইলেন। প্রতিদিন সেই কলা বর্দ্ধিত হইতে হইতে স্থন্দর অবয়ব সমূহ লাভ করিতে লাগিলেন্। বন্ধু লোকেরা বন্ধুপ্রিয় সেই কন্সাকে পার্ববতী এই বংশগত নাম ধরিয়া ডাকিত। কিন্তু তিনি মাত কর্ত্তক তপ হইতে নিবারিত হইয়া উমা নাম প্রাপ্ত হইয়াছিলেন। পুল্রবান পর্ববতের নয়ন সেই অপত্য দেখিয়া তুপ্তি লাভ করিত না। বসন্তকালের ভ্রমরসমূহ চূত-কুস্তুমের প্রতিই অত্যন্ত আসক্ত হইয়া থাকে। তিনি স্থিগণ প্রিবৃত হইয়। মন্দাকিনীর তারদেশে থেলানা সন্তান সমূহ লইয়া বহু আনন্দিত হ্ইতেন। পূর্বজন্মের শিক্ষিত বিদ্যা সমূহ শিক্ষার বয়সে সেই মেধাবিনী কন্তাকে আসিয়া সেবা করিল। অনন্তর তিনি বাল্যকালের পরবর্ত্তী বয়স প্রাপে হইলেন। মনে হয় এক স্থানে সন্নিবেশিত সৌন্দর্য্য দেখিবার ইচ্ছা করিয়া বিশ্বস্থক কর্ত্তক তিনি সকল উপমা দ্রব্য সমূহের একত্রীকরণের দ্বারা গঠিত হইয়াছিলেন। একদিন নারদ পিতৃসমীপে তাঁহাকে দেখিয়া হরের একমাত্র বধু হইবেন প্রকাশ করিয়াছিলেন।

२। तारकेण विष्रक्रताः दिवौक्तमः देवेन्द्रं पुरोधाय स्वायन्भवं धाम गच्छिति स्म। ते सर्ब्बेतोसु इं सर्ब्बस्य धातारं प्रणिपत्य श्रष्टग्राभिः वाग्भिः उपस्थिताः। हे भगवन्, सृष्टेः पूर्व्बं एकक्ष्पाय, सृष्टिकाले भेदं उपयुषे श्रतएव तिस्त्तेये तुभ्यं नमः। ह श्रज, श्रपां श्रन्तः त्वया यत् श्रमोघं वीजं उपं ततः चराचरं विष्यं उत्पन्नं। यतः विष्यस्य प्रभवः तं लोकः मह्मचे। तं तिस्निः यवस्थािनः प्रलयस्थितिस्वगानां कारणतां गतः। स्त्रीपुं माँ सिस्टच्या दिघाङतशरीरस्य तव देहभागां पृथिव्याः पितरा स्मृता। जगद्योनि रयोनिस्तृं जगदन्तो निरन्तकः, जगदादिरनाटिस्वं जगदीशो निरीखरः। हं भगवन् तं सरित्मसुद्रादिवत् रसात्मकः, महीधरादिवत् कठिनः, घटादिवत् इन्द्रियग्रहणयोग्यः परमाणादिवत् सूद्धाः, तृलादिवत् लघुः। एवं विस्तिषु तव यथाकामत्वं भवति। प्रण्वः यामां वाचां त्रादिः यज्ञः यामां कम्म, स्वगः यासां फलं तासां त्वं प्रभवः। त्वं पिटणामपि पिता, देवानामपि देवता, विधाता वेधसां त्रिपः गाखतः त्वमेव ह्यं होता च भोन्यं भोका च वेद्यस्व वेदिता ध्याता ध्येयञ्च।

তারক কর্তৃক উৎপীড়িত হইয়া দেবগণ দেবেন্দ্রকে সম্মুখে করিয়া স্বয়স্তৃর (ব্রহ্মার) স্থানে গমন করিলেন। তাঁহারা সকল দিকে মুথবিশিষ্ট সকলের স্রফ্টাকে প্রণাম করিয়া সর্গযুক্ত বাক্যসমূহের দারা স্তুতি করিলেন। হে ভগবন, স্পৃষ্টির পূর্বের একরূপ বিশিষ্ট, স্পৃষ্টি কালে বিভিন্নতা প্রাপ্ত অতএব ত্রিমূর্ত্তি আপনাকে নমস্বার। হে জন্মহীন, জল সমূহের মধ্যে আপনা কর্তৃক যে অব্যর্থ বীজবপন করা হইয়াছিল তাহা হইতে চরাচর বিশ্ব উৎপন্ন হইয়াছে। অতএব বিশ্বের স্রষ্টা আপনি লোকদিগের দারা পূজিত হয়েন।

আপনি তিন অবস্থার দ্বারা প্রলয় স্থিতি এবং স্থান্তির কারণ হইয়াছেন। স্ত্রী এবং পুরুষ স্বষ্টি করিবার ইচ্ছায় দিধা বিভক্ত শরীরবিশিষ্ট আপনার শরীরের হুই ভাগ পৃথিবীর মাত। ও পিত। বিবেচিত হয়। জন্মহীন আপুনি জগতের জন্মদাতা, সন্তুহীন আপনি জগতের সন্তু, আদি হাঁন আপনি জগতের আদি, নিরীশ্বর আপনি জগতের ঈশ্বর। হে ভগবন আপনি নদী ও সমুদ্রাদির ভারে রসবিশিষ্ট, পর্ববহাদির ভার কঠিন, ঘটাদির তার ইন্দ্রিয়ের দারা বোধা, প্রমাণু প্রভৃতির ভার সূক্ষা এবং তুলা প্রভৃতির ভাষ লঘু। এই রূপে সকল গুণলাভ বিষয়েই আপনার যথেচছাচার রহিয়াছে। ওন্ধার त्य ममुनय बारकात अथम, युद्ध (य ममुन्त्यत कर्या, अर्थ (य সমুদয়ের কল. আপনি সেই সমুদয়ের স্রান্তী। আপনি পিতৃপুরুষগণেরও পিতা, দেবগণেরও দেবতা, স্রক্ষ্ট্রগণেরও স্রফা। সনাতন আপনিই হবি ও হোতা, ভক্ষা ও ভোক্তা, জের ও জ্ঞাতা, ধ্যানকারী ও ধাানের বস্ত।

৩। সংস্কৃত কর---

খনন্তর রাবণপ্রশিড়িত দেবগণ (গ্রীষ্মান্তের। মেরপ বৃক্ষতলে গমন করে সেইরূপ) হরির নিকট গমন করিলেন। খনন্তর স্থরদিষগণের বিনাশককে প্রণিপাত করিয়া প্রাঞ্জলি হইয়া তাঁহারা তাঁহাকে অর্চনা করিলেন। পূর্বের বিশ্বস্থাই। পশ্চাৎ বিশ্বধারী এবং বিশ্বসংহর্তা, অতএব তিনরূপে প্রকটিত আল্লারূপ আপনাকে নুমস্কার। আকাশে উৎপন্ন একরস বিশিষ্ট জল যেমন পৃথিবীতে স্থানে স্থানে ভিন্ন ভিন্ন রস প্রাপ্ত হয়, তেমনি বিকৃতিহীন আপনি ভিন্ন ভিন্ন রূপ ধারণ করেন। পরিমাণ হীন আপন। কর্ত্তক লোকগণ পরিমিত হয়, স্পৃহাহীন আপনি লোকের কামনা দানকারী। কর্ত্তক অজিত, আপনি স্বয়ং জিষ্ণু, এবং স্বয়ং অব্যক্ত হইয়া ব্যক্ত সমূহের আদিকারণ। মনীষিগণ কর্ত্তক আপনি হৃদয়স্থ, অথচ অবোধ্য হেতু অতি দূরস্থ বলিয়া জ্ঞাত। আপনি নিদ্ধাম অগচ তপন্ধা বলিয়া বিদিত। আপনি দয়ালু অথচ দুঃথহান। আপনি সর্বজ্ঞ অথচ কাহারও জ্ঞাত নহেন আপনি সকলের জন্মদাতা স্থাচ আপনার কোন জন্ম-দাতা নাই। আপনি সকলের প্রভু অগচ আপনার কোন ঈশুর নাই। আপনি এক হইয়া সর্বরূপে অবস্থান করেন। জ্যোতিশ্বয় আপনি যোগিগণ কন্তৃক ভোগ হইতে নিব্ৰন্ত চিত্তের দারা মুক্তির জন্ম উপাসিত হয়েন। পুরুষার্থসাধক উপায়সমূহ শাস্ত্র কর্ত্তক বহুভাগে বিভিন্ন হইয়া আপনাতে নিপতিত হয়। আপনাকে স্মরণ করিয়াই লোকেরা পবিত্র হয়।

8। तिभ्यः दिवीकोभ्यः यथायाः स्तुतीः श्रुत्वा विधाः तान् वदित । किमिदं युषाकं? कथं युषाकं मुखेभाः स्वाभाविकी द्युतिः लुप्ता? श्रविषां प्रगमात् इन्द्रस्य कुलिशं कुण्डितकोटि इव दृश्यते । प्रचेतसः पाशः मन्त्रेण इतवोर्थस्य प्रणिनः दैन्धं श्रास्तितः । कुविरस्य गदाहीनः वाहः भग्नशाखी द्रुम इव

ग्रतुभाः पराजयं श्रंसित । यमस्य दण्डोऽपि निस्तेजस्तः सन् लघीयान् जातः । श्रादित्याश्च प्रतापचयेण श्रीतलाः सन्तः चित्रन्यस्ता इव स्थिताः । मन्तः स्वलितगतयः सन्तः प्रवाहग्रन्यः नि श्रश्वांसि इव वर्त्तन्ते । न्द्राणामिष मुद्दोन पराभवं कथयन्ति ।

किं यूयं वलवत्तरेः पराजिताः ? श्रव समागताः यूयं मां किं याचध्वे । लोकानां सृष्टिः मयि श्रवस्थिता, रचा तु युषासु एव ।

ततो वासवः तस्में गुक्ं प्रेरितवान्। वाचस्पतिः प्राञ्जलिः सन् जलजासनं वदित—हं भगवन्, श्रस्माकं पदं परैः श्रिष्ठकं। भवतः लखेन वरंग् उदीग्ः तारकाख्यः महान् श्रसुरः लोकानां उपभ्रवाय धूमकेतुः इव उखितः। श्रस्य पुरे रिवः तावन्तमेव श्रातपं वितरित यावस्मावेग् दीर्घिकासु कमलानां उन्मेषः भवति। चन्द्रः सर्व्वाभिः कलाभिः क्षण्णपविऽपि तं निषेवते। वायुः उद्याने निष्ठत्तगितः सन् भीत्या मन्दं मन्दं वाति। ऋतवः सर्व्वे क्रमसेवां उत्सृज्य पुष्पसन्भारतत्परा तं सेवन्ते। सरितां पितः तस्य उपायन योग्यानि रत्नानि सर्व्वदा श्रतियत्नेन रक्तान। वासुकिप्रमुखाः भुजङ्गाः स्थिरप्रदीपतां एख निग्रायां एनं सेवन्ते। इन्द्रोऽपि तारकानुग्रहापेन्नी दूतप्रापितैः कल्पद्रमकुसुमैः तस्य श्रानुकूल्यं भिन्नते।

সেই দেবগণের নিকট যথার্থ স্তুতি সমূহ শ্রবণ করিয়া বিধাতা তাঁহাদিগকে বলিতেছেন—তোমাদের কি হইয়াছে ?

তোমাদের মুখ হইতে সাভাবিক পান্তি কেন লোপ পাইল?
তেজের নির্বাণ হেতু ইন্দ্রের বজ্ঞভগ্নকোটিবৎ দেখাইতেছে।
বরুণের পাশ মন্তের ছারা হতবীর্য্য সর্পের ত্রবস্থা প্রাপ্ত
হইয়াছে। কুবেরের গদাহীন বাল শাখাভগ্ন ব্লেকর ন্যায়
শক্রগণ হইতে পরাজয় বির্ত করিতেছে। যমের দণ্ড ও
নিস্তেজক হইয়া অতি লগু হইয়া পড়িয়াছে। আদিত্যগণ
তেজক্ষয় হেতু শীতল হইয়া চিত্রাক্ষিতের ন্যায় রহিয়াছে।
বায়্সমূহ গতিকক্ষ হইয়া প্রবাহহীন জলের ন্যায় বোধ
হইতেছে। কুদ্দিগের মস্তক ও পরাভব জ্ঞাপন
করিতেছে।

ভোনরা কি তোমাদের অপেক্ষা বলবান্ পুরুষগণ কর্তৃক পরাজিত হইয়াছ ? এখানে সমাগত হইয়া ভোমরা আমাকে কি প্রার্থনা করিতেছ? জগৎ সমূহের সৃষ্টি আমাতে অবস্থিত, কিন্তু রক্ষা তোমাদের হাতে।

সনন্তন ইন্দ্র বিধাতার নিকট বৃহস্পতিকে প্রেরণ করেন।
বাচপ্পতি প্রাঞ্জলি হইয়া কমলাসনকে বলিলেন—হে ভগবন্
সামাদের পদ শত্রুগণ কর্ভূক অধিকৃত হইয়াছে। সাপনার
নিকট হইতে প্রাপ্ত বরের দারা উদ্ধৃত হইয়া তারকা নামক
মহা সসূর জগৎ সমূহের ধ্বংসের জন্য ধূমকেতুর ন্যায়
প্রাত্তভূতি হইয়াছে। ইহাব নগরে সূর্য্য কেবল মাত্র সেই
প্র্যুন্তই কর বিতরণ করিতে পারেন যে প্র্যুন্ত না সরোবর
সমূহে কমলের বিকাশ হয়। চক্রুদেব সকল কলার দারাই

কৃষ্ণ পক্ষে ও ইহাঁকে ন্সিবা করেন। পবনদেব উদ্যানে নিষিদ্ধগতি হইয়া ভয়েগ,ধীরে ধীরে প্রবাহিত হইতেছেন। খতু সকল ক্রমিক সেবা পরিত্যাগ করতঃ পুষ্প সংগ্রহে নিযুক্ত থাকিয়া ইহাঁকেই সেবা করিতেছেন। নদী সমূহের স্বামী (সমুদ্র) তারকের উপঢ়োকনযোগ্য রত্ন সমূহ অতি যত্নে রক্ষা করেন। বাস্ত্রকি প্রভৃতি ভুজঙ্গগণ স্থির প্রদীপের কার্য্য প্রাপ্ত হইয়া রাত্রিকালে ইহাঁকে সেবা করেন। ইন্দ্র ও ইহাঁর অনুগ্রহাপেক্ষা হইয়া দৃতবাহিত কল্পতক্র পুষ্পা সমূহের দারা ইহাঁর আনুক্রল্য ভিক্ষা করেন।

৫। বাংলা কর---

ताः समित्य यथान्यायं
तिस्मिन् सदिस देवताः ।
अन्नुवन् (वितित्वन) लोककत्तागं
ब्रह्माणं वचनं ततः ॥
भगवन् त्वत्प्रसादेन
रावणो नाम राचसः ।
सर्व्वान् नो (व्यागां पित्रीं तक) वाधित वोद्यात्
ग्रामितुं तं न शक्तुमः (शाहित विष्या ।
सर्व्वान् सर्वा ।
प्रोतेन भगवं स्तदा ।
मानयन्तस्य तिन्तर्थं
सर्व्वं तस्य चमामहे ॥ .

उद्वेजयित लोकां स्त्रीन् **তক্ষিদান্** (সম্ভ্রান্ত ব্যক্তি) **দ্বতি दुर्ग्मात: (হিংস**া করে) श्कं (ইন্দ্ৰ) तिदश (স্বৰ্গ) राजानं प्रधर्षयितु मिच्छति॥ ऋषीन् यचान् मगस्रकीन् व्राह्मणानसुरांस्त्या । श्रतिकामित दुईषी वरदानेन मोहितः॥ नैनं सूयाः प्रतपति पार्खे वाति न मार्तः। चलोिमामाला तं दृष्टा ममुद्रीऽपि न कम्पर्त॥ तत् महत् नी(वागात्वत) भयस्तसात् राज्ञमात् घीरदर्शनात् । वधायं तस्य भगवन् उपायं कत्तं महिम 🔭

एवमुक्तो सुरै: मज्जै: चिन्तयित्वा ततोऽव्रवोत् । इन्तायं विदितस्तस्य वधोपायो दुरात्मन:॥ तन गन्धक्तंयचाणां देवतानाञ्च रचसां।
श्रवक्षीऽस्मोति(इह) वाक्ष्ठका।
तथेत्युक्तञ्च तत्मया॥
ना कीर्त्तयत्(छेत्वथ कता) श्रवज्ञानात्
रच्ती मानुषां स्तदा।
तस्मात् स मानुषां इक्षी
सत्युनीन्यस्य विद्यति(छोत्छ)॥
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं
व्रद्धागा ममुदाहृतं।
देवा महष्यः मर्व्य
प्रहृष्टास्तेऽ सर्वं(इहेत्वन) स्तदा॥

एतिसम्बवमं विश्वः उपागतो महाद्यृतिः । ग्रङ्कचक्रगदापाणिः पोतवामा(तद्व) जगत्पितः ॥ तमब्रुवन् स्राः मर्बे तमिष्टृय मन्नताः । त्वां नियोच्यामहे विश्वो लोकानां हितकाम्यया ॥ राज्ञो दग्रथस्य त्वं अयोध्याधिपर्तिव्विभो ।

धक्षेत्रस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजमः ॥ त्रस्य भार्यासु तिसृष् श्रीकोत्तुं।पमासु च। विश्वो पुत्रत्वमागच्छ ह त्वात्मानं चतुब्बिधं॥ तव वं मानुषो भूत्ता प्रवृद्धं लीककर्यकः । ग्रवध्यं दवते विष्णो समरे जिह्न रावणम्॥ एबं स्तुतस्त देवेगी विष्णुस्तिद्य((प्रत)पुद्गव:। पितामइ पुरोगांस्तान सञ्बलीकनमस्कृत:॥ यव्रवोत्(विलित्न) विद्गान् सञ्जान् समितान् धर्मं संहितान्। भयं त्यजत भद्रं वा हितार्थं युधि रावणं ॥ सपुत्रपीतं सामात्यं समन्त्रिज्ञातिवान्धवं। हत्वा क्र्रं दुराधर्ष देवर्षीणां भयावहं॥

दश वर्ष सहस्राणि
दश वर्ष शतानि च।
वत्स्थामि मानुषे लोकी
पालयन् पृथिबोमिमां॥

সেই সময়ে মহর্ষি ব্যাসদেবও সেই উদ্দেশ্যে শোকাভিভূতা গান্ধারীর নিকটে আসিলেন। গান্ধারীকে সম্বোধন করিয়া ব্যাস বলিলেন—মা, ভূমি চিরদিন স্থালীলা ও ক্ষমাশীলা আজ কেন কুপিতা হইয়াছ? যুদ্ধের সময় দুর্য্যোধন প্রতিদিন তোমার নিকট আশীর্বাদ ভিক্ষা করিতে আসিলে ভূমি তাহাকে বলিতে—যেথানে ধর্ম্ম সেই থানেই জয়। তোমার মত সাধ্বীর বাক্য কথনও মিথ্যা হয় না, তাই কুরুক্ষেত্রের মহাসমরে ধর্ম্ম জয়যুক্ত হইয়াছে, অধর্ম্ম বিজিত হইয়াছে। আজ মা, সেই কথা ম্মরণ করিয়া কোপ শান্তি কর। পাগুবগণকে ক্ষমা কর।

तदा महर्षि व्यासदेवच तद्यं शोकाभिभूतां गान्धारीं श्रासाद्य वदित सा—ग्रम्भत् सुशीला चमावती च त्वं कयं साम्पृतं कुपिता? युधः प्राक् तक्तः श्राश्रिषः याचमानी दुर्खोधनः त्वया उपदिष्टः यतोधकं स्ततोजयः। भवादृश्याः साध्याः वाक् समोवा एव। तयाहि कुरुचेत्रसमरे धकं एव जेता श्रधकां विजितः। श्रतस्तां त्वदोया मेव वाचं संस्नृत्य कोपं संश्वत्य पाण्डवान् चमस्त।